

ISSN 2413-3558

Индекс 74876

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ХАБАРШЫ

Дінтану сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЪ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК

Серия религиоведение

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

EURASIAN JOURNAL

Of Religious studies

№4 (12)

Алматы
«Қазақ университеті»
2017



ХАБАРШЫ

ДІНТАНУ СЕРИЯСЫ №4 (12)

ISSN 2413-3558

Индекс 74876



29.07.2015 ж. Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігі

Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитеті

Қуәлік №15490-Ж

Журнал жылына 4 рет жарыққа шығады

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ

Мейрбаев Б.Б., филос.ғ.к., доцент

(Қазақстан)

Тел.: +7 701 272 1704

E-mail: relvestnik@gmail.com

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Байтенова Н.Ж., филос.ғ.д., профессор – ғылыми редактор (Қазақстан)

Абжалов С.Ү., филос.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Бейсенов Б.Қ., филос.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Демеуова А.А., филос.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Затов Қ.А., филос.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Құрманалиева А.Д., филос.ғ.д., профессор – ғылыми редактордың орынбасары (Қазақстан)

Лусиан Туреску, Конкордия университетінің профессоры, PhD, дінтанушы (Канада)

Луиза Райан, Мидлсекс университетінің профессоры, дінтанушы (Ұлыбритания)

Масалимова А.Р., филос.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Муминов Ә.Қ., т.ғ.д. (Қазақстан)

Мухаметшин Р.М., саяс.ғ.д., профессор (Татарстан, РФ)

Рысбекова Ш.С., филос.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Сатершинов Б.М., филос.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Хизметли С., Шет тілдер және іскерлік карьера университетінің ректоры, PhD, профессор (Қазақстан, Түркия)

Челеби И., Мармара университетінің профессоры, исламтанушы (Түркия)

Шаукенова З.К., әлеум.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі (Қазақстан)



Ғылыми басылымдар бөлімінің басшысы

Гүлмира Шаккозова

Телефон: +77017242911

E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Редакторлары:

Гүлмира Бекбердиева, Агила Хасанқызы

Компьютерде беттеген

Айша Қалиева

Жазылу мен таратуды үйлестіруші

Мөлдір Өміртақызы

Телефон: +7(727)377-34-11

E-mail: Moldir.Omirtaikyzy@kaznu.kz

ИБ №11700

Басуға 01.12.2017 жылы қол қойылды.

Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 6,08 б.т. Офсетті қағаз. Сандық басылыс. Тапсырыс №647. Таралымы 500 дана. Бағасы келісімді.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің «Қазақ университеті» баспа үйі.

050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2017

ДІНТАНУ СЕРИЯСЫ

СЕРИЯ РЕЛИГИОВЕДЕНИЕ

RELIGIOUS STUDIES SERIES

Байтенова Н.Ж., *Сакбаева А.Қ.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Қазақстан, Алматы қ., *e-mail: Akerke-94@mail.ru

ДІНИ ТЕРРОРИЗМ МЕН ЭКСТРЕМИЗМНІҢ АЛДЫН-АЛУ ШАРАЛАРЫ

Мақалада экстремизм мен терроризмге қарсы күресудің діни аспектілері, алдын-алу шаралары зерттеледі. Қоғамдағы экстремизм мен радикализмнің кез келген көріністеріне сипаттама беру арқылы конституциялық құқықтарына қысым жасауды көздейтін әрекеттерге қарсы қатаң, әрі дәйекті қарсы тұру жауапкершілігі қаралады. Діни экстремизмнің алдын-алу жолдарынан бұрын, пайда болу, таралу себептеріне, экстремизм мен терроризмнің түрлеріне жеке – дара сөз етіледі. Сонымен қатар, мақалада еліміздегі алдын-алу шаралары, насихаттаушылық сипаттарының көріністері, ҚР мазхаб ұстану жүйесі арнайы қарастырылады. Бүгінде республика аумағында ислам дінінің дамып, барша мұсылман қауымының игілігіне айналуына барлық мүмкіншіліктер қарастырылғаны туралы мәлемет келтіріледі. Бүгінгі таңда терроризм мен экстремизмнің алдын алу мақсатында Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы бірқатар ірі жобаларды іске асырып, жан-жақты ауқымды істер атқаруда. Атап айтар болсақ, ең әуелі кадр мәселесін қолға алу үшін медреселер ашып, жасөспірімдердің діни және дүниәуи білім алуын арттыруда. Сондай-ақ еліміздегі имамдардың білімі мен біліктілігін арттыру мақсатында республика аумағында семинарлар өткізіледі.

Түйін сөздер: Қазақстан, дін, экстремизм, терроризм, конституция, этника, секта.

Baitenova N., Sakbayeva A.

Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty,
*e-mail: Akerke-94@mail.ru

Prevention of religious terrorism and extremism

The article deals with religious aspects of the fight against extremism and terrorism and related preventive measures. Based on the analysis of all forms of manifestation of extremism and radicalism in society, the article also examines the responsibility for violating constitutional norms. In order to prevent religious extremism, the causes of the spread and the types of extremism and terrorism are analyzed separately.

In addition, the article specifies preventive measures, the established system of mazhab in the Republic of Kazakhstan. The article also considers issues related to the opportunities for the development of the Islamic religion in the country and the welfare of all Muslim communities.

Today, in order to prevent terrorism and extremism, the spiritual management of Muslims in Kazakhstan implements a number of large-scale projects and conducts a wide range of activities. The first thing that was done is the opening of a madrassa for the preparation of imams and the resolution of the issue with the religious literacy of young people, the conduct of various seminars in the country to improve the knowledge and retraining of the country's imams.

Key words: Kazakhstan, religion, extremism, terrorism, constitution, ethnicity, sect.

Байтенова Н.Ж., *Сакбаева А.К.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби
Казахстан, г. Алматы, *e-mail: Akerke-94@mail.ru

Предотвращение религиозного терроризма и экстремизма

В статье рассматриваются религиозные аспекты борьбы с экстремизмом и терроризмом и связанные с ним превентивные меры. На основе анализа всех форм проявления экстремизма и

радикализма в обществе в статье также рассматривается ответственность за нарушение конституционных норм. С целью предотвращения религиозного экстремизма отдельно проанализированы причины распространения и типы экстремизма и терроризма. Кроме того, в статье уточняются превентивные меры, сложившаяся система мазхаба в Республике Казахстан. В статье рассмотрены и вопросы связанные с возможностями для развития исламской религии в стране и о благосостоянии всех мусульманских общин. Сегодня, чтобы предотвратить терроризм и экстремизм, духовное управление мусульман Казахстана реализует ряд масштабных проектов и проводит широкий спектр мероприятий. Первое, что было сделано – это открытие медресе для подготовки имамов и решение вопроса с религиозной грамотностью молодежи, проведение различных семинаров в стране для улучшения знаний и переподготовки имамов страны.

Ключевые слова: Казахстан, религия, экстремизм, терроризм, конституция, этническая принадлежность, секта.

Кіріспе

Қазақстан аумағында ертеден тамырын терең жайған ислам діні тәуелсіздіктен соң қайта түлеп, қазір елдің қоғамдық-саяси өміріндегі өз орны мен маңызын айшықтай түсуде. Ислам жергілікті халықтардың сенім жүйелерімен, құқықтық және адамгершілік заңдылықтарымен, философиясымен, мәдениетімен араласып әрі олардың әсеріне ұшырай отыра, өзі де ықпалын тигізді. Соның нәтижесінде ол өзі тараған аумақтардағы халықтардың салт-санасына етене кіріп, діни-рухани, мәдени құндылықтарының біріне айналды.

Ислам діні адамзатты бейбітшілікке, татулыққа, ынтымаққа, ізгілікке, әділдікке, таза-лыққа, тура жолға үндейді. Осы дінді ұстанудың, бабалар дәстүрін жалғастырып, халықтар арасындағы ынтымақ пен бірлікті нығайтудың, өскелең ұрпақты оған тәрбиелеудің демократиялық негізгі бағыты мен маңызы Ата Заңымызда көрсетілгендіктен де, біз зайырлы мемлекеттер санатына жатамыз. Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабында: «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады» деп көрсетілген.

Діни экстремизмнің пайда болуы мен көріністері бұл күндері жан-жақты зерттеліп, оған қарсы тұрудың саяси-әлеуметтік, құқықтық тетіктері жасалды әрі олар жылдан-жылға жетілдірілуде. Соның нәтижесінде бірқатар кері ағымдар қызметі тоқтатылып, олардың теріс әрекеттері халық алдында әшкереленді. Экстремизм - латын тілінен енген термин, сөздік мәні «соңғы, шеткі» деген мағынаны білдіреді, экстремизмнің саяси мағынасы – бұл шектен шыққан көзқараспен және іс-әрекетімен ерекшеленетін күрделі әлеуметтік феномен. Сонымен қатар, бұл тікелей немесе жанама түрде зайырлы қоғамдағы демократияны жоққа шығаратын саяси қызмет түрі.

Жалпы экстремизм мәселесі, оның түрлі көріністерінде, әлем бойынша өзекті тақырыпқа айналып отыр. Әлемдік тәжірибеде экстремизм әлеуметтік, экономикалық, саяси және діни, экологиялық және басқа да өзекті мәселелерді шешу барысында әрбір қоғамда, мемлекетте жанданады. Қарап отырсақ, экстремизм экономикалық жақтан дамыған және саяси тұрақты елдерде де белең алады. «Экстремизмнің бірінші белгісі адамның надандыққа, көрсоқырлыққа негізделген өз көзқарасы, пікірінің орындалуын табанды түрде талап етуі. Мұндай адамдар басқа көпшіліктің қажеттіліктері мен ақиқи жағдайын түсінбейді немесе түсінгісі келмейді. Экстремистердің екінші себебі, олардың ешбір қажеті болмаса да әр істе шектен тыс шығып кетуге бейім тұруы. Басқаларды да осыған итермелейді. Нәтижесінде адамдар арасындағы қалыпты қарым-қатынас бұзылып, қоғамдағы үйлесімді тіршілік арнасынан ауытқып, әлеуметтік толқулардың тууына себеп болады. Экстремистік көріністің үшінші түрі, сырт көзге байқалмайтын, адамдарға деген күдік пен сенімсіздіктен туады» [1, 45].

Қазіргі уақытта ел мен ел, мемлекет пен мемлекет, адамдар арасындағы араздасу, бүліктердің туындау себебі жалған діндердің орын алуы басты себеп болып отыр.

«Діни экстремизм» әлемді өздерінің шектен шыққан көзқарастарына сәйкес қайта құруға ұмтылады. «Діни экстремизм» – террористік іс-әрекеттердің туындауына себеп болатын саяси құрал. Жаһандану заманында «діни экстремизм» қанатын кең жайып, халықаралық деңгейге жетіп отыр. Қазіргі уақытта халықаралық экстремизм және терроризммен тиімді күресу үшін әлемдік қоғамдастықтармен біріге отырып жан-жақты күшейтуіміз керек. Бүкіл әлемдегі кез келген мемлекет бұл «қоғамдық қасіретке» қарсы күресті жеке жүргізу қиындыққа соғады, бүгінгі

күні экстремизм әлемнің ауқымды мәселелерінің біріне айналып отыр.

Бүгінгі таңда терроризм мен экстремизмнің алдын алу мақсатында Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы бірқатар ірі жобаларды іске асырып, жан-жақты ауқымды істер атқаруда. Атап айтар болсақ ең әуелі дін саласындағы мамандар мәселесін қолға алу үшін медреселер ашып, жасөспірімдердің діни және дүниауи білім алуын арттыруда. Сондай-ақ еліміздегі имамдардың білімі мен біліктілігін арттыру мақсатында республика аумағында семинарлар өткізуде.

Бас мүфтидің бастамасымен еліміздің түкпір-түкпірінде әр түрлі конференциялар мен кездесулер ұйымдастырылуда. Алайда осындай істерді діни басқарманың ғана атқаруы жеткіліксіз. Сондықтан исі мұсылман баласы жаппай біріге атқарар болса, терроризм мен экстримизмнің алдын алуға болады деп айтуға негіз бар.

Негізгі бөлім

Біз діни құндылықтар туралы білмейінше, халықтың мәдени тұтастығын қалыптастырудағы құндылықтар рөлін анықтай алмаймыз. Діни құндылықтар – ұлт үшін немесе жеке адам үшін қасиетті сенімдер жүйесі. «Дін – бүгінгі күні жалпы адамзат өркениеті мен мәдениетінің дамуына үлкен әсер етіп отырған әлеуметтік феномен деп айтуға толық негіз бар. Біздің еліміздің ерекшелігі – көпэностық, көптілді және көпконфессионалды болғандықтан, бүкіл посткеңістікте сияқты, исламмен қатар басқа діндер де жаңғырып, дами бастады» [2, 77]. Сондықтан қазіргі таңдағы дәстүрлі діндер мемлекеттің, елдің тұрақтылығын сақтауына негіз бола отырып, діни конфессиялары арасында рухани келісімді, халықтар арасындағы бірлікті нығайтуға себеп болады.

Қазіргі әлемнің, оның ішінде қазіргі Қазақстанның міндеті жалпы адамзаттық, гуманистік және толеранттық құндылықтарды, конфессияаралық келісім, диалогты ғасырлар бойы әлемдік және дәстүрлі діндердің негізгі принциптері мен қағидаларын қазіргі жалпы әлемдік, адамзаттық өркениеттегі бейбітшілікті сақтап қалу үшін, сан алуан этностары мен конфессиялардан тұратын көптеген мемлекеттердің бейбіт қатар өмір сүруі үшін белсенді пайдалануға саяды [3, 9]. Діндер адамзат тарихында ізгіліктің құралы болғаны анық. Бірақ саяси күштер дінді саясаттың құралы етіп алып, қатыгез саяси мақсаттарын жүзеге асырады. Технология мен

ғылым дамыған кезде діни экстремизм деген ұғым жиі қолданылуда. Діни экстремизм дегеніміз – саяси күштердің өз мақсаттарына жету үшін дін атынан мемлекетке қарсы жасалған немесе бағытталған күресі. Сөйтіп, олар өз билігін орнатуға немесе айтқанын орындатуға ұмтылады. Дінімізді бұрмалап әртүрлі жаңалықтарды енгізіп, дінімізден, тілімізден, ділімізден, мәдениетімізден, қазақты қазақ етіп көрсететін салт-дәстүрімізден, ұлттық құндылықтарымыздан айырып, халық арасында араздық, дұшпандық, жеккөрушілік, тасбауырлық тудырып, ынтымағынан, бірлігінен айырып, ұмыттырғысы келгені, түрлі ағымдардың өте белсенді түрде жұмыс жасап жатқандығы – осының дәлелі. Сонымен қатар, көптеген діни ағымдардың пайда болуына байланысты, қоғамда кері саяси ұғымдардың пайда болуы, адамның сана сезімін улайтын, әлемдік діндердің атын жамылып теріс бағыт беретін діни секталардың экстремалды түрде қаптауы халыққа зиянын тигізіп жатыр.

Экстремизм және терроризм өздерінің қылмыстық мақсаттарын орындау мақсатында барлық мүмкіндіктерді пайдаланады, соның ішінде әлемде ең қымбат – адам өмірі, оның денсаулығы мен қоғамдағы күнделікті іс-қимылын жоюға дейін барады.

Экстремистік әрекетті алдын-алу үшін, ең алдымен таралу себептерін айқындап алуымыз шарт. Бұл біздің ел боп, қоғам боп күресуімізге көптеген септігін тигізетіні анық. Сонымен, діни экстремистік топтардың іс-әрекеттері төмендегідей көрініс табады:

Исламға (басқа дінге) үйрету деп экстремисттік идеялар таратылады;

Діни (исламдық) тәртіп үшін күресуге шақыратын топтар, партиялар ұйымдастырылады;

Билік жағынан қарсы әрекет жасалғанда жасырын жағдайға көшеді және өздеріне халықтық мүдделер үшін күресушілер тобын құрайды;

Басқа экстремисттік ұйымдармен тығыз байланыстар орнатылады және бірігеді, шет ел орталықтарымен байланыста болып және олардың көмегімен билікке қарсы джихад (соғыс) жариялайды.

Сонда байқап отырсақ, экстремизм мен терроризмнің шығу себептерін талдауы барысында саяси, экономикалық, әлеуметтік, этникалық, діни-конфессионалдық көзқарастары мен қайшылықтардың еркін соқтығысуында деуге болады.

Әлемдегі жаһандық мәселелерді шешу барысында күш біріктірмесе, бұл қауіп-қатер өсуі мүмкін. Осы кезде еліміздің қауіпсізді-

гін қамтамасыз етуде адамның құқықтары мен бостандықтарын сақтау мемлекеттің бірден-бір негізгі бағыты болып табылады.

Терроризм мәселесін біржола шешу үшін ең алдымен мұсылмандардың ислам дінінде биік адамдық қасиеттерді, заңды қадірлей - тін мейірімді әрі тәртіпке бағынатын тұлғаның қалыптасуына басты назар аударатындығын терең түсіне білулері керек.

Екіншіден, адамның бойына этикалық қасиеттер дарытып, идеологиялық және өмірлік-стильдік плюрализмді қабылдау бейімділігіне үйрететін зайырлы білім беру жүйесі жүзеге асырылуы керек.

Үшіншіден, ата-аналар мен туған-туыстар жас ұрпақты, балаларын сүйіспеншілікке бөлеу үшін отбасы институтын күшейту керек.

Төртіншіден, қазіргі БАҚ-та көп кездесетін исламды бұрмалап түсіндіру бағытындағы ориенталистік және неориенталистік қасаң қағидалардан арылу керек.

Бесіншіден, күзиретті органдар мен мекемелерде барынша сақ, әрі объективті болу керек.

Қазіргі жаһандану заманында экстремизмнің келесі түрлерін атап өтуге болады:

Антижүйелік экстремизм;

Этникалық экстремизм;

Секталық;

Діни экстремизм (антиконфессионалдық);

Саяси экстремизм [4, 49].

Еліміздегі имамдарымыздың білімі мен біліктілігін көтеру үшін республика аумағында маңызды семинарлар өткізіліп, Бас мүфтидің бастамасымен Қазақстанның түкпір-түкпірінде дін тақырыбына қатысты конференциялар мен кездесулер ұйымдастырылуда. Бірақ бұл жұмыстармен тек діни басқарманың айналысуы жеткіліксіз. Егер діни сауаттылықты насихаттаған осындай игілікті істерді бүкіл мұсылман баласы жаппай қолға алса, адамзатқа қауіп төндіретін экстремизм мен терроризмнің алдын алуға болатындығын естен шығармау қажет.

Бүгінде республика аумағында ислам дінінің дамып, барша мұсылман қауымының игілігіне айналуына барлық мүмкіншіліктер қарастырылған десек, артық айтпаймыз. Қазақстан қазіргі кезде көптеген мұсылман мемлекеттерімен саяси-экономикалық, мәдени қарым-қатынастар орнатып, әлемдік беделі бар ислам ұйымдарының белді мүшелерінің біріне айналды. Бірақ, жалпы жағдай осылай десек те, республика аумағында исламның дамуымен діндар мұсылмандардың санының

өсуі, соның ішінде жастардың дінге бет бұруы біршама мәселелердің пайда болуына алып келді. Атап айтқанда, діндар жамағаттың біразы теріс діни жолға түсіп, зайырлы мемлекеттің заң талаптарын мойындағысы келмеді. Осы жағдайлар қоғам ортасында діннің әлеуметтік маңызы мен орнына қатысты көзқарастарды қайтадан салмақтауға алып келді.

Қазір республикадағы мұсылман жамағатының басым бөлігі діни ұстанымы мен көзқарастарында «ханафи» мазхабының ілімін басшылыққа алады. Құлшылық, ғибадаттарында ата-баба жолын ұстанатындықтан, оларды «дәстүрлі мұсылмандық сенімдегілер» деп атау әдетке айналған. Сондай-ақ, ханафи мазхабындағылар қатарына Орталық Азия елдері мен Қазақстанда бұрыннан кең тараған сопылық жолдағылар, түркиялық «сүлейменшілер» мен «нұршылар», «Таблиғи жамағат» діни миссионерлік ұйымының жақтастары енеді. Мазхабта айырмашылықтары болмағанымен, ол жамағаттар бір-бірінен белгілі бір тәртіп, талаптарға бағынуларымен, кейбір діни мәселелерде жеке көзқарастарымен ерекшеленеді [5].

Экстремизмге қарсы күрестің бірден-бір жолы – олар туралы өз уақытында шынайы мәлімет беру. Бұл жерде әрине күнделікті ақпарат құралдарының рөлі өте жоғары. Әйтсе де, жасөспірім балалар үшін ақпарат құралдарының беретін мәліметі де жеткілікті емес. Секталардың, экстремистік топтардың қауіпі туралы жастарды көбірек хабардар етіп отыру қажет. Ол үшін барлық мектептерде «Дінтану» сабағымен қоса мамандар қауіпсіздік сабақтарын өткізіп, онда экстремистік топтарды, тоталитарлық секталарды қалай білуге болатынын түсіндіріп, олардан қалай сақтану жолын көрсетіп отырулары керек.

Діни экстремизммен күресуде ең басты тізгінді әлбетте – құқық қорғау органдары алады. Себебі арнайы қызмет органдары (ІІМ терроризм, сепаратизм және экстремизмге қарсы күресу комитеті, Ұлттық қауіпсіздік комитетінің арнайы бөлімшесі) бар. Әрі материалдық-техникалық, қаржылық, кадрлық әлеуеті бар болғандықтан негізгі күш осы органдарға түседі.

Діни экстремизмге қарсы күрес аясында негізгі ұстанымдар мыналар болып табылады:

– заңдылық – қарсы күрес шараларын қолданғанда Қазақстан Республикасы Конституциясының, Қазақстан Республикасының халықаралық шарттар мен келісімдерді және өзге де ұлттық заңнама мен нормативтік құқықтық актілердің талаптарын қатаң түрде сақтау;

– кешенділік – діни экстремизм құбылыстарына қарсы күресте ескерту, алдын алу жұмыстарында негізгі күресуші субъектілердің бірігіп күресуіне күш салу;

– тиімділік – діни экстремизмге қарсы күресте неғұрлым материалдық, қаржылық, ресурстық шығындарды азайту нәтижелеріне жету;

– оперативтілік – адекваттық криминологиялық жағдайларға ескерту шараларының қолданылуы.

Бұл жерде діни экстремизмнің құбылыстарына қарсы күрес аясындағы негізгі ұстанымдар мен бағыттар айқындалады. Енді құқық қорғау органдары ішіндегі діни экстремизммен тікелей күресуші субъекті – ішкі істер органдары болып табылады.

Мақала шеңберінде діни экстремизм және терроризммен күрес жүргізуге байланысты заңнамаларын зерделей отыра, осындай жағымсыз құбылыспен халықаралық деңгейде күресуде тиімді нәтижелерге қол жеткізу мақсатында төмендегідей тың ұсыныстар жасауға болады:

– біріншіден, БҰҰ-на мүше-мемлекеттердің қылмыстық заңнамасында «діни экстремизм»

және «терроризм» түсініктері мен сәйкесінше мұндай қылмыс жасаған тұлғаларға тағайынданар жаза түрі мен мерзімі бірдей болуы керек;

– екіншіден, террористік қылмыстар конституциялық және қоғамдық құрылымды жоюға бағытталатындықтан, оларды халықаралық деңгейде аса қауіпті мемлекеттік қылмыстар қатарына жатқызу қажет.

Қорыта келгенде, діни сауаттылық дін туралы білім ретінде жалпы сауаттылықтың құрамдас бөлігіне айналуы тиіс. Барлық әлемдік, дәстүрлі, жаңа пайда болған діни ағымдардың тарихын, ілімін, құндылықтар жүйесінен танып-білу мен жалған діндердің, экстремистік топтардың белгілерін ажырата алу дағдысы қалыптасқан адамда радикалды идеяларға қарсы «ақпараттық иммунитет» қалыптасады. Осы тұрғыдан алғанда жастар арасында діни сауаттылықты қалыптастырудың негізгі құралы ретінде «Дінтану» курсы өзекті бола түседі. Дін туралы білім мектеп қабырғасымен шектеліп қалмай, арнаулы және жоғарғы оқу орындарында жалғасын тапқаны жөн деп есептейміз.

Әдебиеттер

- 1 Ислам. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы: «Аруна Ltd.» ЖШС, 2010. – 234 б.
- 2 Байтенова Н.Ж. «Зайырлы мемлекет жағдайында дінтану пәнін оқытудың кейбір өзекті мәселелері» // «Зайырлы мемлекеттегі дін» Алматы қалалық ғылыми-практикалық конференциясы материалдарының жинағы. Алматы, 2006 ж. – 82 б.
- 3 Қазіргі Қазақстандағы жаңа діни ұйымдар. – Алматы, 2010. – 320 б.
- 4 Қазақстандағы діндер. (Құрастырушы) Н.Ж.Байтенова, Қ.А.Затов, Рысбекова Ш., Бейсенов Б., Борбасова Қ., Құрманалиева А., Мейрбаев Б. – Алматы: Қазақ университеті, 2008. – 399 б.
- 5 <http://turainfo.kz/?p=7593>

References

- 1 Islam. E'nsiklopediyaly'k any'ktamaly'k. Almaty': «Aruna Ltd.» ZhShS, 2010. – 234 b.
- 2 Bajtenova N.Zh. «Zajy'rly' memleket zha'dajy'nda dintanu panin oky'tudy'n kejbir ozekti maseleleri» // «Zajy'rly' memlekettegi din» Almaty' kalalyk gy'ly'mi-praktikaly'k konferenciyasy' materialdary'ny'n zhinary'. Almaty', 2006 zh. – 82 b.
- 3 Kazirgi Kazakstandagy' zhana dini yjy'mdar. – Almaty', 2010. – 320 b.
- 4 Kazakstandagy' dinder. (Kurasty'rushy') N.Zh. Bajtenova, Q.A. Zatov, Ry'sbekova Sh., Bejsenov B., Borbasova K., Kurmanaliev A., Mejrbaev B. – Almaty': Kazak universiteti, 2008. – 399 b.
- 5 <http://turainfo.kz/?p=7593>

^{1*}Aimukhambetov T.T., ²Seitakhmetova N.L., ³Yessekeyeva E.F.

¹L.N. Gurmilev Eurasian national university, Kazakhstan, Astana

²Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies, Kazakhstan, Almaty

³al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty, * e-mail: timnesh@mail.ru

INTERACTION BETWEEN THE STATE AND RELIGIOUS CONFESSIONS IN THE CHRISTIAN WORLD: HISTORICAL ANALYSIS

In this article the authors have done work on the analysis of the discourses of state interaction and religious confessions in the Christian world during the middle Ages and Renaissance. One of the problems associated with the interaction of the state and religion and religious organizations is the concept and essence of this phenomenon. A historical analysis of the development of this aspect of interaction in the Christian world is also considered. As part of the analysis of this aspect, an overview was given of medieval thinkers and their ideas: in particular Thomas Aquinas and Augustine Aurelius. A brief analysis of the main events related to the development of the interaction of religious faiths and the state in the Christian world in the given period of time was also made. Thus, there is a certain reproduction of religious relations on the background of social relations. The emphasis was also placed on the development of this interaction and its impact on the development of society. For a deeper analysis of this topic, it is necessary to classify in more detail the concepts and essence of this direction.

Key words: Christianity, religion, state, the Middle Ages, the Renaissance.

¹Аймухамбетов Т.Т., ²Сейтахметова Н.Л., ³Есекеева Э.Ф.

¹Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан, г. Астана

²Институт философии, политологии и религиоведения, Казахстан, г. Алматы

³Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, *e-mail: timnesh@mail.ru

Взаимодействие государства и религиозных конфессий в христианском мире: исторический анализ

В данной статье авторами проделана работа по анализу дискурсов взаимодействия государства и религиозных конфессий в христианском мире в эпоху средневековья и Возрождения. Одной из проблем, связанных с взаимодействием государства и религии и религиозных организаций, является определение понятия и сущности данного феномена. Также рассматривается исторический анализ развития данного аспекта взаимодействия в христианском мире. В рамках анализа данного аспекта был произведен обзор средневековых мыслителей и их идей: в особенности Томас Аквинский и Августин Аврелий. Также произведен краткий анализ основных событий, связанных с развитием взаимодействия религиозных конфессий и государства в христианском мире в данном промежутке времени. Тем самым происходит некое воспроизведение религиозных отношений на фоне общественных отношений. Также акцент был произведен на развитие данного взаимодействия и его влияние на развитие общества. Для более глубокого анализа данной темы необходимо более подробно классифицировать понятия и сущность данного направления.

Ключевые слова: христианство, религия, государство, средневековье, эпоха Возрождения.

¹Аймухамбетов Т.Т., ²Сейтахметова Н.Л., ³Есекеева Э.Ф.

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Астана қ.

²Философия институты, саясаттану және дінтану, Қазақстан, Алматы қ.

³Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ., *e-mail: timnesh@mail.ru

Христиан әлеміндегі мемлекет пен діни конфессиялардың өзара әрекеттесуі: тарихи талдау

Автордың бұл дайындалған мақаласында мемлекет пен діни конфессиялардың орта ғасыр дәуіріндегі христиан әлемі және Қайта өрлеу дәуіріндегі өзара іс-қимылдарына байланысты пікір таластарына сараптама жасалынған. Мемлекет пен дін және діни ұйымдарының өзара іс-қимылдарына байланыс-

ты негізгі мәселелердің бірі осы феноменнің түсінігі және мәні болып табылады. Сонымен қатар, христиан әлеміндегі өзара іс-қимылдың аталған аспекті бойынша дамуының тарихи сараптамасы қарастырылады. Осы аспектіні талдау шеңберінде ортағасырлық ойшылдар мен олардың идеялары туралы шолу жасалды: атап айтқанда, Томас Аквин және Августин Аврелий. Сондай-ақ осы кезеңде діни конфессиялар мен мемлекеттің христиан әлеміндегі өзара іс-қимылын дамытуға байланысты негізгі оқиғаларға қысқаша талдау жасалды. Сөйтіп, кейбір қоғамдық қатынастар жағдайында әл-дебір діни қатынастарды тудыру белең алып жатыр. Бұл өзара әрекеттестікті дамытуға және оның қоғамның дамуына әсері де назар аударылды. Осы тақырыпты терең талдау үшін, берілген бағыттағы ұғымдар мен мән жайды егжей-тегжейлі жіктеу қажет.

Түйін сөздер: христиан, дін, мемлекет, орта ғасыр, Қайта өрлеу дәуірі.

The century of the domination of the Christian concept of politics is a long period of the middle Ages. Its creators are Aurelius Augustine and Thomas Aquinas. Although the influence of religion on political thought was quite large even in earlier times, nevertheless, it is the period of the middle Ages that differs from the religious conceptions of social life. Political thought developed as one of the branches of theology (theology). Its most important feature was the recognition of superiority, the primacy of the church over the state, because it is the church, and not the state, from the point of view of theologians, who embodies the true divine beginning. Hence the leading, cross-cutting political idea about the need to subordinate political power to the church. «There is no power not from God, the existing authorities are established from God» – this biblical thesis was the basis of the political thought of the middle Ages [1].

The middle ages are the historical period between the ancient world and the New Time. The very term «Middle Ages» was first used by Italian humanists in the 15th century. For the characterization of those ages that separated their times and times of pagan antiquity. By tradition, the beginning of the medieval era is considered the collapse of the Western Roman Empire, its completion – the XIV century. The period from the XV century. Until the middle of the 17th century, which received the name of the Renaissance and the Reformation, is attributed either to the late middle Ages or to the beginning of the New Time. The boundaries of the middle Ages can be determined by different approaches to the history of culture and politics. However, in any case, it is necessary to analyze Christianity, since its ideology is the theoretical basis of the Middle Ages [2]. The main principle of medieval political thought is theocracy, i.e., the predominance over the individual and the state of the ideas of the Godhead and the idea of the church. Theocratic idea was developed in connection with the formation and strengthening of church organization. It was completely formed in the 13th century. In the middle Ages, the conflict

between a duty towards God and a duty to the state took the form of a conflict between the church and secular rulers (kings). The church at that time combined the continuity of the past and everything civilized in the present. In the end, everyone agreed that all power comes from God.

For a long period of the middle Ages, the Christian concept of politics prevailed. Its creators are Aurelius Augustine and Thomas Aquinas. Although the influence of religion on political thought was quite high, nevertheless, it is the period of the middle Ages that differs from the religious conceptions of public life. Political thought developed as one of the branches of theology (theology). Its most important feature was the recognition of superiority, the primacy of the church over the state, because it is the church, and not the state, from the point of view of theologians, who embodies the true divine beginning. Hence the leading, cross-cutting political idea about the need to subordinate political power to the church. «There is no power not from God, the existing authorities are established from God» – this biblical thesis was the basis of the political thought of the middle Ages. Christianity has implemented the views according to which a person's duty to God is more important than a person's duty to the state. By the way, the superiority of religious duty over the political to a certain extent continues to persist in Western Europe, and at the present time. In the middle Ages, the conflict between a duty towards God and a duty to the state took the form of a conflict between the church and secular rulers (kings). The church at that time combined the continuity of the past and everything civilized in the present. In the end, everyone agreed that all power comes from God. In the early medieval period, Augustine Aurelius (Blessed) (354-430), the doctrine of which formed the basis of Catholicism, was the greatest thinker. He made a particularly large contribution to the doctrine of the separation of power into secular and spiritual, state and church and their interaction. Augustine's views on political life are set forth in his main treatise On the City of God. In this work he

contrasts the two states: “The City of God” – a church where peace reigns, peace, unity, right and justice, the “City of the Earth” – a state created by people, which was regarded as the kingdom of the devil, the world of human sin. Recognizing the ecclesiastical authority as the supreme authority, Augustine at the same time advocated independence, independence of each of the authorities, for non-interference in each other’s affairs. This did not exclude their interaction, especially in terms of mutual support: the state protects the church from its enemies, and the church educates everyone in the spirit of subordination to the state and the law. The improvement of state power, according to Augustine, is possible only under the influence of Christian morality. The ideal of “earthly city” for him is a “Christian state”, where everyone loves the common good, and God acts as the highest good.

History, according to Augustine, is subject to divine providence and predetermined by it. God so created man, that his desire for unification is first expressed in the creation of a family, and then in the formation of the state. Power is not personal property, but a means of ensuring peace and justice in relations between rulers and subjects. Augustine negatively treated all sorts of violence, but he understood its inevitability in this world. Therefore, he recognized the need for state power, although its carriers themselves were described as “a large gang of bandits.” Unlike the ancient Greeks, Augustine did not attach so much importance to the problem of the forms of government, believing that the main thing in any form is the faithfulness of religion and the principle of justice. For his faithful and zealous service to the interests of the Catholic Church, Augustine was called Blessed and was ranked among the saints. With the greatest completeness, the spirit of the Middle Ages was reflected in the political doctrine of Thomas Aquinas (1225-1274) – a philosopher, a theologian who was the founder of Thomism. He wrote a number of works that deal with the problems of politics and the state.

The most important of them for understanding the political ideology of Thomas Aquinas, and, therefore, the ideology of the Middle Ages in Western Europe, in the countries of the Catholic world, are: “On the Rule of Sovereigns”, “The Sum of Theology”, “The Sum Against the Gentiles.” The initial thesis of the whole outlook of Thomas Aquinas formulated by himself: “Philosophy - the maid of theology.” Therefore, it is not difficult to understand what goals were at the center of his teaching. They were aimed at justifying, in logical categories, the

laws and justice of the modern world order as a result of the divine creation.

All the work of Thomas is an experience of rational justification of the truth of religious dogmas. Thomas Aquinas recognized the positive role of the state, as it expresses the divine will for peace, goodness and order. The ratio of spiritual and secular authorities, he defined as the ratio of the soul and body with unconditional recognition of the priority of spiritual power, the church over state power. The merit of Thomas Aquinas is the development of the theory of law.

Man as a citizen of a Christian state deals with four kinds of laws: eternal (the Divine mind ruling the universe); natural (the reflection of eternal law by the human mind, natural human rights); human (positive law, established in the country by the monarch for the sake of peace and prevention of evil) and the Divine (biblical commandments). He proceeded from the assumption that not every power should be recognized, but one that meets divine ordinances and natural law. If the positive law does not correspond to the divine and natural law, then it is illegal and not subject to compliance. Thus Thomas Aquinas justified the right to resist sinful and illegal power and even to revolt against the tyrant, although it is completely unacceptable for him to speak against the legitimate authority. This is clearly expressed in the intolerance of Thomas Aquinas to any kind of heresy. He theoretically substantiated the need for the church inquisition, seeing in it a means of preserving the purity of faith.

Like many thinkers of antiquity, Thomas Aquinas preferred a mixed form of state that combines the merits of different “pure” forms - monarchy, aristocracy and democracy. At the same time, he distinguished an absolute monarchy and a political monarchy, in which the monarch’s power is limited by law. With the exception of this commitment to monarchy, the views of Thomas Aquinas on the question of the forms of the state differed little from the views of Aristotle. For his work on the realization of the interests of the Catholic Church, Thomas Aquinas was ranked among the saints. His teaching (Thomism) in 1879 was declared the “only true” philosophy of Catholicism. It is very influential in many countries of Europe and at the present time. Within the framework of the late middle Ages, the concepts of the emancipation of the state from the subordination of the church and the restriction of the power of the king by estate representation appeared and became ever more intense. The right of the church to the supremacy of its power was called into question, since the power of the king was re-

garded as a power received directly from God, and not from the pope.

In the early medieval period, Augustine Aurelius (Blessed) (354-430), the doctrine of which formed the basis of Catholicism, was the greatest thinker. He made a particularly large contribution to the doctrine of the separation of power into secular and spiritual, state and church and their interaction [98]. Augustine's views on political life are set forth in his main treatise *On the City of God*. In this work he contrasts the two states: "The City of God" - a church where peace reigns, peace, unity, right and justice, the "City of the Earth" - a state created by people, which was regarded as the kingdom of the devil, the world of human sin. Recognizing the ecclesiastical authority as the supreme authority, Augustine at the same time advocated independence, independence of each of the authorities, for non-interference in each other's affairs. This did not exclude their interaction, especially in terms of mutual support: the state protects the church from its enemies, and the church educates everyone in the spirit of subordination to the state and the law. The improvement of state power, according to Augustine, is possible only under the influence of Christian morality. The ideal of "earthly city" for him is a "Christian state", where everyone loves the common good, and God acts as the highest good. History, according to Augustine, is subject to divine providence and predetermined by it. God so created man, that his desire for unification is first expressed in the creation of a family, and then in the formation of the state. Power is not personal property, but a means of ensuring peace and justice in relations between rulers and subjects. Augustine negatively treated all sorts of violence, but he understood its inevitability in this world. Therefore, he recognized the need for state power, although its carriers themselves were described as "a large gang of bandits."

Unlike the ancient Greeks, Augustine did not attach so much importance to the problem of the forms of government, believing that the main thing in any form is the faithfulness of religion and the principle of justice. For his faithful and zealous service to the interests of the Catholic Church, Augustine was called Blessed and was ranked among the saints. With the greatest completeness, the spirit of the middle Ages was reflected in the political doctrine of Thomas Aquinas (1225-1274) - a philosopher, a theologian who was the founder of Thomism. He wrote a number of works that deal with the problems of politics and the state [3]. The most important of them for understanding the political ideology of Thomas Aquinas, and, therefore, the ideology of

the Middle Ages in Western Europe, in the countries of the Catholic world, are: "On the Rule of Sovereigns", "The Sum of Theology", "The Sum Against the Gentiles." The initial thesis of the whole outlook of Thomas Aquinas formulated by himself: "Philosophy - the maid of theology." Therefore, it is not difficult to understand what goals were at the center of his teaching. They were aimed at justifying, in logical categories, the laws and justice of the modern world order as a result of the divine creation. All the work of Thomas is an experience of rational justification of the truth of religious dogmas.

Thomas Aquinas recognized the positive role of the state, as it expresses the divine will for peace, goodness and order. The ratio of spiritual and secular authorities, he defined as the ratio of the soul and body with unconditional recognition of the priority of spiritual power, the church over state power. The merit of Thomas Aquinas is the development of the theory of law. Man as a citizen of a Christian state deals with four kinds of laws: eternal (the Divine mind ruling the universe); natural (the reflection of eternal law by the human mind, natural human rights); human (positive law, established in the country by the monarch for the sake of peace and the prevention of evil) and the Divine (biblical commandments) [4]. He proceeded from the assumption that not every power should be recognized, but one that meets divine ordinances and natural law. If the positive law does not correspond to the divine and natural law, then it is illegal and not subject to compliance. Thus Thomas Aquinas justified the right to resist sinful and illegal power and even to revolt against the tyrant, although it is completely unacceptable for him to speak against the legitimate authority. This is clearly expressed in the intolerance of Thomas Aquinas to any kind of heresy. He theoretically substantiated the need for the church inquisition, seeing in it a means of preserving the purity of faith. For his work on the realization of the interests of the Catholic Church, Thomas Aquinas was ranked among the saints. His teaching (Thomism) in 1879 was declared the "only true" philosophy of Catholicism. It is very influential in many countries of Europe and at the present time. One of the active elements influencing the interaction of the state and religious faiths was influenced by the institution of the papacy and its interaction with feudal states. In 2-3 centuries after the disintegration of the Roman state in Europe new forces are emerging - the papacy and the empire. The Bishop of Rome, who received the name "Pope" back in the 6th century, stood out among other "princes of the church". The second force was the new Christian empire, founded by the

Frankish king Charles the Great, who in 800 was crowned by the pope as the emperor of the "Holy Roman Empire". After the death of its founder, the empire disintegrated, but was rebuilt in the X century, as the "Holy Roman Empire of the German Nation" [5]. With the reforms of Pope Gregory the Seventh in the XI century, the influence of the church is strengthened and the struggle of the empire and the papacy, which is going on with varying success, is simultaneously unfolding. After the separation of churches in 1054, the Catholic Church and the Orthodox leadership of the papacy are not disputed by the Western church.

In the person of Gregory the Seventh, the papacy advanced a claim not only for independence from the power of the emperors, but also for domination over them. In his work, the Pope was guided by St. Augustine's teaching about the city of God, which in its essence is much higher than the hail of the earth. To determine the relationship between the spiritual and secular authorities, they used their comparison with the Sun and the Moon, known as the theory of two stars [6]. The Roman emperors identified themselves with the Sun, and some medieval emperors tried to revive this comparison. But since the days of Gregory the Seventh such attempts have been resolutely stopped. From the Book of Genesis, church authorities borrowed the image of two lights: "And God said: Let there be lights in the firmament of heaven ... And God created two great lights: the greater light to rule the day, and the lesser light, for Office at night." For the church, the great luminary - the Sun - was the pope, the lesser luminary - the moon - the emperor or the king. These significant symbols, around which the conflict crystallized, served, as is characteristic of the Middle Ages, both in theory and in image. Wide spread in the middle Ages received another image, known as the theory of two swords. The sword was a symbol of power. The theory of two swords is known in different interpretations, depending on which side in the dispute between spiritual and secular power prevailed. In the interpretation of the church, Christ gives the spiritual (church) ruler two swords as symbols of spiritual and secular power. And already the spiritual master, in his turn, gives one sword to the secular sovereign and therefore has primacy over him. The growth of the political influence of the papacy was particularly evident in the organization of the Crusades to the East (11th-13th centuries). During this time, the Catholic Church was at the zenith of its power and is closest to conquering the supremacy of secular power. By the end of the XIII c. the church took over and over heretical movements [6].

Within the framework of the late middle Ages, the concepts of the emancipation of the state from the subordination of the church and the restriction of the power of the king by estate representation appeared and became ever more intense. The right of the church to the supremacy of its power was called into question, since the power of the king was regarded as a power received directly from God, and not from the pope. The supporter of independent secular power was the famous English philosopher W. Occam (1300-1350). Great importance was attached to the adoption in England of the Magna Carta (1215), which for the first time proclaimed certain rights and freedoms for a part of society (barons and knights), and the creation of an English parliament in the thirteenth century. In contrast to Augustine, who asserted that secular power was from the devil, they maintained that there is no power not of God. The Pope does own a sword, but this sword symbolizes spiritual power: to bear the light of truth, to fight against heresies. The sword of secular power is in the hands of sovereigns. He believed that in earthly affairs the power should be at the state, and in church affairs - at the church. Occam considered the Occam papal institution as a temporary institution and believed that the highest spiritual body was the community of believers and the Council elected by it. His political views largely anticipated the ideas of the Reformation and those key ideas that will dominate political thought three to four centuries later. So, for example, Occam wrote that in a natural state all people lived without property and power, which ensured their equality. The state must be established by means of a social contract. The state's goal is a common good protected by laws. In the XIV century democratic doctrines of popular law became widespread. As is known, the system of vassalage, dominant in times of feudalism, established the following relations: the sovereign, having rights over the vassal, was obliged to protect him. Accordingly, the theory of people's law argued that there is a treaty between the monarch and the people, and the people, assuming the duty of subordination, get the right to demand from the monarch government for the good of the people [6]. If monarchs violate the treaty, then the people have the right to regard such rule as tyranny and resist it. In these theories, not only the provision on the right of the people was voiced, but also the idea of the right to struggle against tyranny, which later will be recalled in the teachings of the so-called monarchs, or tyrants. But the people's right was a collective law characteristic of the Middle Ages, the people were considered as a whole, and not as a set of individuals, each of whom

is endowed with personal rights. And the idea of individualism and personal rights of the individual is already the idea of a new era.

The turning point in the development of political thought was the Renaissance. Revival and Reformation are the most significant stages in the development of the late Western European Middle Ages. Ideologists of this period not only scooped their ideas about the state, law, politics and law from the treasury of the spiritual culture of antiquity. Demonstratively appealing to antiquity, they expressed opposition, denial of the political and legal order and doctrines of the Catholic Church that prevailed in Europe in the middle Ages.

The most outstanding representative of political science in the Renaissance is the great Italian humanist, politician of Florence Niccolò Machiavelli (1469-1527). In a systematic form, he outlined his political ideas in the works «The Emperor», «Discourses on the First Decade of Titus Livius», «The History of Florence». Machiavelli entered the history of political thought as an outstanding historian and theorist of politics, government, for the first time singled out politics as a special and independent field of knowledge and human activity, free from theology and Christian morality. The main content of the work «Sovereign» - the identification of the nature of the state and the mechanisms of public administration. All states, from his point of view, can be divided into republics and states, ruled unilaterally. The latter he further subdivided into «inherited» and «new». Among the «new», in turn, those were distinguished where subjects were used to obey the sovereign and those where they «lived from time immemorial». Relying on the writings of ancient authors, Machiavelli argued that each of the three «good» forms of government tends to grow into one of three «bad»: autocracy - into tyranny, aristocracy - into the oligarchy, and «people's government» - into disarray and anarchy. Each of these six forms taken separately, he considered destructive: «good» - because of their short-term and «bad» because of their malignancy» [3]. Machiavelli is rightfully considered the founder of secular political science. He managed to identify a number of general laws of political life, so many of his teachings have not lost their historic significance in our days. His work «The Emperor» is a reference book of politicians of different countries, which indicates the author's perspicacity and depth of ideas expressed by him. An important role in the liberation of political thought from medieval scholasticism was played by the Dutch

thinker Erasmus of Rotterdam (1466-1536). He was a convinced opponent of aggressive wars. He associated interest in the war with the interests of the «tyranny of the nobility», and defended peaceful relations between peoples. In the Renaissance, along with political ideas that justify the need for the emergence and establishment of the bourgeois system, there were also doctrines that denied this system.

The Renaissance is the time of the emergence of utopian socialism, whose representatives were T. Münzer, T. Mohr, T. Campanella and others. The ideologue of the popular movement in the German Reformation Thomas Münzer (1490-1525) preached in his works the struggle for social order without class distinctions and private property, acting on the basis of «divine right» and «common good» [4]. He advocated the transition of state power to the hands of the working people. Thinker, politician Thomas More (1478-1535) was Lord Chancellor of England. In 1516, he published the book *Golden Book*, as useful as it was amusing, about the best structure of the state and the new island of Utopia. This book was later called «Utopia» («a place that does not exist»). It immortalized the name of its author and gave the name to one of the directions of socio-political thought - utopian socialism. In the book *Utopia*, T. Mohr described the calamities of the masses, for the first time in history he showed that the cause of these disasters is private property, which, by allowing to concentrate property in the hands of a few, entails poverty and poverty of the rest of the population. To destroy the calamities of people, he believed, can only be «the perfect destruction of private property.» For his beliefs Thomas More was executed by the king. The political ideas of T. More were developed in the works of Tomaso Campanella (1568-1639) - an Italian philosopher, courageous fighter against medieval scholasticism and the Inquisition. Campanella spent 27 years in prison for fighting for the liberation of his homeland from Spanish domination.

His political ideas with the most complete T. Campanella set out in the novel «The City of the Sun». In this work he depicted an ideal social system in the state of the Sun. According to Campanella, all people sooner or later, but inevitably come to the communist principles of organizing the social life of solariums. This will necessarily happen, he believed, for man is by nature a social being, the collective principle in him is stronger than the individual.

The works of thinkers of the middle Ages and Renaissance served as an important source for

the subsequent development of political thought, made a significant contribution to the knowledge of their time about the interaction of the state and religious faiths.

As we know, in the early stages of the society's existence, social connections and people's behavior were explained primarily in the framework of the doctrine of the divine origin of human life: God (the demiurge, the absolute) completely determines the earthly orders, exuding power and commanding man. Within the limits of the relations assigned to him, the "king" and the "people" depended entirely on the divine providence. Their role was only in the transfer, the embodiment of heavenly will. Such a supernatural explanation of the nature of power testified to the inability of political thought of that time to give a rational interpretation of this kind of reality, to reveal its external and internal connections. A different in-

terpretation of the theological approach was proposed by Thomas Aquinas. The medieval thinker singled out three elements of power: the principle, the way and the existence. The principle, according to Aquinas, comes from God, and the way and existence of power are derived from human law.

From that moment, power appeared as a combination of invisible, providential management and human efforts. It so happened that God determined the most general authorities, and its real embodiment was carried out by people who had their own will, had their own interests, but acted in accordance with the will of God [3].

The political views of F. Aquinas, M. Paduan, V. Okkam contradict the idea of the Italian humanists about the period of the Middle Ages as the "dark night" of European history. Rather, F. Schlegel, who wrote: "If the Middle Ages can be compared with a dark night, then this night is stellar."

Литература

- 1 Фридрих Георг Вильгельм Гегель «Народная религия и христианство». – М., 1987.
- 2 Фридрих Георг Вильгельм Гегель «Философия религии». – СПб, 1993.
- 3 Фридрих Георг Вильгельм Гегель «Лекции по истории религии». – М., 1998.
- 4 Освальд Шпенглер «Закат Европы». – М., 2003.
- 5 Арнольд Тойнби «Постижение истории». – СПб, 2004.
- 6 Философский энциклопедический словарь. – М., 2001.

References

- 1 Fridrikh Georg Vilgelm Gegel «Narodnaya religiya i khristianstvo». – M., 1987.
- 2 Fridrikh Georg Vilgelm Gegel «Filosofia religii». – SPb, 1993.
- 3 Fridrikh Georg Vilgelm Gegel Фридрих «Lektsii po istorii religii». – M., 1998.
- 4 Osvald Shpengler «Zakat Evropy». – M., 2003.
- 5 Arnold Toinbi «Postizhenie istorii». – SPb., 2004.
- 6 Filosofskii entsiklopedicheskii slovar. – M., 2001.

^{1*}Борбасова Қ., ¹Бужеева А., ²Байбулатов М.

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: karlygash_bm@mail.ru

ЕЛУІНШІЛЕР ДІНИ БІРЛЕСТІГІНІҢ МИССИОНЕРЛІК ҚЫЗМЕТІ

Діни қатынастар саласындағы мемлекеттік саясаттың мазмұнын айқындайтын негізгі мәселе біріншіден, қоғамның рухани адамгершілік кескінін айқындайтын дінаралық келісім мен түсіністікті тереңдету. Екіншіден, қазіргі өркениеттік даму адамның белгілі бір мәдениет өкілі ретінде қалыптасуын қамтиды. Ал мәдени және ұлттық бірегейлікті қамтамасыз етудің негізгі факторларының бірі – дін. Сондықтан қоғамымызда миссионерлік қызметтерін белсенді жүргізіп жатқан, жиырма жылдық тарихы бар жаңа діни ағымдардың идеологиясы мен қызметіне ғылыми-теориялық талдау жасау өзекті мәселелердің бірі. Себебі бұл өз кезегінде діни қатынастарды реттеу мен діни әрекеттердің салдарларын болжаудың әдіс-тәсілдерін, тетіктерін жасақтауға жол ашады. Қазақстанда евангелизация саясатын кең таратушы діни бірлестіктердің ішінде елуіншілер ерекше орын алады. Олардың іліміне, миссионерлік қызметтеріне сараптама жасау арқылы, бұл бірлестіктердің қоғамдық санаға ықпалы анықталып, позитивті дамуына кедергі келтіретін факторлардың алдын алу мәселелері осы мақаланың негізгі мәселелері.

Түйін сөздер: дін, діни бірлестіктер, мемлекеттік саясат, елуіншілер, жаңаелуіншілер, харизматикалық ағымдар, миссионерлік.

^{1*}Borbassova K., ¹Buzheyeva A., ²Baibulatov M.

¹Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty

²Egyptian University of Islamic Culture “Nur-Mubarak”, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: karlygash_bm@mail.ru

Missionary activities of the Pentecostal religious association

The disclosure of the content of state policy in the sphere of religious relations can be considered from several aspects. First, better understanding of religious harmony in the public spiritual sphere. Secondly, the study of human development as a representative of a particular culture of modern civilization. While one of the main factors in the formation of cultural and national identity is religion. Therefore, scientific and theoretical studies of active missionary activity of religious organizations that have a twenty-year history represent one of the urgent tasks. This will allow to regulate their interaction and predict the actions, religious relations in advance, and eradicate shortcomings. Pentecostals are the most active conductor of evangelism in Kazakhstan. The purpose of this article is to study the influence of appeals of this group on the public consciousness and prevent negative impact factors. The main issues of this article are the problems of preventing unfavorable factors associated with missionary activity.

Key words: religion, religious organization, public policy, Pentecostal, neo-Pentecostals, charismatic movement, missionary work.

Борбасова К., Бужеева А., Байбулатов М.

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

²Египетский университет исламской культуры Нур-Мубарак, Казахстан, г. Алматы

*e-mail: karlygash_bm@mail.ru

Миссионерская деятельность религиозного объединения пятидесятников

Раскрытие содержания государственной политики в сфере религиозных отношений можно рассмотреть с нескольких аспектов. Во-первых, углубленное понимание религиозного согласия в общественной духовной сфере. Во-вторых, исследование развития человека как представителя определенной культуры современной цивилизации. Одним из основных факторов

формирования культурной и национальной идентичности является религия. Поэтому научно-теоретические исследования активной миссионерской деятельности религиозных организаций, имеющих двадцатилетнюю историю, представляют собой одну из актуальных задач. Это позволит регулировать взаимодействие религиозных отношений и прогнозировать последствия их религиозной деятельности. В Казахстане наиболее активным проводником евангелизации являются пятидесятники. Цель данной статьи – изучить влияние призывов данной группы на общественное сознание и предотвратить факторы негативного воздействия. Основными вопросами этой статьи являются проблемы предотвращения неблагоприятных факторов, связанных с миссионерской деятельностью.

Ключевые слова: религия, религиозные объединения, государственная политика, пятидесятники, неопятидесятники, харизматические движения, миссионерство.

Тақырыптың өзектілігі қазіргі Қазақстандағы діни өмірдің негізгі тенденциялары туралы хабардан адам үшін белгілі болары сөзсіз. Жаңаелуіншілер діни бірлестіктері тек Қазақстанда ғана бүкіл әлемде тез өсіп, таралып жатқан псевдохристиандық ағымдар. Қазақстанға бұл ағымда XX ғ. 90 жылдарда пайда болды. 2011 жылдың басында елімізде 400 елуіншілердің діни топтары мен филиалдары есепте тұрған. 2012 жылғы қайта тіркеуден кейін республикамызда елуіншілердің 189 қауымы тіркеліп тұр [1]. Өздерін елуіншілер діни бірлестіктері ретінде тіркеген жаңаелуіншілер дәстүрлі діндерді ұстанушыларды өздеріне тарту ерекшелігімен зерттеушілерден харизматикалық ағым деген атауға иеленді. Сондықтан да бұл топтардың діни ілімінің қалыптасу тарихы мен миссионерлік қызметінің ерекшеліктерін білу және баға беру тек дінтанушылар мен теологтарға емес, жалпы қоғам үшін, соның ішінде діндар адамдар мен жастарға қажет деп ойлаймыз.

Зерттелу деңгейі: Жалпы харизматикалық ағымдар туралы отандық авторлардың біраз жұмыстары жарық көрді: ұлттық қауіпсіздік мәселелеріне арналған конференция материалдарында отандық авторлар Қазақстан Республикасының территориясында пайда болған жаңа діни ағымдарға байланысты ойларымен ортақтасады [2], профессор Н.Ж. Байтенованың басшылығымен Қазақстандағы жаңа діни бірлестіктер идеологиясын сипаттаған [3], олардың миссионерлік қызметінің зиянды тұстарын көрсеткен С. Хизметлидың еңбектерін атап айтуға болады [4]. Соңғы кезде жарық көрген Е. Бурованың еңбегінде жаңа діндарлық феномені ашылып, жаңа ағымдардың көшбасшылығының қызметтеріне баға беріледі [5]. Бұл авторлардың жұмыстарынан жаңа діни ағымдардың ілімдері еліміздің бірлігімен ынтымақтастығына кері әсер ететіндігін, сонымен қатар дінаралық қатынастарды шиеленістіріп, мемлекеттік бірегейлікке қауіп төндіреді деген түйінді көреміз.

Жаңа діни ағымдарды зерттеуде батыстық ғалымдардың ішінен А. Баркер, Э. Вандерхилл, Д. Макдауэлл, Д. Стюарт, С. Хассен есімдері белгілі. Аталған авторлар зерттеуді екі бағытта жүргізді: жаңа діни қозғалыстарды (яғни, жаңа діндердің институционалдық формасын) және қазіргі діншілдіктегі жаңа тенденциялардың динамиканы зерттеу.

М.Н. Эпштейн, Х. Неста-Вебстер, Дж. Колеман, Г. Хенкок., Р. Бьювэл сияқты авторлардың еңбектерінде (бұл жұмыстарда таза ғылыми сараптамаға қарағанда, авторлардың жеке дүниетанымдық ұстанымдары басым) көптеген жаңа діни ағымдардың діни ілімі мен ғибадаттарының құпиялылығы, оларда жалған және зиянды теориялардың болуы, олардың өз діндерінің қоғамдық және саяси ықпалдарын күшету мақсатындағы жалпы жұрттан жасырын әрекеттері туралы мәліметтер беріледі.

Ресей ғалымдарының да осы бағыттағы біраз зерттеу жұмыстарын атап өтуге болады. А.И. Клибанов, А. Эткин, А. Дворкин секта ұғымын, секталардың деструктивтік мәнін ашатын материалдарды жүйелеп, тоталитарлық ағымдардың ілімдері, тарихы, жұмыс істеу методтары және олардың нақтылы зиянды әрекеттері туралы мәліметтер берсе, Е.Н. Волков, А.М. Панислав, В.Б. Шапарь, В. Питанов, И. Куликов, Н.И. Сенченко, В.Г. Гастинщиков, Ц.П. Короленко, Н.В. Дмитрева жаңа культтердің әлеуметтік және психологиялық зияндығын салыстырып, олардың құрамындағы адамдардың біртіндеп материалдық жағынан да, рухани жағынан да тонауға ұшырайтындығын дәлелдейді.

1995 жылы священник Игорь Ефимовтың жарық көрген кітабында алғашқы рет елуіншілердің діни ілімі мен практикасына шолу жасайды. Автор елуіншілердің діни әдебиеттерне жүйелі сілтеме жасап, олардың кезеңдерін көрсетеді [6]. Алайда жаңаелуіншілердің қазіргі қызметі бұл кітапта сипатталғанға қарағанда көп өзгерді. Орыс тілінде жарық көрген неміс

тілді автор Вольфганг Бюненің еңбегі жаңа елуіншілермен байланысты тарихи деректер мен олардың іліміне қатысты жеткілікті мәлімет береді [7].

Елуіншілерге қатысты шетелдік авторлардың жұмыстарынан доктор Рональд Нокстың 1950 жылы шыққан кітабын атап өту керек. Нокс XVII-XVIII ғасырларда Батыс Европада болған «энтузиазм» қозғалысының тарихын талдау барысында XX ғасыр басындағы елуіншілер осы қозғалыстың идеялық жолын қуушылар деген түйін жасайды [8].

Харви Кокс деген автор өз еңбегінде елуіншілерді жиырмасыншы ғасырдың адамының сұранысына жауап беретін ерекше дін формасы ретінде бағалайды. Кокс елуіншілер қозғалысынан пұтқа табынушыларды зерттеушілер сипаттаған адамның діндарлығына тән: сезіну мен күйзелу феноменін көреді [9]. Кейінгі харизматикалық қозғалыс пен оның жеке доктриналарын талдауға арналған Христиандық ғылыми-зерттеу институтының жетекшісі Хэнк Ханеграфтың жұмысында харизматикалық қозғалыс тарихында болған көпке белгісіз фактылар мен мәліметтер тізбегі беріледі [10]. Осы автордың тағы бір белгілі «Христиандық тоқырауда» тақырыбындағы жұмысы «Сенім қозғалысының» негізін салушы Кеннет Хейгинмен пікірталасына арналған.

Белгілі жарияланымдар тізіміне «Сенім қозғалысының» тарихы мен іліміне арналған Дэйл Симмонстың магистерлік диссертациясы жатады. Жұмыста Кеннет Хейгиннің «пайғамбарлық» өміріне идеологиялық және тарихи талдау жасалады [11]. Симмонс Хейгиннің өмірбаянын зерттеу барысында оның діни көзқарасының қалыптасуына белгілі оккультистер Эссек Кеннон мен Джон Макмилланның оккульттік ілімдердің ықпалы болғандығын анықтайды.

Біз елуіншілерге және жалпы харизматикалық топтардың діни ілімі мен практикасын зерттеген біраз еңбектерді атап өттік. Бұл еңбектер біздің мақаламыздың негізгі мазмұнын жазуға және ғылыми тұжырымдар беруде түпнегіз болды.

Елуіншілік және одан пайда болған жаңа елуіншілер қозғалысы қазіргі діни өмірдің белгілі көрінісі екені сөзсіз. «1993 жылғы елуіншілердің өздерінің санауы бойынша әлемдегі сенушілерінің саны 200 миллион адам болған. Оған дәстүрлі конфессиялардағы (католиктер, протестанттар, евангелшілер) харизматикалық тәжірибені ұстанатындарды қоссақ олардың саны екі есе өседі» [12]. Жоғарыда келтірген Қазақстан жағдайына қарап та, бұл ағымдардың

кең таралуы олардың миссионерлік қызметтерінің ерекше жолға қойылғандығын көрсетеді.

Елуіншілер өз шіркеулерінің пайда болуын Құдайдың құдіретімен ақиқаттың адам бойында оянуымен түсіндіреді. Алайда, елуіншілердің қозғалысын ғалымдар XVIII ғасырда Америкада болған діни жаңғыру қозғалысымен байланыстырады. Бұл қозғалыс протестанттық әдебиетте ұлы ояну деген атқа ие болды.

XVIII ғасырда Америкада ревивализм ықпалымен көптеген кезбе уағызшылдар пайда бола бастайды. Олар үстемдік етуші англикандық және пресвитериандық шіркеулердің священниктерінің билігін мойындамайды. Приходтарды аралап жүріп, олар «дінге деген жаңа эмоционалдық қатынасты» уағыздайды, сөйтіп діндарлардың дәстүрлі шіркеуге деген күдігін туғызып, сенімдерін әлсіретті. Көптеген діндарлар ескі қауымдарынан шығып, жаңа ағымдарға ілеседі.

«XVIII ғасырдың қыркыншы жылдарына қарай кальвинист, мистик Джонатан Эдвардс осындай көңілі толмаған топтардың идеялық көсеміне айналады. Американ зерттеушілері Джонатан Эдвардсты елуіншілердің алғашқы уағызшысы деп санайды. Д. Эдвардстың қауымға қабылданудың бірден бір негізі сенімге кіру болып табылады деген талабы англикандық және пресвитериандық шіркеулердің теократиялық жүйесіне үлкен соққы болды. Д. Эдвардс идеялары елуіншілер идеологиясының қалыптасуына зор ықпал етті. Өзінің 1734 жылы жариялаған уағызында ол «рухани және құдайылық нұрлану деген құбылыс бар, ол жанға құдайдан тікелей беріледі және оның табиғаты мүлдем бөлек» деген тезисін дамыта түсті. Өз әрекетінің соңғы кезеңдерінде Д. Эдвардс «жанның оянуы» мен сенімге келудің психологиялық негіздерін қалыптастыруға көп көңіл бөлді. Теологиялық еңбектерінде ол христиандық өмірдің негізінде сенімге келу актісі жатуы керек деп атап көрсетті» [13].

XIX ғасырдың ортасына қарай ревивалистік қозғалыс көптеген протестанттық шіркеулерді қамтыды. Бұл қозғалыс, әсіресе, баптистік және методистік шіркеулерге зор ықпал етті. Баптистер мен методистер арасындағы іріткі жекеленген қауымдардың бөлініп кетуіне алып келді. Кейіннен бөлініп шыққан осы діндарлар тобы әулиелер қозғалысына бастау берді. Американ зерттеушілері әулиелер қозғалысының екі бағытын ажыратады: біріншісі – перфекционистер (яғни сол әулиелердің өзі), екіншісі – елуіншілер немесе харизматиктер. Өз ке-

зегінде бұл екі бағыт одан әрі жіктеліп кетеді [14].

Елуіншілер ағымның атауы пасхадан кейінгі елуінші күн туралы аңызбен байланысты. Осы аңыз бойынша «Қасиетті Рух» Христос апостолдарының бойына қонады, сөйтіп олар «Інжіл тілінде» сөйлеп кетеді және «хабар таратуға» рұқсат алады.

Елуіншілердің сеніміне сай «қасиетті рух» апостолдардың бойына қонғаны тәрізді ерекше діни белсенділік танытқан кез келген ағым мүшесінің бойына қона алады. «Рухтың» қонғанының белгісі глоссология «басқа тілдерде» сөйлеу. Осылайша адам Құдаймен қарым қатынасқа түсу мүмкіндігіне ие болады.

«Қасиетті рухтың» шексіз қуат күші, елуінші уағызшыларының айтуынша, барлық қиыншылықтарды жеңіп, «құдайылық болмыс» сферасына көтерілуге мүмкіндік береді. «Қасиетті рух» пен оны дарытқандары нағыз діндарды Иисус Христостың куәгерлеріне айналады.

Елуіншілер өз шіркеулерінің пайда болуын Құдайдың құдіретімен ақиқаттың адам бойында оянуымен түсіндіреді.

Елуіншілер қозғалысы пайда болған кезінен-ақ біртекті болған жоқ. Бірқатар авторлар АҚШ-тағы алғашқы елуіншілер шіркеуі «Құдай шіркеуі» болды деп санайды. Ол 1886 жылы Теннесси штатының шығысында және Солтүстік Каролина штатының батысында пайда болды. Теннессиден шыққан уағызшылардың белсенді әрекеті АҚШ-ғы қазіргі заманғы елуіншілер қозғалысына жол ашты.

1901 жылы Канзас штатының Топек қаласында алғашқы елуіншілер пайда болды. Олар бұрынғы методистік пастор Чарльз Фокс Пархэм (1873-1929) жетекшілік ететін Інжілдік мектептің оқушылары болды [15]. «Құдай шіркеуімен» қатар АҚШ-та басқа да елуіншілер ұйымдары бар. Солардың ішіндегі ең ірісі «Құдай ассамблеясы». Бұл ассоциацияны 1914 жылы Е.Н. Белланд бастаған елуіншілер уағызшылары құрды. Бұл ассоциацияның 600 мыңнан аса мүшелері бар. «Құдай ассамблеясын» Американың қаржылық топтары қолдайды. Қаржы негізінен басқа елдердегі миссионерлікті қолдауға және жаңа мүшелер тартуға, шіркеулер салуға жұмсалады.

АҚШ-тағы ірі елуіншілер ұйымы «Біріккен елуіншілік шіркеуі». Бұл шіркеу «Иисус Христостың елуіншілік ассамблеясы» мен «Елуіншілік шіркеудің» 1945 жылы бірігуінің нәтижесінде пайда болды. Елуіншілер ассоциациясының құрамына кіретін «Біріккен елуіншілік шіркеуі-

нің» Бас басқармасы Миссури штатының Сент Люис қаласында орналасқан. Жоғарыда аталған Елуіншілер ассоциациясының құрамына «Біріккен елуіншілік шіркеумен» қатар «Елуіншілердің Америкадағы құдай шіркеуі», «Елуіншілер қасиетті шіркеуі» және «Голгофтік елуіншілік шіркеуі» кіреді. Жоғарыда аталған елуіншілерден басқа АҚШ-та «Құдай қасиетті шіркеуінің апостолдық күресі», «Нағыз Інжілдің халықаралық шіркеуі» атты елуіншілік ұйымдар да бар.

1924 жылы Амстердам қаласында өткен елуіншілік шіркеулердің дүниежүзілік конгресі барысында елуіншілердің «Інжілдік сенімдегі христиандардың дүниежүзілік одағы» деп аталатын халықаралық ұйымы құрылды. Бұл ұйымның негізгі мақсаты осы діни ағымның ілімін әлемдік ауқымда уағыздау мен тарату болып табылады.

Елуіншілердің діни ілімі әртүрлі протестанттық шіркеулердің, атап айтқанда баптистердің, методизмнің, квакерліктің және әулиелер қозғалысының ілімдерінің элементтерінен тұрады.

Елуіншілердің іліміндегі негізгі догмат «Қасиетті Рух» туралы догмат болып табылады. Осының негізінде елуіншілердің идеолоттары «Қасиетті Рухпен шоқындыру», «көріпкелдік», «айығу» сияқты арнайы ритуалдарды қалыптастырды және солар арқылы діндарлардың психикасына ықпал етіп, олардың бойында әртүрлі психикалық толғаныстар туындатты. «Қасиетті Рух» туралы догматты интерпретациялауда елуіншілердің басқа протестанттық шіркеулерден айырмашылығы байқалады. Иоаннан берілген Інжілдің бір жолында «Құдай дегеніміз Рух» деп айтылғанын басшылыққа ала отырып, елуіншілер рухты Құдай әкеден таралған «құдайылық қуат» деп қарастырмайды. Елуіншілер іліміне сай, рух «құдаймен тең тұрады». Сондықтан Қасиетті рухтың мәнін төмендету үлкен күнә болып табылады. «Ол жанды тірілтетін Рух... діндардың жүрегін мекендейді, жүректе әрекет етуін тоқтатпайды, адамды кемелділік пен қасиеттілікке қатысты нығайтып, бекемдеп отырады». Елуіншілердің іліміне сай қасиетті рух әртүрлі көрініс береді. Ол біздің күнәмізді ашады, көңілімізді жұбатады, ақиқатқа бастайды, қуат береді, бізді жақсы да ізгі істер істеуге қабілетті етеді. Өмірдің қуанышы мен тыныштығын діндер содан табады. Ол құпияларды айтады. Дұға оқиды, ән салады... [16].

Дәстүрлі түсініктегі христиан үштігін теріске шығармаса да елуіншілер оның үшінші

бейнесі – қасиетті рухқа басты назар аударады. Осы ерекшелігіне қарап елуіншілер ілімін рухорталықтық, ал оған негізделген культті – харизматикалық деп атайды.

«Елуіншілер үштіктің алғашқы – бейнелері құдай әке мен құдай бала нақты істерде өздерін қасиетті рухпен салыстырғанда ертерек айқындады деп сенеді. Елуіншілік мейрамына дейін қасиетті рухты ешкім білмеді және оның әрекет ету кезеңі басталмады. «Оның әрекет ету кезеңі елуіншіліктен басталды». Бұл күн осы ілімді ұстанатындар үшін қасиеттіліктің жер бетіндегі пенделерге ресми түскен күні болып саналады. «Рухқа кенелген» алғашқы адамдар Исаның шәкірттері – қасиетті апостолдар болды. Енді қасиетті рух жерге түсіп, «Христостың ізбасарларына да қонды», сондықтан қасиетті рухтың ресми түскен күнін елуіншілер аса маңызды мейрам ретінде атап өтеді» [17].

Елуіншілер «қасиетті рухпен шоқынуды» ерекше мән береді. Бұл «рухани өрлеудің ең жоғарғы сатысы» болып табылады. Олар «қасиетті рухпен шоқынуды» алғашқы уағыздаған Иоанн Шоқындырушы деп санайды. Ал «қасиетті рухпен шоқыну» қашан басталды деген сұраққа қасиетті Елуінші күннен, бірақ одан ерте емес деп жауап береді. Інжілге сүйене отырып, елуіншілер Христос елуінші күнге дейін ешкімді Қасиетті рухпен шоқындырмады, тіпті оның шәкірттері де шоқындырылмады. Олар тек тазарды, киелендірілді, Құдай Сөзі арқылы қайта түледі. Олар Қасиетті Рух құйылуға тиіс ыдыс ретінде дайындалды. Ал Қасиетті Рух тек елуінші күні ғана оларға қонды деп түйіндейді.

Елуіншілер ілімінің негізін Көне Өсиеттің канондалған 39, Жаңа Өсиеттің 27 кітабы құрайды. Көне өсиеттің қалған 11 кітабын және басқа кітаптарға қосымшаларды елуіншілер апокрифтік кітаптарға жатқызады [18].

Қасиетті рух арқылы шоқындыру туралы хабарлар Қазақстанға 90-шы жылдары келді. Елуіншілердің Қазақстандағы кең таралған шіркеулерінің қатарына «Жаңа өмір», «Өмір бұлағы», «Сун Бок Ым», «Агапе миссиясы», «Жатва» т.б. жатады [19].

1992 жылы «Жаңа өмір» діни бірлестігі ретінде заңды негізде тіркеліп, өзінің жұмысын бүгінгі күнге дейін жалғастырып келе жатыр.

Оның негізін салушы Максимов Максим Алматы қаласында дүниеге келіп, осында оқыған. 1990 жылы ата-анасы АҚШ-қа көшеді. М. Максимов Қазақстанда қалып, евангелиялық істі жалғастыруға бел буады. 1991-1992 жылдар аралығында Швеция мемлекетіндегі

Упсала қаласында Библиялық мектепті бітіріп, Қазақстанда өзінің «Жаңа өмір» Библиялық колледжін ашады, онда 5000-ға жуық студент оқиды. Библиялық Колледжді тамамдаған студенттер Қазақстанның басқа қаларында жаңа шіркеу ашу ісіне ат салысады.

1992 жылы қыркүйек айында «Жаңа өмір» шіркеуінде Күнделікті Құдайға құлшылық ету қызметі ашылады да оған 110 тыңдармандар қабылданады. 1993 жыл М.Максимов үшін Қазақстан жерінде жаңа шіркеулердің негізін қалау жылына айналды. 1992-1995 жылдар аралығында Қазақстанның ірі қаларындағы бас стадиондарында Иисус Христос туралы Игі Хабарды естіртуге бағытталған «евангелдік саяхаттар» өткізілді. 1995 жылы «Жаңа өмір» шіркеуінде сыртқы байланыс бөлімі ашылды, бұл өз кезегінде 2000 жылы – 60 шіркеудің дамуына ықпалын тигізді. 1996 жылдан бастап «Жаңа өмір» журналы шығарыла бастады. 1997 жылы Рихард Зорге 14А көшесінде орналасқан 1000 орындық аудиторияға арналған бұрынғы «Электрон» клубының ғимараты сатып алынып, жөндеу жұмыстары жүргізілді. Сол жылы «Иени хаят» ұйғыр қауымы және «Жаңа өмір» қазақ қауымы өз жұмыстарын бастады [20].

2000 жылы 25 желтоқсанда Алматы қаласының кабельдік жүйесінде CNL телеарнасы хабар таратуды бастайды. 2002 жылы күзде Алматы қаласына тағы бір ғимарат сатып алынып, жылы АҚШ-та CNL офисі ашылды. «Hot Bird™» жасанды жер серігі арқылы әлемдегі алғашқы христиандық орыс тілінде хабар таратын CNL телеарнасы жұмыс жасай бастады. Хабар тарату аймағы – 74 ел (аудиториясы – 100 млн. телекөрермендер).

Сонымен қоса иллюстрациялы «Жаңа өмір», «Сен үшін» журнал жүйелі шығарылып отырады.

2007-2010 жж. М. Максимов жолсапарларға шығып, бүкіл әлем бойынша жүздеген жиналыстар өткізеді. 2010 жылы Алматы қаласында үлкен телевизия студиясы ашылады. 2010 жылы пастор Максимнің үлкен мерейтойлары өтті: жасы 40-қа толуына байланысты, Құдайға құлшылық еткеніне 20 жыл толуы, «Жаңа өмір» шіркеуінің 20 жылдығы, Ларисамен бас қосқандарының 20 жылдығы, CNL телеарнасының хабар таратқанына 10 жыл толуы.

«Жаңа өмірдің» әлеуметтік қызметінің шеңбері кеңейе түсуде. Олардың тізімі (www.newlife.kz) сайтында берілген: балалар қызметі (қуыршақ театры және т.б.), жастар лагері, жеткіншек және жастар қызметі (концерттер, бірі-

гіп табиғатқа шығу, т.б.), «Алтын кезеңдер: 55+» ересек жастағылар мен зейнеткерлерге арналған қызмет.

Мүгедектерге арналған қызмет жеке топ құрады. Есту мүмкіндігі жоқтарға арналған Инжілдік курстар көптеген мүгедектердің бұл ұйымға келуіне себепкер болған.

Қорытынды

Елуіншілер ілімі мен тарихымен танысу арқылы бұл ағым харизматикалық қозғалыстың нәтижесі екенін атап өтуге болады. Көтегн ғалымдар елуіншілер ілімінің негізінде жатқан «қасиетті рухпен шоқындыру» түсінігі ақылмен түсіндіру және сыни баға беру мүмкін емес деген тұжырым жасайды.

Құдайдың жердегі бейнесі ретінде Христос ізбасарларының жүрегінде ұяланған қасиетті рух туралы ілімнің діндарлар үшін тәрбиелік маңызы да өте зор. Елуіншілердің кальвинистер мен баптистерден ерекшелігі олар адамның тағдыры алдын ала анықталып қойған деп санамайды. Жазмыш адамның өзіне байланысты. Адам өзінің жеке сенімі арқылы құтқарылады. Адамның құтқарылуы құдайға деген шынайы берілгендігімен байланысты болғандықтан елуіншілердің уағызшылары

өз ізбасарларынан үштіктің үшінші бейнесіне деген ерекше ықылас пен берілгендікті талап етеді. Діндар елуінші үшін қасиетті рух құтқарылудың кілті және оны құдайылық патшалыққа апаратын бірден бір жолы болып табылады [21].

Елуіншілер қасиетті рухтың барлық адам баласына емес, тек таңдаулыларға ғана қонатындығын айтады. Жүрегіне қасиетті рух ұялаған христиандар басқаларына қарағанда артықшылықтарға ие. Тек солар ғана «құдайдың сүйген құлдары» болып табылады.

Елуіншілердің ілімінде о дүниеге деген сенім ерекше маңызды болып саналады. Көк әлемге өтуді елуіншілер өз өмірінің негізгі мәні деп түсінеді. «Инжілдік христиан сенімінің толық Инжіліне» сәйкес елуіншілер өзінің тәні мен жанын Құдайға тапсырған елуінші үнемі күнәсі үшін жалбарынып, сол арқылы «рухани қайта түлеуге» қол жеткізуі керек. «Рухани қайта түлеу» «басқа тілде» сөйлеу ретінде көрініс береді. Осылайша «құдайылық шапағатқа» жеткен соң діндар Христос сияқты «пәктікке» жетеді және о дүниеде жұмаққа лайықпын деп ойлайды. Сондықтан көптеген елуіншілер «әулиелікке» жетем деп өзін құрбан етеді, әлеуметтік игіліктерден бас тартады.

Әдебиеттер

- 1 Мемлекет және дін. №4. (23) Астана 2012. 13 бет
- 2 Мынбаев М. Идеология деструктивных сект и религиозного терроризма в Казахстане; Дабжанова Ж.Б. Теоретико-методологические основы исследования понятия «религия» и деятельность религиозных, псевдорелигиозных организаций и сект в контексте обеспечения национальной безопасности Республики Казахстан; Борбасова К.М Жаңа діни ағымдардағы сананың улануы туралы мәселелер. // «Өркениеттер сұқбатын» дамытуда Қазақстан мәдениетаралық және конфессияаралық келісімнің әлемдік орталығы ретінде. Халықаралық ғылыми практикалық конференциялардың материалдары. 31 мамыр 2007 жыл. Алматы. 2007.
- 3 Қазіргі дәстүрден тыс діни қозғалыстар мен культтер. Алматы: Өрекет Принт, 2009.
- 4 Хизметли С. Орта Азия түрік республикаларындағы зиянды ағымдар және миссионерлік: Алматы- ЖІПС «Эврос», 2006.
- 5 Бурова Е.Е. Тренды новой религиозности в современном Казахстане (опыт социогуманитарного измерения): монография. – Алматы: Институт философии, политологии и религиоведения КН МОН РК, 2014. – 64-65 б.
- 6 Священник Игорь Ефимов. Современное харизматическое движение сектантства: исторический очерк, критический разбор вероучения, положение в настоящее время. – М., 1995. – 319 с.
- 7 Бюне В. Игра с огнем / Пер. с нем. Bielefeld: Christliche Literatur-Verbreitung, 1992. – 320 с.
- 8 Knox R. A. Enthusiasm: A Chapter in the History of Religion with Special Reference to the XVII and XVIII Centuries. – Oxford: Clarendon Press, 1950. – 622 p.
- 9 Cox H. Fire from Heaven: The Rise of Pentecostal Spirituality and the Reshaping of Religion in the Twenty-First Century. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company, 1995. XVIII, 346 p.
- 10 Hanegraaf H. Counterfeit Revival. Nashville: Word Publishing, 2001. XXVIII, 376 p.
- 11 Simmons D. H. A Theological and Historical Analysis of Kenneth E. Hagin's Claim to Be a Prophet. Master's thesis. Oral Roberts University, 1985. 109 p.
- 12 Synan V. The Origins of the Pentecostal Movement // Web-page of Holy Spirit Research Center, Oral Roberts University: <http://www.oru.edu/university/library/holyspirit/pentorg1.html>
- 13 Монтгомери Дж. Рассвет. 7 миллионов церквей в 2000 году. – М., 1993. – 58 б.
- 14 Вандерхилл Э. Мистики XX века: Энциклопедия. – М., 1997.
- 15 Зудов Ю.В. Пятидесятничество в XX веке: возникновение и эволюция.

- 16 Москаленко А.Т. Пятидесятники. – М., 1973. – 82 б.
- 17 Орлов В. История движения неопятидесятничества. <http://www.zavet.ru/b/orlov/> Православный информационно-просветительский проект
- 18 Зайнуров А.А., Волков В.В. Неопятидесятничество: альтернативное христианство для «Новой Эры». :
- 19 Религиозные объединения в Казахстане: Информационный справочник – Астана: НИИЦ АДР РК, 2013. – 111с.
- 20 Қазіргі Қазақстандағы жаңа діни ағымдар. Алматы 2010.
- 21 Неопятидесятничество: протестантизм или оккультное сектантское движение? Труды научно-практической конференции 15–16 октября 2013 г. – М.: ООО «Издательство ПЕНАТЫ», 2014. – 180 с.

References

- 1 Memleket zhane din. №4. (23) Astana 2012. 13 bet
- 2 Mynbaev M. Ideologiya destruktivnyh sekt i religioznogo terrorizma v Kazahstane; Dabzhanova ZH.B. Teoretiko-metodologicheskie osnovy issledovaniya ponyatiya «religiya» i deyatel'nost' religioznyh, psevdoreligioznyh organizacii i sekt v kontekste obespecheniya nacional'noj bezopasnosti Respubliki Kazahstan; Borbasova K.M ZHаңа діни ағымдардағы сапаның ulanuy туралы мәселелер. // «Өркеніеттер сұқбатын» damytuda Қазақстан мәдениетаралық және конфессияаралық келісімнің әлемдік орталығы retinde. Halykaralyқ ғылыми praktikalyқ konferenciylardың materialdary. 31 мамыр 2007 zhyl. Almaty. 2007.
- 3 Қазіргі дәстүрден тыс діни қозғалыстар мен күл'тер. Almaty: Өрекет Print, 2009.
- 4 Hizmetli S., Orta Aziya tyrik respublikalaryndary ziyandy ағымдар және миссионерлік: Almaty- ZHSHS «EHvros», 2006.
- 5 Burova E.E. Trendy novoy religioznosti v sovremennom Kazahstane (opyt sociogumanitarnogo izmereniya). Monografiya. Almaty. Institut filosofii, politologii i religiovedeniya KN MON RK, 2014. 64-65 b.
- 6 Svyashchennik Igor' Efimov. Sovremennoe harizmaticheskoe dvizhenie sektantstva: istoricheskij ocherk, kriticheskij razbor veroucheniya, polozhenie v nastoyashchee vremya. M., 1995. 319 s.
- 7 Byune V. Igra s ognem / Per. s nem. Bielefeld: Christliche Literatur-Verbreitung, 1992. 320 c.
- 8 Knox R. A. Enthusiasm: A Chapter in the History of Religion with Special Reference to the XVII and XVIII Centuries. Oxford: Clarendon Press, 1950. 622 p.
- 9 Cox H. Fire from Heaven: The Rise of Pentecostal Spirituality and the Reshaping of Religion in the Twenty-First Century. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company, 1995. XVIII, 346 p
- 10 Hanegraaf H. Counterfeit Revival. Nashville: Word Publishing, 2001. XXVIII, 376 p.
- 11 Simmons D. H. A Theological and Historical Analysis of Kenneth E. Hagin's Claim to Be a Prophet. Master's thesis. Oral Roberts University, 1985. 109 p.
- 12 Synan V. The Origins of the Pentecostal Movement// Web-page of Holy Spirit Research Center, Oral Roberts University:<http://www.oru.edu/university/library/holyspirit/pentorg1.html>
- 13 Montgomeri Dzh. Rassvet. 7 millionov cerkvej v 2000 godu. M. 1993. 58 b.
- 14 Vanderhill EH. Mistiki HKH veka: EHnciklopediya. M., 1997.
- 15 Zudov YU.V. Pyatidesyatnichestvo v HKH veke: vzniknovenie i ehvoluciya.
- 16 Moskalenko A.T.Pyatidesyatniki. M. 1973, 82 b
- 17 Orlov V. Istoriya dvizheniya neopyatidesyatnichestva. <http://www.zavet.ru/b/orlov/> Pravoslavnyj informacionno - prosvetitel'skij proekt
- 18 Zajnurov A.A., Volkov V.V. Neopyatidesyatnichestvo: al'ternativnoe hristianstvo dlya «Novoj EHry». sajt: <http://www.iriney.ru/sects/50/news177.htm>
- 19 Religioznye ob"edineniya v Kazahstane: Informacionnyj spravochnik – Astana: NIAC ADR RK, 2013. – 111s.
- 20 Қазіргі Қазақстандағы жаңа діни ағымдар. Алматы 2010.
- 21 Neopyatidesyatnichestvo: protestantizm ili okkul'tnoe sektantskoe dvizhenie? Trudy nauchno-prakticheskoy konferencii 15–16 oktyabrya 2013 g. M.: ООО «Izdatel'stvo PENATY», 2014. 180 s.

Meirbaev B.B., *Zhorabek Zh.

Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: 00077-94@mail.ru

RELIGION AND POLITICS IN THE ISLAMIC WORLD

The main platform that unites the Arabic-muslim countries of the world on a religious basis is Islam. Often talk about the importance of Islamic values for the Muslim world, in order to cultivate the spiritual culture and socio-political life of Muslim countries. Secular and religiously oriented politicians, who revived the tradition of the early Islamic, showed that the only way for the Arab world is to follow the Muslim way of life. This article is a systematic analysis taking into account the real situation when studying the relationship between religion and the state in the modern Islamic world.

Key words: Islam, politics, religion, state, relationship.

Мейрбаев Б.Б., *Жорабек Ж.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: 00077-94@mail.ru

Қазіргі ислам әлеміндегі дін және саясат

Араб-мұсылман әлемі елдерін діни негізде біріктіретін негізгі тұғыр, бұл – ислам діні. Әлем мұсылмандарын мәдени өрлеуі мен идеялық ұйысуының жолдарын іздеуде мұсылман ойшылдары мұсылмандық шығыс елдерінің рухани мәдениеті мен қоғамдық саяси өмірін дамыту үшін ислам құндылықтарының маңызы туралы жиі айтыла бастады. Ертедегі ислами мемлекеттілік дәстүрін қайта көтерген зайырлы және діни бағдардағы саясаткерлер араб елдері үшін бірден бір тұрақты даму жолы мұсылмандық өмір салтын ұстану деп көрсетті. Бұл мақалада қазіргі ислам әлеміндегі елдердегі дін мен мемлекеттің арақатынасын зерттегенде нақты жағдайды есепке алып, жүйелі талдау.

Түйін сөздер: Ислам, саясат, дін, мемлекет, қатынастар.

Мейрбаев Б.Б., *Жорабек Ж.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

*e-mail: 00077-94@mail.ru

Религия и политика в исламском мире

Основной платформой, объединяющей арабо-мусульманские страны мира на религиозной основе, является ислам. Часто говорят о важности исламских ценностей для мусульманского мира, для того чтобы культивировать духовную культуру и общественно-политическую жизнь мусульманских стран. Светские и религиозно-ориентированные политики, возродившие традицию ранних исламских, показали, что единственный путь для арабского мира – следовать мусульманскому образу жизни. Эта статья представляет собой систематический анализ с учетом реальной ситуации при изучении отношений между религией и государством в современном исламском мире.

Ключевые слова: ислам, политика, религия, государство, взаимоотношения.

Introduction

The main platform that unites Islamic world nations on a religious basis is Islam. It is often said about the importance of Islamic values for the development of the spiritual culture and social political life of Muslim countries of the Muslim world in search of ways of cultural prosperity and ideological integration of Muslims of the world. Studying the spiritual heritage of the Muslim world requires studying the cultures of different nations, philosophical thought, and understanding the spiritual activities and spiritual world of the Muslim emancipation. In the 50-70's of the 20th century, the concept of the Islamic State in the Arab world required a relationship between secularism and religious power in the context of the modern-day Islamic society.

Main part

In the Arab world in the 60s of the twentieth century, radically new issues were raised regarding the choice of the path of socio-economic and political development. For Arab-Muslim countries, the concept of seeking the third way, which is different from capitalist and socialist structures, has emerged. Secular and religious oriented politicians, who revived the tradition of the early Islamic tradition, have shown that the only way for the Arab world to follow a Muslim lifestyle. Among these concepts, the concepts of Islamic socialism, Islamic economy and the Islamic state have suggested that traditional Islamic values be up-to-date with the specific state of the country and modernize the political and socio-economic situation [1, 22 p].

In the middle of the twentieth century, Islamic politicalism in the Arab world was characterized by an inseparable nature. Islamic socialism offers traditional use of traditional Islamic values to the interests of the society, in harmony with the democratic principles of the West. At the beginning of the twentieth century, the joint struggle for the cooperation of Muslim countries, especially the Arab countries, led to the emergence of united international organizations on a religious basis. The formation of organizations that unite the Arab world on political, economic and cultural grounds has been widely promoted in the first half of the 20th century. In 1926 Abdel Aziz invited Mecca to the Muslim congress of Islamic countries.

This year, scientists from Al-Azhar University held a Muslim forum in Cairo. In 1951, the Congress of the Islamic World was held in Karachi, attended

by representatives of 32 countries. In 1954, the Islamic Conference was established on the initiative of Saudi Arabia, Egypt and Pakistan. In 1958-1988, Nuri al-Saeed sought to unite Palestine, Jordan, Iraq, Lebanon, and Syria. Anwar Saddam wished to create a large alliance of Syrian states, including Lebanon, Syria, Palestine, Iraq, and Jordan. In 1962, the Islamic World League was established in Mecca. At present this organization is a member of UNESCO and UNESF.

In 1969 the Organization of Islamic Cooperation was established. The Organization of Islamic Cooperation unites 57 states on four continents. The OIC is not a religious organization; it is a member of the Organization's political system, based on Sharia and secular states. OIC countries - observing countries also have different religions. The purpose and mission of this organization is to increase economic well-being of the countries of Islamic civilization and to enhance their political reputation in the field of education and science, to deepen socio-economic cooperation between the members of the organization and to overcome lagging. League of Arab States, a political organization that unites Arab world countries, was established in 1945. The founders of the organization are Egypt, Syria, Trans-Jordan, Iraq, Lebanon and Saudi Arabia. The main convergence of members of this organization, which unites 22 countries, is the Arabic language, the religion of Islam, the paramount principle and the common destiny.

Islam and Shariah standards constitute a system of religious rites and religious values in these countries. In countries other than Lebanon, Islam has been declared a state religion. Looking back on the history of these countries, the struggle for the Arab alliance after the First World War in the Arab world of the Ottoman Empire triggered the Arab nations' struggle to liberate the nation in a new historical context. The Awakening of the national consciousness of the Arab peoples has led to the creation of an organization that is engaged in the Arab nationalism, language, religion, and unity of common people. The Arab nationalists set out to seize the dominance of England and France, which had the mandate to administer this territory, and attempted to concentrate on genuine independence of one of the indigenous Arab peoples for political, economic, and cultural co-operation. The issue of Arab unity in the last quarter of the nineteenth century, the need to unite in the unitary theocratic state was defined in the concept of pan-Islamism [2, 14 p].

Based on this concept, the priority was given to the role of Islamic religion in the social life of

the Muslim world. The idea of Islamic unity was consistently reflected in the work of Jamaladdin al-Aghani and Mohammed Abdo. They have identified Islam as one of the only ideological foundations that unites Muslims against hostile colonialist nations. The politicians in this respect paid special attention to religionism in relation to nationalism and religion. In 1928, Hassan al-Bann was established in Egypt by the Muslim Brotherhood. The Muslim Brotherhood announced the achievement of the Arab League as an important step towards achieving Muslim solidarity and raised the slogan «Allah is the Purpose, the Prophet - Leader, the Quran - The Constitution». Seid Qutub, the great ideologue of Muslim Brotherhood, considered the concept of Muslim nation and Muslim Ummah on a single basis.

Considering that nationalism, racism, and other ideologies are harmful to humanity, he states that all social issues are solved only on the basis of the Qur'an, in the book *Social Justice in Islam*. In 1951, Mohammed al-Ghazali believed that Islam should rescue mankind from the overthrow of communism and capitalism. Ghazali called his teaching «Islamic Socialism». Islamic socialism should be based on the Taoist and the human brotherhood. The views of the public and political figures in the Muslim East were influenced by the ideological principles of Muslim reformers. However, the introduction of the western secularization process in the Muslim community of the twentieth century and the weakness of the organization and the weakness of the social barrier hindered the creation of these ideas.

Although the official Arabic language of the Arabian countries is Arabian, the economic well-being, political system, demography and national composition of the League of Arab States, which unites Arab countries in politics, economy, and culture, have their own dialects. The supreme body of the League of Arab States is the League Council. In 1968 the League Council established the Arab Human Rights Commission. In 2004, the League countries adopted the Arab Charter on Human Rights and the Charter became effective in 2008. In the Arab world, Islam has been declared a state religion. Shari'ah is a legitimate basis for the lives of these societies and human beings. In February 2011, the League of Arab States halted Libya's participation in the organization. The former. The leadership of Kadafi led to the brutal punishment of the people's peaceful rally, which led to the adoption of this decision.

The proposal to close the Libyan air space in March 2011 was unanimously supported by the members of the organization. In November 2011, the

organization ceased its presence in Syria. In Syria, the Alauite group holds the country. According to Western sources, the Syrian government is helping Iran. The tension in Syria seems to be religious. Sunni groups support the opposition forces against Bashar al-Assad. The Alauites, the Druze, and the Christians support the government. The conflict in Syria can also have a negative impact on border nations.

In October 2012, artillery shells fired from the territory of Syria were blown up in Akçakal district in southeast Turkey, killing 5 people and wounding 13. At present, various political and religious groups are active in Syria. Among the Arab countries, the most recognized confessional country is the Republic of Lebanon. The model of confessionalism in Lebanon is aimed at providing equal access to the supreme power for all confessions in the country. According to the country's law, the country's president is Christian-Maronit, prime minister is a Sunni Muslim, and parliament speaker is Shiite Muslim. The government consists of Muslims and Christians on an equal footing. The country's parliament consists of 128 members. The confessional division of parliament members is as follows: 64 Muslims (27 Sunni, 27 Shiites), 8 Druze, 2 Alautites, 64 Christians (32 Maronites, 20 Armenian Apostolic Church, 2 Armenian Catholic Church, 7 Greek Orthodox Churches, 1 Greek Catholic Church, 1 Protestant Sunni, Shiite, Christian and Druze parties, who are taking part in the election campaign, are fighting for a pre-determined confessional quota.

In the history of the Lebanese state, civil war broke out due to several inter-religious clashes. In 1958, a disagreement between Christian and Muslim communities led to civil war. In order to stabilize the situation, the US Army entered the country. Religious confrontation led to the emergence of a conflict between Muslims and Christians in Lebanon in 1975. As a result of the signing of the Taif Agreement in 1990, bloodshed in the country was suspended. More than 150,000 civilians were killed in religious conflicts. The Syrian army, which entered the country in 1976 at the request of the Lebanese government, operated until 2006. In 1978, the Izrus Defense Force, which conquered the southern Lebanese territory, was deported in 2000. At present, the tensions around Syria can have a profound impact on the religious situation in Lebanon. Islamic Republic of Mauritania, Islamic Republic of Pakistan, Islamic Republic of Afghanistan, Islamic Republic of Iran [3, 140 p].

Islamic Republic of Iran in Persian and Shi'a. Also, most of the Shiites are Iraq, Azerbaijan,

Bahrain. It is well-known that in the Safavids, Ismail Shah took Shiism as a state ideology in Iran in 1501. In the twentieth century, Shah Pehlevi led the Iranian lifestyle. The Islamic Revolution of 1979 destroyed the shah rule and set up a theocratic authority system. The country's spiritual leader is Ayatollah, and the president is the executive power. Twelve members of the Security Council's Guard watchdog monitor the compliance with laws, laws, and Islamic law and ethics. The 86-member council of experts is elected by the supreme leader (head of state). The Council of Experts will hold a closed session. Members of the Council of Experts shall be elected for a term of 8 years by universal voting. Until 1979, Iran became a reliable partner in the West, especially in the United States. Iran has received military and economic assistance from Western Europe and the United States. According to the country's constitution, Christianity, Judaism and Zoroastrianism are recognized and convened in the Majilis.

Non-Muslims are forbidden to hold senior positions. In 1980-1988, Arab-language and Persian-speaking Muslims suffered severe consequences due to the Iraq-Iran war. In the Arab world, various conflicts arise because of weak political, religious, tribal relationships and lack of real partnership. The 1990 Iraq-Kuwait conflict and the 2010 Arab Spring event, the bloodshed in Libya in 2011 and the ongoing conflict in Syria, have revealed that there are still problems in the Arab world. War in the Persian Gulf in 1990-1991 once again proves the war in the Arab world. Saudi Arabia, Egypt, Syria, and Morocco established the Iraqi coalition, while Jordan, Yemen, and Libya stood firm. The US-led NATO-led war in Iraq in 2003 proved that there is no brotherhood and solidarity in the Arab world.

At the Summit of Heads of the Arab States in Damascus in 2008, the Leader of the Libyan Revolution wanted to unite the Arab leaders in order to establish a regional union. Muammar Kadafi suggested introducing the common currency for the countries of the region - dinar. Kadafi said the disagreement between the Arab states is the root cause of the weakness of the Arab world. The author of the Green Book 1970, Kadafi, has been in power since 1969 until October 2011. At Kadafi, a special attention was paid to the social sphere in Libya. Kadafi carried out political reform in the country and purified the country from the leftist and communist ideology. In his third theory, capitalism was a manifestation of opposing humanity, communism as a rebellion against God, and the third way - a path of the evil.

The major geopolitical project, called African-continental United Arab Emirates, was based on the idea of panarmenianism. The escalation of the political and economic situation in the Arab world today, the lack of civil society, the discrepancy between power and population, unemployment in youth, unemployment, poverty, food shortages and rise in prices, lack of shelter, lack of opportunities to create a family, and corruption. American political scientist Gary Fuller believes that "the youth group is prone to revolution". In his book *The Revolution and Revolt in the Modern World*, Jack Goldstone points out that the revolutionary age of the twentieth century will be in developing countries and countries with high demographic growth.

The monarchy in the region (Saudi Arabia, Bahrain, Kuwait, Jordan) began to actively finance social projects in its own countries after the situation in Tunisia and Egypt. Thus, successfully prevented possible social tensions in the country. The defeat of three radical Islamic parties, which participated in one block in the Parliament elections in Algeria in May 2012, shows that the loss of religious fanatics and radicals has already begun. The former competition between Sunni Egypt, Saudi Arabia and Shiite Iran, which seeks leadership in the region, has begun to emerge from a new perspective on Iran's national nuclear program. Islam in the Arab world has been clearly manifested in the culture and traditions of the people. Arab Spring was a major factor in the rise of Islamic political forces in Egypt and Libya. In Egypt's 2011 parliamentary elections, Muslim Brotherhood has won over 40 percent of the vote [4, 75 p].

In many countries, the Muslim Brotherhood, which is an extremist organization, refuses to take up arms and seeks to achieve peace by peaceful means. In the second round of the presidential election in 2012, Mohammed Morsi, a representative of the Muslim Brotherhood, dominated by former Prime Minister Ahmet Shafik, won 52 percent of the vote. In the transitional period, Egyptian authorities were at the Supreme Council of the country's military forces. The political situation and instability in the country also affected interreligious relations. The Coptic Church, which accounts for about 10 percent of the country's population, has collapsed and clashes broke out between many Christians and Muslims. Islam in the Islamic Republic of Pakistan is a state religion. Under the jurisdiction of General Zia ul-Haq, the federal Shari'ah court has made a decision that the laws of the country are in line with Islamic law and values. In Pakistan, religious groups have taken on a mechanism to influence the political

power. There are often conflicts between Sunnis and Shiites, Sunnis and Ahmadi in this country.

88 percent of the population of Indonesia, the largest Muslim population, is Sunni Muslim, 8.7 percent is Christian, 2 percent is Hinduism, and 1 percent is Buddhist.

In 2011, a Sunni-Shiite religious council was set up in Jakarta. The activities of the council are aimed at strengthening the agreement between Sunnis and Shiite. In Islam, Islam is considered a state religion. In the Constitution of the country, all males are Muslims of an ethnic origin. Religious freedom is declared in the country. 61 percent of the country's population is Muslim, about 20 percent are Buddhists, 9 percent follow Christianity, and 6 percent follow Hinduism. Turkey is a secular state. After the establishment of the Turkish Republic in 1923, the caliphate was dissolved in March 1924 and the Sultanate was abolished. The Ministry of Shariah and Waqif Affairs has been abolished. An article about the state religion of Islam in the Constitution was deleted. Temples (boats) were distributed. Aia Sofia mosque has become a museum. Imams were banned from participating in politics. There is also a special department to monitor religious organizations and mosques. The Department has the authority to designate imams and muftis in the country.

In 1926, instead of the Hijra calendar, the Gregorian calendar was adopted. Bananas were banned for women, and many women were banned from being legally allowed. In 1928 the Latin alphabet was adopted in the country. The principle of disarmament, founded by Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938), proclaims the principle of republicanism, nationalism, nationalism, statehood, lyism (the system of secular state formation). During the rule of Kemal, the Quran was translated into Turkish. In 1924, a religious affairs office was set up in Turkey to solve the problems of faith, worship and morals of Muslims in the country. At present, the clergy are financed by the state, and about 120 thousand people are employed in the country. In 2010, reform of the religious service system of Turkey was carried out. According to the reform, issues of religious activity, religious education, religious publishing, religious preaching were systematized. The Mosque has special training courses for preachers. Religious education is aimed at providing spiritual and material assistance to children, women and prisoners, disabled people.

Wife preaching focuses on bringing up a family and a child. More than 80 thousand mosques are registered in the country. There are about 40

branches of theology (religious studies) in Turkish universities. There are also 500 imams-lads. Speaking at the World Islamic Economic Forum in June 2011, the President emphasized that Islam should build a positive image of charity and peace, justice as a religion. He also pointed out that the Muslim world needs a modernization process for technological, scientific and economic development. The relationship between religion and politics in the Islamic world is based on the people's tradition and tradition. Therefore, when studying the relation between religion and state in the countries of the Islamic world, it requires a systematic analysis, taking into account the actual situation.

Conclusion

It is important to keep in mind the benefits that have been preserved up to now in the past on the basis of the ancient, effective, profitable aspects of the indigenous religious beliefs. This is because the beliefs that have been shaped, systematised, sorted out, disadvantaged, positive and negative sides of the nation are a real manifestation of the true and natural national identity of our people. We must consider its worldview and practical aspects.

Modern civilization needs to be beyond the demands. The civilization that all human beings have to offer must support and re-support Islam and to convey the beliefs and feelings of Islam. There is a need for a variant of positive civilizational demands and values that recognizes and uses all the spiritual, economic, political, social, and even domestic aspects of the values.

The religion should provide content so that religious radicals do not recognize or deny any of the current points. That's why the error and confusion are starting with those negative ideas and fanaticism, so this version should be designed so that its principles are explicitly explicitly denied and protected from the standpoint of their principles. At the same time, at a certain level, the methodological and theoretical aspects of how to deal with them must be very strong [6, 44 p].

The Quran, Hadiths and other Muslim religious texts should be avoided, allowing them to accept only one positive prism. Some Hermeneutics argue that the text is understood only as the general raw material object depends on the level of knowledge and self-awareness of the interpreter. In fact, these texts are too old, sometimes too general, and allow for different interpretations. Here's how radical alien currents are easily used and driven to fit their goals. Therefore, the national version of Islam must

be based on genuine, optimistic, effective, secular interpretation and guiding it.

Islamic philosophy and ideology should be distinguished from reality. Some aspects of philosophy are focused on expanding the scope of the worldview and reflection that do not apply in practice. For example, Sufism is the ideal of the spiritual ideal of humanity and the love of God, the eternal love of God, the sublime life style. In this regard, it is also lawful to ask, «How to live?» This question is clearly described in J. Balasaguni's poem «The Blessing of Knowledge»: Through the debate of Omermish and Ogdilmis, an alternative choice of the secular and secular lifestyle varies and presents itself as an eternal definition of the future generations. Sufism is also supported by the philosophy of religion, but it is not a fanatic society, because it is a fanatic one.

However, it should not be forgotten that it is not an exception but a generalized exodus that has been assigned to some distinguished people. It should not contradict political, social, cultural, economic, spiritual-legal strategies and tactics of the country, and should, as far as possible, support it. At the same time, it should be neutral in today's Islamic countries, without interfering with religious-related

conflicts and conflicts. It is important to keep in mind that the principle of «believing in the religion is personality» «no violence in religion» should be kept in mind, not only in theory, but also in practice [7, 44-45 p].

Islam should be guided not only by its worship but also by its ideological, scientific, educational and ethical considerations. The person in our society should be prepared not to be influenced by feelings of power and faith but who will solve the issue in a wise, secular, intellectual way. It is obvious that we do not need the fate of Muslim states, which have become «the battlefield of modern times». Hence, in the middle Ages, the Arab-Muslim Renaissance era is the most prominent of Islamic thought in the Turkic thinkers. As our faith in Islam becomes stronger, we need to focus on increasing the secular and intellectual power so that we can prepare the «Al-Farabi» today. The direct involvement in the strategy of creating an intellectual nation requires attention to the educational side of Islam. That is to say, Islam should not be regarded as a pure religion, but a model that calls for knowledge and wisdom, wisdom and humanity, and finally ultimately comes to the principle of «intellectual nation».

References

- 1 Abzhalov S. U. Hanafi mazhaby ilimdyk erekshelikteri. – KazNU xabarshisi, 2013. – 22 p.
- 2 Adilbaev A. // Hanafi gilimdarinin islam fikhna katisty negizgi enbekteri // Islamtanu zhane arab filosofiasi maseleleri – Almaty, 2008. – 14 p.
- 3 Baitenova N., Zatov K., Risbekova Sh., Borbasova., Beisenov B., Meirbayev B., Kurmanalieva A. Kazirgi Kazakhstandagi zhana dini agimdar. – A.: Kazakh university, 2010. – 140 p
- 4 Baitenova N., Zatov K., Risbekova Sh., Borbasova., Beisenov B., Meirbayev B., Kurmanalieva A. Kazirgi Kazakhstandagi zhana dini agimdar. – A.: Kazakh university, 2010. – 75 p
- 5 Adilbaev A. // Hanafi gilimdarinin islam fikhna katisty negizgi enbekteri // Islamtanu zhane arab filosofiasi maseleleri – Almaty, 2008. – 96 p.
- 6 Baitenova N., Zatov K., Risbekova Sh., Borbasova., Beisenov B., Meirbayev B., Kurmanalieva A. Kazirgi dasturden tis dini adimdar men kul'tter. – A.: Kazakh university, 2013. – 44 p
- 7 Abzhalov S. U. Hanafi mazhaby ilimdyk erekshelikteri. – KazNU xabarshisi, 2013. – 44-45 p.

Байтенова Н.Ж., *Камалова Ф.Б., Кантарбаева Ж.О.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., *e-mail: fenyu_0490@mail.ru

ҚАЗАҚСТАННЫҢ КИЕЛІ ЖЕРЛЕРІН ЗЕРТТЕУ ЫҢҒАЙЛАРЫ МЕН ӘДІСТАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Осы мақалада Қазақстанның киелі, қасиетті жерлеріне кеңестік, атеистік тәсілден діни қасиеттілікке өту ерекшелігіне талдау беріледі. Осы күнге дейін еліміздегі киелі, қасиетті жерлерді зерттеу бір жүйеге келтірілмегендіктен бірыңғай жүйелендіру мақсаты қойылды. Әрине, өткен тарихты жаңадан ұғыну, Қазақстанның киелі жерлерін түсінуге әрекеттену заманауи тұрғыда жүзеге асырылуы қазіргі таңда еліміздегі өзекті мәселелердің біріне айналуға. Сондықтан, осы мақаланың мақсаты – Қазақстан территориясында табылған киелі орындарды жүйелеу, ұлттық бірегейліктің негізін нығайту, өзіміздің киелі жерлеріміз бен мәдениетімізді зерттеу арқылы ұлттық кодымызды жаңғырту болып табылады. Бұған негіз болған Елбасымыздың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы. Онда киелі, қасиетті жерлерімізді зерттеп, танып-білу арқылы ғана біз мәдениетімізді, санамызды, қоғамымызды рухани жаңғырта аламыз деп ерекше атап өтілген. Ал жаңғырудың жоғарғы шыңына жетіп, халқымыз рухани байлыққа мол кемелденсе, сонда ғана әлемде дамыған отыз елдің қатарына кірудің бірден-бір мүмкіндігі туады.

Сондықтан, Қазақстанның киелі жерлерін зерттеудің әдістамалық негіздері қазіргі таңдағы Қазақстанның киелі жерлерін анықтауда алға қойылған мәселелердің бірі болып отыр. Осы тұрғыда біршама жұмыстар жасалынып жатыр. Ол жұмыстар туралы талдау мақаланың негізгі бөлімінде баяндалады.

Түйін сөздер: Қазақстан, жаңғыру, Қазақстанның киелі жерлері, ұлттық код, қоғамның рухани өмірі.

Baitenova N.Zh., Kamalova F.B., Katarbaeva Zh.O.

Al-Farabi Kazakh national university,
Kazakhstan, Almaty, *e-mail: fenyu_0490@mail.ru

Methodological Foundations and Approaches to Research Sacral Places of Kazakhstan

In this article, the features of the transition from the Soviet atheistic approach of research to the modern study of the problems of the sacred and holy places of Kazakhstan are analyzed. An attempt will be made to systematize the holy places of Kazakhstan, as they have not been brought into a single system to this day. Modern comprehension of past history, an attempt to understand and give a new reading of the sacred places of Kazakhstan is one of the most difficult problems in our country today. Therefore, the goal of this article is to systematize the sacred places found on the territory of Kazakhstan, based on studying our sacred places as manifestations of the national culture, to consider them as the basis of the national identity, the national code. The basis for this article was the President's article "Looking to the Future: Modernizing Public Consciousness". Only by studying sacred and sacred places, we can revive our culture, our national self-consciousness, the spiritual foundations of our society. Only on the basis of the spiritual improvement of society can you enter into the thirteenth of the developed world. The development of methodological bases for studying the sacred places of Kazakhstan is one of the problems facing today's Kazakhstan. Some work has been done in this direction, some of which have been analyzed in this article.

Key words: Kazakhstan, modernization, sacred places of Kazakhstan, national code, spiritual life of the society.

Байтенова Н.Ж., Камалова Ф.Б., Кантарбаева Ж.О.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, *e-mail: feny_a_0490@mail.ru

Методологические основы и подходы исследований сакральных мест Казахстана

В данной статье анализируются особенности перехода от советского атеистического подхода исследования к современному изучению проблем сакрального и святых мест Казахстана. Будет осуществлена попытка систематизировать святые места Казахстана, так как они до сегодняшнего времени не приведены в единую систему. Современное осмысление прошлой истории, попытка понять и дать новое прочтение священных мест Казахстана – одна из самых актуальных проблем в нашей стране сегодня. Поэтому цель этой статьи – систематизировать священные места, найденные на территории Казахстана, на основе изучения наших священных мест как проявления национальной культуры рассмотреть их как основы национальной идентичности, национального кода. Основанием для написания данной статьи послужила статья Президента «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». Только изучая святые и священные места, мы можем оживить нашу культуру, наше национальное самосознание, духовные основы нашего общества. Только на основе духовного совершенствования общества можно войти в тридцатку развитых стран мира. Разработка методологических основ изучения священных мест Казахстана – одна из проблем, стоящих перед сегодняшним Казахстаном. В этом направлении проделана определенная работа, некоторые из которых проанализированы в данной статье.

Ключевые слова: Казахстан, модернизация, сакральные места Казахстана, национальный код, духовная жизнь общества.

Кіріспе

Қазіргі таңда Қазақстанның киелі жерлерін зерттеу өзекті мәселелердің біріне айналады. Оған себеп Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың [5] «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында: «Жергілікті нысандар мен елді мекендерге бағытталған, халықтың санасына одан да маңыздырақ – жалпыұлттық қасиетті орындар ұғымын сіңіруіміз керек. Ол үшін «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» жобасы керек. Әрбір халықтың, әрбір өркениеттің баршаға ортақ қасиетті жерлері болады, оны сол халықтың әрбір азаматы біледі. Бұл – рухани дәстүрдің басты негіздерінің бірі. Ұлы Даланың көз жеткізгісіз кең-байтақ аумағы тарихта түрлі рөл атқарған, біз – ұлан-ғайыр жері мен аса бай рухани тарихы бар елміз. Бірақ осынау рухани географиялық белдеуді мекен еткен халықтың тонның ішкі бауындай байланысы ешқашан үзілмеген. Біз тарихымызда осынау көркем, рухани, қастерлі жерлеріміздің біртұтас желісін бұрын-соңды жасаған емеспіз. Мәселе еліміздегі ескерткіштерді, ғимараттар мен көне қалаларды қалпына келтіруде тұрған жоқ. Идеяның түпкі төркіні Ұлытау төріндегі жәдігерлер кешенін, Қожа Ахмет Яссауи мавзолейін, Тараздың ежелгі ескерткіштерін, Бекет ата кесенесін, Алтайдағы көне қорымдар мен Жетісудың киелі мекендерін және басқа да жерлерді өзара сабақтастыра отырып, ұлт жадында біртұтас кешен ретінде орнықтыруды меңзейді. Сондықтан мыңжылдық тарихымызда біз алғаш рет осындай ауқымды

жобаны жасап, жүзеге асыруға тиіспіз» деген еді. Мұның бәрі тұтаса келгенде халқымыздың ұлттық бірегейлігінің мызғымас негізін құрайды. Біз жат идеологиялардың әсері туралы айтқанда, олардың артында басқа халықтардың белгілі бір құндылықтары мен мәдени символдары тұрғанын есте ұстауымыз керек. Тиісінше, оларға өзіміздің ұлттық құндылықтарымыз арқылы ғана төтеп бере аламыз. Қазақстанның қасиетті жерлерінің мәдени-географиялық белдеуі – неше ғасыр өтсе де бізді кез-келген рухани жұтандықтан сақтап, аман алып шығатын символдық қалқанымыз әрі ұлттық мақтанышымыздың қайнар бұлағы. Ол – ұлттық бірегейлік негіздерінің басты элементтерінің бірі.

Қазақстанның киелі жерлерімен танысу және танытудың түп мақсаты Қазақстан территориясында табылған киелі орындарды жүйелеу, ұлттық бірегейліктің негізін нығайту, өзіміздің киелі жерлеріміз бен мәдениетімізді зерттеу арқылы ұлттық кодымызды жаңғырту болып табылады.

Расында елімізде киелі, қасиетті саналатын жерлер көп. Бірақ оның не себепті киелі екенін көбіміз біле бермейміз. Бұл ретте қасиетті, киелі жерлерді жүйелі түрде реттеп, тіркеп, халыққа насихаттаудың маңызы зор.

Зерттеудің әдістемесі

Бұл мақалада тарихи-логикалық қайта құрастыру, құрылымдық-қызметтік талдау, компаративистикалық, герменевтикалық талдау әдістері қолданылады.

Бүгінде еліміздің әр түкпірінде «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» жобасы қызу талқыланып, қолдау тауып, жүзеге асырылуда.

Барлық облыстар мен аймақтарда жұмыс топтары құрылып, олар өз тізімдерін жасап, ұсынуда. Айта кету керек, Елбасы ұсынған қоғамдық сананы жаңғырту аясында ҚР Мәдениет және спорт министрлігі жанынан «Сакралды Қазақстан» ғылыми-зерттеу орталығы ашылды. Өз кезегінде мұнда алдыңғы қатарлы ғалымдардың, археологтардың, тарихшы-этнографтардың және өлкетанушылардың қатысуымен сарапшылар тобы құрылды. Жалпы, жұмыстың басталғанына шамамен төрт ай болды. Осы аралықта жоғарыдағы сараптамалық кеңеске өңірлерден қасиетті орын-нысанға үміткер есебінде 1000-ға тарта тізім келіп түскен. Сараптамалық кеңес осылардың ішінен 100 нысанды жалпыұлттық деңгейлі, 500 нысанды жергілікті маңызы бар қасиетті орын-нысан қатарына енгізген. Сарапшылар бұл тізім болашақта әлі де толығыуы мүмкін дейді [9, 6-7].

Биыл еліміздің алты бағыты (Оңтүстік, Солтүстік, Шығыс, Батыс, Орталық және Оңтүстік-Шығыс Қазақстан) бойынша ғылыми-зерттеу және дала экспедицияларын өткізу жоспарланған. Бұл шараға танымал ғалымдар, тарихшылар, археологтар, этнограф, өлкетанушылар, облыс, Астана, Алматы қалалары мәдениет басқармалары, облыстық (қалалық) тарихи-өлкетану музейлерінің, тарихи-мәдени мұра объектілерін қорғау және пайдалану жөніндегі орталықтардың (инспекциялар) және республикалық музей-қорықтардың басшылары қатысатын болады.

Жұмыс барысында киелі объектілерді іріктеудің критерийлері жасалды. Киелі объектілердің қатарына археологиялық және архитектуралық ескерткіштер, ерекше құрметтелетін діни объектілер, сонымен қатар тарихи тұлғалар мен саяси оқиғалармен байланысты киелі жерлер жатқызылатын болады.

Тәуелсіздігімізге дейінгі еліміздегі киелі жерлердің жай-күйі. Тарих – ұлттық құбылыс. Оның ақиқатын, тылсым сырын ашу үшін бірінші кезекте халықтың, биліктің, тұлғаның, яғни тарихты түзушілердің барша өмірі мен қаракеті неден күш алатынын, қайда табан тіреп тұрғанын анықтау қажет [3,355]. Империялық биікке көтерілген испан, ағылшын, орыс, француз қауымы үшін материалдық өндіріс, табыс, соғыс маңғызды болса, отар немесе аграрлық қауымға тарих

дөңгелегін айналдыруға басқа өлшем бар. Ұлы дала елінің тарихын көктей шола отырып, оның мазмұны мен ерекшеліктерін анықтаған, тарихи оқиғаға, үдеріске, тіпті тұлғаға тұғыр, базис болған нағыз түпжаратушыдай үш байлықтан ажырамау керек екеніне иландық. Бірінші тұғырлы байлық – жер, екіншісі – тіл, үшіншісі – мемлекет.

Сондықтан біз өз киелі жерлерімізді зерттеу арқылы ұлттық кодымызды нық орнатуға талпыну үдерісіндеміз. Ұлттық кодымызды орнату арқылы біз төл тіліміз – қазақ тілін бір жола қоғамдық санаға бекітеміз. Ал осыдан тіліміз бен ділімізді, әдет-ғұрпымыз бен ұлттық нақышымызды нық бекіткен ұлт болсақ онда мемлекетімізде рухани жаңғыра береді.

Тәуелсіздігімізге дейін де елімізде киелі жерлер болған. Бірақ, олар дамымаған, ешкім зерттемеген, тарихтан қалған мұра болып қала берген.

Сонымен қатар, киелі жерлер халық арасында қолданысқа ие болған. Халық киелі жерлерге барып зиярат етіп отырған, ата-баба рухын ардақтаған. Оған дәлел, *Арыстан баб кесенесі* – XX ғасыр басындағы сәулет ескерткіші [1]. Бұл кесене Орталық Азиядағы қажылық міндетті өтейтін мұсылман киелі жерлерінің бірі болып саналады. Аңыз бойынша Арыстан баб Мұхаммед пайғамбардың елшісі болған. Бір күні Мұхаммед пайғамбар өзінің шәкірттерімен құрма жеп отырған еді. Бір құрма қайта-қайта ыдыстан құлай беріп, пайғамбар ішкі дауысты естіді: «Бұл құрма Сізден кейін 400 жыл алдағы уақытта туылатын мұсылман бала Ахметке арналған». Сонда пайғамбар шәкірттері ішінен бұл құрманы кім иесіне жеткізетінін сұрайды. Ешкім сұранған жоқ. Пайғамбар сұрақты қайта қойғаннан кейін, Арыстан баб былай деді: «Егер Сіз Алла Тағаладан 400 жыл сұрап берсеңіз мен бұл құрманы иесіне жеткіземін». Халық аңыздарынан және жазба деректеріне қарағанда («Рисолаи Сарем-Исфижоб» және Ф. Куприлизада кітабы) Арыстан баб Ахмет Яссауидің ұстазы болып құрманы жеткізеді. Тарихи деректер бойынша XII-XVIII ғасырларда кесене бірнеше рет қайта салынып, қайта жаңартылды. *Қожа Ахмет Яссауи кесенесі* – Түркістан қаласы қазақ хандығының ең бірінші астанасы. Қаланың көне атауы – Яссы. Яссы Ұлы Жібек Жолының сауда орталығы және округі болған. XII ғасырда әсіресе Қ.А Яссауи көшіп келген соң ерекше атаққа ие болған. Оның өлімінен кейін сол жерде кейін киелі жерге айналған үлкен кесене салынды. Алтын Орданы жеңіп алған соң Әмір Темір үлкен мазар орнатты.

Бірінші салған күйінде ол әлі сол қалпында 6 ғасыр сақталған. Кесене айналасында көптеген басқа да құрылыстар бар: Рабиға Сұлтан-Бегім кесенесі (XV ғасыр, XIX ғасырдың 2-ші жартысында қиратылып, 1980 жылы қайта салынды), Есім хан (XVII ғасыр) және т.б. бар. *Қараша ана кесенесі* – Сайрам орталығында орналасқан бұл табиғи ескерткіш XIX ғасырға жатады. Алғашқы кезде кесене XIII ғасырда салынған. Тағы осылар сияқты киелі жерлер көп болған.

Алайда еліміз Кеңес Одағы құрамы кезінде бұл жерлерге зерттеу жұмыстары баяу жүргізіліп отырған.

Тәуелсіздіктен кейінгі еліміздегі киелі жерлер мәселесі. Ал енді Тәуелсіздікті алғаннан кейін еліміз үлкен болашаққа қадам басты. Өзінің тәуелсіздігін жариялаған соң, Президентіміз сайланды, жаңадан Үкіметіміз қалыптасты, мемлекетіміздің негізгі Ата Заңы – Конституциямызды қабылдадық, тілімізді, дінімізді, төл теңгемізді бекіттік. Сонымен бірге, ұлттық нақышымызды, рухани байлығымызды да жаңғырттық.

Мемлекеттік мәдени саясаттың басты мәселесі ретінде адамдардың рухани байлығын арттыру, еңбек пен халық тұрмысының биік мәдениетін қалыптастыру, жеке тұлғаның зиялылығын жан-жақты дамыту, халықтар арасындағы өзара қарым-қатынастың беріктігін қамтамасыз ету, сондай-ақ, Қазақстанда тұратын халықтардың көпғасырлық мұрасын сақтау, мәдениетті биік сатыларға жеткізу үшін мемлекеттік деңгейде моральдық және материалдық қолдау жасау мәселелері қойылды.

Бұрынғы Қазақ КСР-і кезіндегі қолданыста болған «Тарих және мәдениет ескерткіштерін сақтау әрі қорғау» жөніндегі Заңның (1978 жылғы) орнына жаңадан «Тарихи-мәдени мұраларды қорғау және сақтау» Заңының қабылдануы маңызды рөл атқарды. Бұл Заң елімізде болып жатқан түбегейлі өзгерістердің, нарықтық қарым-қатынастардың өркендеуінің, меншік, жер, жекешелендіру туралы жаңа Заңның қабылдануының, ескерткіштерді сақтау жөніндегі бұрынғы Заңның аясындағы мемлекеттің монополия жүйесін және қоғамдық-экономикалық қарым-қатынастарды өзгертудің негізінде пайда болды. Сонымен қатар, ескерткіштердің бұзылуы, тіпті жойылып кету қауіптері де туындады. Осындай жағдайлардың бәрі мәдени мұраларды қорғауға байланысты жаңа заңды қабылдауға мұрындық болды. Бұрынғылармен салыстырғанда, жаңа Заңның ерекшелігі, мұнда материалдық ескерткіштер секілді рухани мәдениеттің де түрлеріне толық классификация

берілді. Тарихи-мәдени мұраларды Қазақстан халықтарының рухани-мәдени ахуалын дамыту мақсатында, сонымен қатар, ғылыми әрі, тәрбиелік мақсатта пайдалану заңды түрде бекітілді. Әсіресе, қазақ халқы мен Қазақстан Республикасында тұратын басқа халықтардың мәдени деңгейін көтеру үшін республикадан тыс жерлерден тарихи отанына жинақталынып әкелінген мәдени құндылықтарды қолдану Заңда ерекше орын алды. Азаматтардың құқықтық негіздері де мәдениет саласында өзінің өркендеу жолын тауып, 1995 жылдың 30 тамызында қабылданған мемлекеттік Конституцияның 19 бабында әр азаматқа шығармашылықпен айналысу барысында ана тілі мен мәдениетін қолдану еркіндігінің құқығы қорғалды. Сонымен қатар, Конституция шығармашылықпен айналысуға және сөз бостандығына кепілдік беріп және онда әлеуметтік жағдайларға, ұлтқа, дінге, туыстық ерекшеліктерге байланысты кері әрекеттер мен заңсыздыққа жол берілмейтіндігі айтылды [4, 208]. Осы орайда ерекше айта кететін жайлардың бірі, әлеуметтік сфераның басқа салалары сияқты құқықтық салада да қарқынды серпілістер бой алды. 1991-1995 жылдары мәдениет әлемінде «Тарихи-мәдени мұраларды пайдалану және қолдану» атты бір ғана заң қабылданды. «Мәдениет туралы» Заң жобасы тек 1991 жылы ғана қаралып, бірнеше рет республиканың Жоғарғы Кеңесіне қарауға жіберіліп, бірақ әр жолы заң жобасы түрлі себептердің әсерінен аяқсыз қалдырылды. Оның соңғы нұсқасы 1996 жылдың 24 желтоқсанында бекітілді. Сол себептен де заң актілерінің іргетасының дұрыс қаланбауы елдің мәдени әлеуметіне әсер етіп, оны жалпы мемлекеттік сипаты жоқ, уақытша әрі аясы тар министрліктің нормативтік актілеріне тәуелді етті. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарындағы мәдениеттің дамуындағы ерекшеліктер елдегі саяси және әлеуметтік-экономикалық жайларға тікелей қатысты болды. Елдің егемендік алып, дербестікке қол жеткізуі қазақстандықтардың рухани өміріне де айтарлықтай әсерін тигізбей қоймады. Осы кезеңдерде мәдени саланың демократизациялану үрдістері күшіне енді. Көп ұлтты Қазақстанда тұратын қазақтар мен басқа этностардың ұлттық ерекшеліктерін ескере отырып, мәдениетімізді қайта жаңғыртуға байланысты белсенді де қарқынды серпілістер басталды. Мәдениет тәуелсіздіктің өтпелі кезеңіндегі экономикалық дағдарыстың, әлеуметтік-саяси тұрақсыздықтың (саяси және әлеуметтік өзгерістер) сынынан өтті. Сондай-ақ, Қазақстанда тұратын ұлттар мен ұлыстардың

рухани деңгейін көтеру жұмыстары да уақытылы дұрыс жолға қойылды. Қазақстан жерінде түрлі іс-шаралардың, іскерлік кездесулердің өтілуі барысында әлем жұртшылығының тәуелсіз Қазақстанға деген қызығушылығы байқала бастады [6, 272]. Осындай жүргізіліп жатқан маңызды шаралардың арқасында Қазақстан әлемдік қауымдастық назарына ілігіп, бірқатар беделі үстем халықаралық ұйымдарға мүше болып үлгерді.

Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың бастамасымен «Қазақстанның мәдени мұрасы» мемлекеттік бағдарлама іске асырылды. Бағдарлама халықтың үлкен мәдени мұрасын, оның ішінде заманауи ұлттық мәдениет, фольклор және салт-дәстүрлерін; ұлттық тарих үшін ерекше маңызы бар тарихи-мәдени және сәулет ескерткіштерін қалпына келтіру; ұлттық әдебиет пен жазбаның ғасырлар бойындағы тәжірибесін жалпылау; мемлекеттік тілде әлемдік ғылыми ойлар, мәдениет және әдебиет жетістіктерінің үздіктері негізінде толымды қор жасауды зерттеу жүйесін құруды қарастырады [10, 81].

Бағдарлама тарихи-мәдени дәстүрлерді қайта жаңғырту мен дамыту сабақтастығын, еліміздің мәдени мұрасын насихаттау, қолдану, сақтау және зерделеумен байланысты негізгі аспектілерді анықтайды, мәдени мұраны зерделеудің тұтас жүйесін жасауды, соның ішінде осы заманғы ұлттық мәдениет, фольклор, салт-дәстүрлер, жазба және ұлттық әдебиеттің ғасырлар бойғы тәжірибесін жинақтау, ғылыми және көркем сериялар құру бойынша, сондай-ақ тарихи-мәдени ескерткіштерді реставрациялау, консервациялау және мұражайландыру, мәдени мұра мәселелерін топтастыратын материалдық-техникалық, ғылыми-зерттеулерді дамыту мен нығайтуды қарастырады. Бағдарламаны әзірлеу мәдени құндылықтарымызды тиімді пайдалану және сақтау жөніндегі жұмыстарды жоспарлы қаржыландыру жолында мәдени мұра саласындағы қордаланған жағдайларға барынша белсенді, сындарлы түрде кірісу қажеттігімен негізделген. «Мәдени мұраның» басты мақсаты – елдің тарихи-мәдени мұрасын зерттеу, қалпына келтіру және сақтау, тарихи-мәдени дәстүрлерді қайтару, шет елде Қазақстанның мәдени мұрасын үгіттеу.

Осыған орай, елімізде жан-жақты зерттеу жұмыстары жүргізіліп, тарихи киелі жерлеріміз қайта жанданды. Қазақстанның киелі жерлері даму үрдісінде қарқынды түрде дамыды.

Қазіргі кездегі Қазақстандағы киелі жерлерді зерттеу мәселесі. «Киеліден» туындайтын қазақ әлемінің гуманистік және жасампаз әлеуетін өзімізге де, өзгеге де түсіндірудің маңызы зор. Бодандықтағы үш ғасырға жуық уақыт ішінде киелі жерлеріміз аз бүлдірілген жоқ. Жоғарыда айтып өткендей, біз жат идеологиялардың әсері туралы айтқанда, олардың артында басқа халықтардың белгілі бір құндылықтары мен мәдени символдары тұрғанын есте ұстауымыз керек.

Тиісінше, оларға өзіміздің ұлттық құндылықтарымыз арқылы ғана төтеп бере аламыз.

Қазақстанның қасиетті жерлерінің мәдени-географиялық белдеуі – неше ғасыр өтсе де бізді кез келген рухани жұтаңдықтан сақтап, аман алып шығатын символдық қалқанымыз әрі ұлттық мақтанышымыздың қайнар бұлағы», деген ой-түйіндер, біріншіден, ұлттық кодымыздың тынысын кеңейтуді көздейді, екіншіден, ономастикалық міндеттерімізді тиянақтап тұр, үшіншіден, ең бастысы – қазақ қазақ қалпында ғана жаһандық бәсекеге төтеп бере алатынын еш бүкпесіз жайып салды. Турасын айтқанда, тәуелсіздіктің ғұмырын ұзартып, «Мәңгілік Елге» айналу, үшінші жаңғыру үшін бізге қазақ болып қалғаннан басқа жол жоқ.

Танымдық тұрғыдан киелі жерлерге негіз жатқызуға болады? Біздің ойымызша, олар төрт топтан тұрады: біріншісі – ислам діні келгенге дейінгі арғықазақтардың салт-дәстүрі мен ритуалдары орындалатын жерлер. Мәселен, Наурыз мейрамы қарсаңында Маңғыстаудағы Оқпантауда алау жағу дәстүрі. Екіншісі – ислам дініне байланысты қасиетті саналатын нысандар. Бұл орайда ежелден белгілілері мен кейбір пысықайлардың өз пайдасы үшін аяқ астынан ойлап тапқан нысандарды шатастырмау керек. Үшіншісі – ұлы тарихи оқиғалар мен тұлғаларға қатысты киелі жерлер. Айталық, 2012 жылы Астанада, биылғы 31 мамырда Алматыда ашаршылық құрбандарына ескерткіш ашылды. Қазірдің өзінде олар жас пен кәрінің тәу ететін құндылығына айналууда. Төртіншісі – тылсым сырлары ғылыми талданбаған, бірақ адамға, оның денсаулығына пайдалы немесе зиянды әсері күдік-күмән тудырмайтын жерлер.

Бұлардың киелі аталатын себебі – адамдарды руына, тайпасына қарай алаламай, өзіне тартып тұратыны, оларға жақсылық сыйлайтыны, алдағы күнге сенімін арттыратыны.

Қазақстанда киелі жерлер, нысандар баршылық. Алдымен осылардың мемлекеттік тізімін жасау керек. Келесі міндет – мәртебесін – халықаралық, республикалық, жергілікті –

анықтау. Ең маңыздысы – әрқайсына қатысты байтақ зерттеу жүргізіп, аңыз, хикаяларын, деректерін жинау. Қасиетті рухани құндылықтарды ұлықтаудың соңғы нүктесі арнайы заң қабылдаумен қойылатынынан үміттіміз. аубай

Айтып кету керек, «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» жобасын жүзеге асырудың негізгі қағидаларының бірі кеңкөлемді кешенді зерттеу жүргізу, материал жинақтау, Қазақстанның барлық киелі объектілерін дала-этнографиялық экспедициялар негізінде жүйелеу болып табылады.

Қазақстанның киелі 100 нысаны жарияланды [7]. Ұйымдастырушылардың айтуынша, бұл тізім өңірлік комиссияның ұсынысымен және сарапшылар кеңесінің ғалымдары мен өлкетанушыларының пікірлерін ескере отырып құрастырылған. Оған Қазақстанның табиғи ландшафт объектілері, археологиялық және архитектуралық ескерткіштер, ерекше ардақ тұтатын діни нысандар және тарихи тұлғалардың және саяси оқиғалармен байланысты киелі орындары енген. «Ерекше қорғалатын табиғи мұра ескерткіштері» санаты бойынша тізімге 9 орын – Ұлытаудағы Ақмешіт Әулие биігі, «Хан Тәңірі» шыңы, Алтайдағы Мұзтау шыңы, Шарын каньоны, Қазығұрт тауы, Жамбақы тауындағы және Абай ауданындағы «Қоңыр әулие» үңгірлері, «Отпан тау» тарихи-мәдени кешені, «Бектау ата» тауы және үңгірі және Жылаған ата үңгірі енгізілді. «Ірі орта ғасырлық қалалық орталықтар және Қазақ хандығының астаналары» санатымен 13 орын: Қойлық қалашығы, Жанкент қалашығы (V-XV ғғ.), Сығанақ қалашығы (VI-XIX ғғ.), «Шірік-Рабат» қалашығы, «Жент» қалашығы, «Ежелгі Тараз қалашығы» (I-XIX ғғ.), Сарайшық қалашығы (XIII-XVI ғғ.), Сауран қалашығы (XIII-XVIII ғғ.), Отырар қалашығы (I-XVIII ғғ.), Созақ қалашығы (X-XVIII ғғ.), Сайрам (Исфиджаб) қалашығы (XIII-XVII ғғ.), Ақкөл-Жайылма қалашығы және «Жайық» (Теке) қалашығы тізімге енді. Сонымен бірге, аталған тізімге «Діни және ғибадат орындары» болып табылатын Қазақстанның 32 орны енгізілді: Қ.А. Яссауи кесене-кешені (Рабия Сұлтан Бегім кесенесі XV ғ., Үлкен Қылуат XII ғ., Күлтөбе (Ясы) қалашығы, Гауһар ана кесенесі), Арыстан баб кесенесі (XII ғ.), Ибраһим ата кесенесі (XI-XII ғғ.), Қарашаш ана кесенелері (XI-XII ғғ.), Қарабура кесенесі, Баба Түкті Шашты Әзіз кесенесі, Бәйдібек би кесенесі, Домалақ ана кесенесі, Ұкаш ата мазары (IX-X ғғ.), Исмайл ата сәулет кешені (XI-XIX ғғ.), Маңғыстау жеріндегі қорымдар мен жерасты мешіттері (Оғыланды жеріндегі Бекет ата XVIII ғғ.,

Шопан ата X-XIX ғғ., Көне Бейнеу және Бекет ата XI-XIX ғғ., Қараман ата, XIII-XIX ғғ., Масат ата, X-XIX ғғ., Шақпақ ата IX-X ғғ., Сұлтан-епа б.д. X-XIX ғғ.), Сисем ата қорымы (XIII-XIX ғғ.), Абат-Байтақ кесенесі (XIV-XV ғғ.), Алаша хан кесенесі, Жошы хан кесенесі, Домбауыл кесенесі, «Екідін» (Сарыторғайдағы ерте кезең ескерткіштері), Қозы Көрпеш пен Баян сұлу мазары, Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлы кесенесі, «Оқшы ата» кесенесі, «Қорасан Ата» кесенесі мен «Төлегетай-Қылышты ата» кешенді-мазары (XI-XII ғғ.), Тектұрмас кешені (XIV ғ.), Қарахан кесенесі (XII ғ.), Айша бибі кесенесі мен Бабажы Хатун мазары (XI-XII ғғ.), Бегім ана мұнарасы (X-XI ғғ.), «Қорқыт ата» мемориалды кешені, Ұшқан ата қорымы, Ақмешіт қорымы, «Бұқар жырау» кесенесі, Ырғызбай Ата кесенесі, Вознесенск кафедралы шіркеуі, «Жаркент мешіті» сәулет-көркемөнер кешені, Құнанбай қажы мешіті және Христос Спаситель шіркеуі (XIX ғ.). Тарихи тұлғаларға қатысты киелі 20 орын – Жиренқопадағы «Қобыланды батыр» мемориалдық кешені, Есім хан кесенесі (XVII ғ.), «Абылай хан» алаңы, «Хан моласы» мемориалдық кешені (XVIII ғ. Әбілқайыр хан), «Абылай хан резиденциясы» кешені, «Қабанбай батыр» кесене-қорымы, «Райымбек батыр» кесенесі, Тама Есет Көкіұлы кесенесі (XVIII ғ.), Қарасай және Ағынтай батырлардың мемориалдық кешені, Махамбет Өтемісұлының кесенесі, 1916 жылғы көтеріліс басшылары кесенесі (Амангелді Имановтың бейіті; Әбдіғаппар және Кейкі батыр кешені), А. Байтұрсыновтың Алматыдағы үйі, Ш. Уәлихановтың Алтынемелдегі мемориалдық кешені, «Абай-Шәкәрім» мемориалдық кешені, Ы. Алтынсарин кесенесі, Ж. Жабаев кесенесі, Ф.М. Достоевскийдің Семейдегі әдеби-мемориалды үйі, Міржақып Дулатовтың кесенесі, Тарас Шевченконың мемориалды кешені және Теміртаудағы Тұңғыш Президент тарихи-мәдени орталығы «Киелі орындар» тізімінен көрінді.

Айта кетейік, «Қасиетті Қазақстан» ғылыми-зерттеу орталығы қызметінің негізгі мақсаты – өлкетану бойынша ғылыми-зерттеу жұмысы, өлкетану саласындағы ағартушылық жұмыс, республикадағы өлкетану жұмыстарын әдістемелік қамтамасыз ету, мемлекеттік және қоғамдық өлкетану ұйымдарымен, жергілікті мемлекеттік органдар, білім беру мекемелері, Қазақстанның архивтері мен музейлерімен бірге ынтымақтастықта өлкетану тақырыбындағы ғылыми-зерттеу іс-шараларын ұйымдастыру болып табылады. Орталық қызметкерлері жергілікті ғалымдар, өлкетанушылармен бірігіп, қасиет-

ті, киелі жерлерді анықтау мақсатында жұмыс сапарымен Алматы, Ақмола облысы, Маңғыстау, Қарағанды, Қостанай, Шығыс Қазақстан, Оңтүстік Қазақстан, Қызылорда облыстарында болды [8]. Ғылыми-сараптамалық кеңестің шешімімен жалпыұлттық маңызы бар қасиетті 100 нысан, жергілікті маңызы бар – 500 нысандар тізімінің жобасы анықталды.

Қорытынды

Жалпы Тәуелсіздік алған жылдардан кейінгі уақытта еліміздің экономикасы, саясаты, әлеуметтік жағы биікке көтерілді. Соның ішінде көптің көкейінде жүрген мәселе – рухани дамуымыз. Мына әлемдік ықпалдар, осы заманғы технологиялар, түрлі ақпараттық мәліметтердің барлығы да өзіндік ықпалын жасап бақты. Десе де біз рухани жаңғыруға қадам жасай алдық. Ал рухани жаңғыру дегеніміздің өзі осындай ұлы мұраларды түгендеу. Бүгінгі күннің өзегі болып отырған – «Қазақстанның киелі жерлері», оның жан-жақты зерттеп, жүйелеу мемлекетіміздің мәңгілік елге айналдыратын алғышарттардың бірі. ржан

Жоғарыдағы мәліметтерде Қазақстанның киелі жерлеріне жалпы сараптама берілген. Ал дінтанулық талдау жасау арқылы біз Қазақстанның киелі, қасиетті жерлеріне қағида тұрғысында кеңестік, атеистік тәсілден діни қасиеттілікке өту ерекшелігіне талдау беріп, жүйелендіреміз, әрине, өткен тарихты жаңадан ұғыну, Қазақстанның киелі жерлерін түсінуге әрекеттену заманауи тұрғыда жүзеге асырылуы осы мақаланың ғылыми жаңашылдығы болып табылады [2].

Қазақстанның киелі жерлеріне дінтанулық талдау жасай келе, Елбасымыздың айтқандай (а) Назарбаев Н., 2017), «ұлттық мәдениет сақталмаса, ешқандай рухани жаңғыру болмайды, өз мәдениетімізді сақтамасақ, жеке ұлттық кодымызды білмесек, ұлттық – мәдени тамырымыз тіреусіз болса қоғамымыздың жаңғыруы мүмкін емес» деген. Ұлттық кодқа жататын

ұлттық рухани мәдениеттің бірден бір маңызды құрамдас бөлігі Қазақстанның киелі жерлері болып табылады. Сондықтан, бүгін Қазақстанның киелі жерлерін қайта құрылуы, оларды кешенді зерттеу, жүйелеу бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып отыр.

Осындай маңызды мәселенің тәжірибелік түрде нәтижесін шығару үшін төмендегідей міндеттерді алға қою керек:

- ең алдымен киелі нысандардың тізімін дайындау керек;

- әр нысанның сызбасын, видеосын, суретін түсіріп, анықтамалық сипаттамасын жасау керек;

- нысанға қатысты ғылыми және ауызша деректерді салыстырмалы түрде жинақтау керек;

- киелі жерлердің ел арасында шарапатымен есте қалған діни қызметкерлер мен имам-ишандар, ғалымдар туралы толық мәліметтер жинақтау керек;

- Қазақстанның киелі жерлеріне онтологиялық, мәдени-өркениеттік, діни және дінтанулық құралдары анықталатын болады;

- киелі жерлердің жағрафиялық тарихи даму кезеңдерін ескере отырып, осы кезеңдегі оның діни-құндылықтық аспектілерін, халықтың діни санасының даму ерекшеліктерін айқындау керек.

Жоғарыда көрсетілген міндеттермен қоса, ең алдымен, «киелі» ұғымын тереңнен көшпенділер құндылықтары тұрғысынан түсіндіріп қана қоймай, оның бүгінгі заман талабына сай тұжырымдамасын жасау, түсініктемелік дайындау, құпиялы тылсым сырын анықтау, киелі деп танылатын нысандардың тізімін, классификациясын жасау, паспортын және картасын дайындау, атқарылатын істің ауқымдылығы да маңыздылығы да, мазмұны да ашыла түсетіндігін ескере кету керек.

Қазіргі уақытта Қазақстанның киелі жерлері бойынша жүргізілетін жұмыстардың ең бастысы қоғамның рухани жаңғыруына үлкен ықпал ететіндігін және бұл бастаманың ғылыми маңызы терең екендігін көрсетеді.

Әдебиеттер

- 1 Ақбаева А., 2017. 'Оңтүстіктің киелі жерлері туралы не білеміз'. // [Электронды ресурс]. URL: http://www.inform.kz/kz/ontustik-kazakstan-oblysynda-kieli-zherler-kop_a3050053. (айналым мерзімі: 30.07.2017)
- 2 Есеналиев Т., 2017. 'Рухани жаңғыру ұлттық мәдениеттен бастау алады'. [Электронды ресурс]. URL: <https://ege-men.kz/article/158468-rukhan-i-zhanhghyru-ulttyq-madenietten-bastau-alady>. (айналым мерзімі: 18.09.2017)
- 3 Kong L., 'Geography and religion: trends and prospects'. London, Progress in Human Geography, 1990. p. 355-371

4 МИД РК., 'Стратегический план Минкультуры и информации на 2009-2011 годы, утвержденный постановлением Правительства РК от 23 декабря 2008 г. №1204'. Казахстан-Европейский Союз: результаты и горизонты сотрудничества. Астана, 2007. 208-213 с.

а) Назарбаев Н., 2017 'Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру'. [Электронды ресурс]. URL: http://www.inform.kz/kz/elbasy-makalasy-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru_a3016293. (айналым мерзімі: 12.04.2017)

б) Назарбаев Н., 'Ғасырлар тоғысында'. Алматы, Өнер, 1996. 272 б.

5 Серікжанқызы А., 'Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы жасалынбақ'. // [Электронды ресурс]. URL: http://www.inform.kz/kz/kazakstannyn-kieli-100-nysany-zhariyalandy_a3055512. (айналым мерзімі: 16.08.2017). – 2017.

6 Сейілова А., 'Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы жасалынбақ'. // [Электронды ресурс]. URL: <https://egemen.kz/article/qazaqstannynh-kieli-zherlerininh-geografiyasy-zhasalmaq>. (айналым мерзімі: 29.05.2017). – 2017.

7 Хасан С., 'Киелі мекендер қастерлі бола түседі', Айқын газеті, №167 (3239), 2017. 6-7 бб.

8 Seyilova, A. 'Kazakstannyn kiyeli zherlerinin geografiyasy zhasalynbak' [The geography of the sacred places of Kazakhstan will be created]. [Elektrondy resurs]. URL: <https://egemen.kz/article/qazaqstannynh-kieli-zherlerininh-geografiyasy-zhasalmaq>. (aynalym merzimi: 29.05.2017). – 2017.

9 Khasan, S. 'Kiyeli mekender kasterli bola tysedi' [The sacred places are valued], Aykyn gazetі, №167 (3239), 2017. 6-7 bb.

10 Мүтәліпов Ж. Оркениет ұғымы – мәдениет философиясының басты категориясы. Қазақстан жоғары мектебі, – 2002: №4. 81-86.

References

1 Aqbaeva, A. 2017. 'Ontustiktin kieli jerleri twrali ne bilemiz' [What we know about the sanctuaries of the south]. [Elektrondy resurs]. URL: http://www.inform.kz/kz/ontustik-kazakstan-oblysynda-kieli-zherler-kop_a3050053. (aynalim merzimi: 30.07.2017)

2 Esenaliev, T. 2017. 'Ruxani jangiru ulttiq madenietten bastau aladi' [Spiritual renewal begins with national culture]. [Elektrondy resurs]. URL: <https://egemen.kz/article/158468-rukhan-zhanhghyru-ulttyq-madenietten-bastau-alady>. (aynalim merzimi: 18.09.2017)

3 Kong, L. 1990. 'Geography and religion: trends and prospects'. London, Progress in Human Geography, p. 355-371

4 MID RK. 2007. 'Strategicheskiy plan Minkul'tury i informatsii na 2009-2011 gody, utverzhdennaya postanavleniyem Pravitel'stva RK ot 23 dekabrya 2008 g. №1204' [Strategic plan of the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan for 2009-2011, approved by the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 23, 2008 №1204]. Kazakhstan-Yevropeyskiy Soyuz: rezul'taty i gorizonty sotrudnichestva. Astana, 208-213 c.

5 Nazarbayev, N. 2017 'Bolashakka bagdar: rukhani zhangyru' [Orientation for the future: spiritual revival]. [Elektrondy resurs]. URL: http://www.inform.kz/kz/elbasy-makalasy-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru_a3016293. (aynalim merzimi: 12.04.2017)

6 Nazarbayev, N. 1996. 'Gasyrlar togysynda' [At the turn of the century]. Almaty, Oner, 272 b.

7 Serikzhankyzy, A. 2017. 'Kazakstannyn kiyeli 100 nysany zhariyalandy' [100 sacred sites of Kazakhstan were published]. [Elektrondy resurs]. URL: http://www.inform.kz/kz/kazakstannyn-kieli-100-nysany-zhariyalandy_a3055512. (aynalim merzimi: 16.08.2017)

8 Seyilova, A. 2017. 'Kazakstannyn kiyeli zherlerinin geografiyasy zhasalynbak' [The geography of the sacred places of Kazakhstan will be created]. [Elektrondy resurs]. URL: <https://egemen.kz/article/qazaqstannynh-kieli-zherlerininh-geografiyasy-zhasalmaq>. (aynalym merzimi: 29.05.2017)

9 Khasan, S. 2017. 'Kiyeli mekender kasterli bola tysedi' [The sacred places are valued], Aykyn gazetі, №167 (3239), 6-7 bb.

10 Mutalipov Zh. Orkeniet ugymy – madeniet filosofijasynyn basty kategorijasy. Kazakstan zhogary mektebi, – 2002: №4. 81-86.

Абдрасилова Г.З.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: gauhar_abdrasilova@mail.ru

**ҒАЛАМДЫҚ ПЕССИМИЗМ ЖӘНЕ
АНТРОПОЛОГИЯЛЫҚ ПРОБЛЕМАТИКА**

Адам мәселесі – қайнар-бастауы А. Шопенгауэр философиясы болып табылатын иррационалистік философия тұрғысынан талданды. Енді ол картинада болмыс – адам ақылына барабар емес. Адам да енді саналы тіршілік иесі ретінде қарастырылмайды. Бейклассикалық философияның басқа өкілдері сияқты Артур Шопенгауэр (1788-1860) де адам мәнінің өзегін оның ақыл-ойы немесе тектік сипаты емес, әйтеуір бір соқыр, бейсаналы, ырықсыз өмірлік күш – ерік құрайды, – деп бекітеді. Ақыл – адам өмірінде ерікке тәуелді, қосалқы рөл атқарады.

Неміс классикалық философиясын сынап отырып, Шопенгауэр оның негізгі идеяларын пайдаланады. Шопенгауэрдің «Дүние – ерік және елес ретінде» (1816) атты негізгі еңбегі тікелей Кант философиясының ықпалымен жазылды. Ғаламды танылмайтын «өзіндік зат» пен «құбылысқа» ажыратып жіктейтін Кант сияқты Шопенгауэр де, дүниені елес («құбылыс») және ерік («өзіндік зат») ретінде қарастырады. Адам өмір сүретін дүниенің елестерден құралған жалған сиқыр екенін жариялайды. Елес ретіндегі дүниеде еркіндікке орын жоқ, өйткені мұнда барлығы ақыл-ойдың үстемдігіне, кеңістіктің, уақыттың және себептілік заңының билігіне бағындырылған. Иррационалистік философия – XIX ғасырдың ортасында өзінің мәнсіздігін ұғынған таррационалистік механистік әлем және адам тұжырымдамасын радикалды жеңу әрекетінің талпынысы болды. Қазақ философиясымен салыстырма жасалды.

Түйін сөздер: дүние, ерік, «өзіндік зат», кеңістік, уақыт, себептілік, иррационализм.

Abdrasilova G.Z.

Al-Farabi Kazakh national university,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: gauhar_abdrasilova@mail.ru

Ecumenical pessimism and anthropological problems

Analyzed the Problem of man in the context of irrational philosophy (A. Schopenhauer), which no longer identified with the mind of being, and man as a rational being is not considered. As other representatives of non-classical philosophy, Arthur Schopenhauer (1788-1860) argues that the basis of man, his tribal nature is not the mind, and a certain blind, unconscious life force, unreasonable will. The mind plays a secondary and dependent on the will's role in human life.

However, criticizing the German classical philosophy of Schopenhauer uses its basic ideas. And the Main work. Schopenhauer "the World as will and representation" (1816) was written under the direct Deputy Ashat Askarovich philosophy of Kant. Just as Kant distinguishes between "phenomenon" and the unknowable "thing in itself", Schopenhauer regards the world as representation (as "phenomenon") and as to the will (the "thing in itself"). A world in which man lives, is declared to be a philosopher inauthentic world. Here everything is an appearance, a Mirage. In this world it is almost impossible to distinguish between reality and dream, reality and appearance. As the world view has no place for freedom, because here, everything is subordinated to the power of the mind, space and time and the domination of the law of causality. Irrationalistic philosophy is an attempt to overcome the mechanistic concept of the world and man radicalnoe scorzoneroide, which found its nesostoiatel'nosti to the mid-nineteenth century. Held in conjunction with the Kazakh philosophy.

Key words: world, will, quot, substance & quot; space, time, reason, irrationalism.

Абдрасилова Г.З.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: gauhar_abdrasilova@mail.ru

Вселенский пессимизм и антропологическая проблематика

Проблема человека проанализирована в контексте иррационалистической философии (родоначальником которой считается А. Шопенгауэр). В которой бытие более не отождествляется с разумом. А человек не рассматривается как существо разумное. Как и остальные представители неклассической философии, Артур Шопенгауэр (1788-1860) утверждает, что основой человека, его родовой сущностью является не разум, а некая слепая, бессознательная жизненная сила, неразумная воля. Разум в жизни человека играет второстепенную и зависимую от воли роль.

Однако, критикуя немецкую классическую философию, Шопенгауэр использует ее основные идеи. Основная работа А. Шопенгауэра «Мир как воля и представление» (1816) была написана под непосредственным влиянием философии Канта. Точно так же, как Кант различает «явление» и непознаваемую «вещь в себе», Шопенгауэр рассматривает мир как представление («явление») и как волю («вещь в себе»). Мир, в котором живет человек, объявляется философом неподлинным миром представления. Здесь все является видимостью. В этом мире практически невозможно провести различие между явью и сном, реальностью и видимостью. В мире как представлении нет места свободе, поскольку здесь все подчинено власти разума, господству пространства и времени и закону причинности. Иррационалистическая философия являет собой радикальную попытку преодоления узкорационалистической механистической концепции мира и человека, которая к середине XIX века обнаружила свою несостоятельность. Проведена параллель с казахской философией.

Ключевые слова: мир, воля, «субстанция», пространство, время, разум, иррационализм.

Тақырыптың өзектілігі А. Шопенгауэрдің иррационалистік позициясының Канттық позициядан айырмашылығы негізделді.

Нәтижелер. Адам мәселесі – қайнар-бастауы А. Шопенгауэр философиясы болып табылатын иррационалистік философия тұрғысынан талданды. Ол картинада болмыс енді адам ақылына барабар емес. Ал адам саналы тіршілік иесі ретінде ретінде қарастырылмайды. Бей-классикалық философияның басқа өкілдері сияқты Артур Шопенгауэр (1788-1860) де адам мәнінің өзегін оның ақыл-ойы немесе тектік сипаты емес, әйтеуір бір соқыр, бейсаналы, ырықсыз өмірлік күш - ерік құрайды, – деп бекітеді. Ақыл – адам өмірінде ерікке тәуелді, қосалқы рөл атқарады. Иррационалистік философия – XIX ғасырдың ортасында өзінің мәнсіздігін ұғынған таррационалистік механистік әлем және адам тұжырымдамасын радикалды жеңу әрекетінің талпынысы болды. Қазақ философиясымен салыстырма жасалды.

Кіріспе

Брюнинг өзінің «Философиялық антропологиясында» объективті құрылымдардың бұзылу тенденциясы өз шырақу шыңына иррационалистік антропологияда көтерілетіндігін, әйтсе де бұл процестің өз абсолютті шегіне ешқашан жетпейтіндігін, өйткені иррационалистік антропология – қадам сайын өз-өзін рационализммен

(диалектикалық түрде) байланыстыруға мәжбүр екенін дәлелді түрде ашып көрсетті (1).

Диалектикалық қайшылық – дүниенің және адамның иррационалистік картинасын жасаушы Гераклит ілімінде көрініс берген болатын. Бір жағынан алғанда, Гераклит қалыптасудың тоқтаусыз ағыны туралы айтады. Демек, бұған сүйенсек, ешқандай да тұрақты болмыстың болмағаны. Шындығында бәрі өзгереді, бәрі ағады. Бір өзенге екі рет түсу мүмкін емес, өйткені келесі (екінші) жолы ол өзеннің құрамы басқаша болады, әрі түскен адам да өзгереді. Дүние, бүкіл мән атаулы үздіксіз-тоқтаусыз қалыптасу үстінде. Ал екінші жағынан, осының барлығын қозғалысқа келтіретін – тіршілік атаулының алғашқы бастамасы бар.

Натурализм өкілдері тұжырымдаған сенсуализм рухындағы ережелер кейінірек адам туралы иррационалистік түсініктің қайта туып-жаңаша қойылуына алғышарт болды. Ол тұжырым бойынша ешқандай да берік, тұрақты болмыс жоқ. Жанның өз ішінде болып жатқан қандай да бір өзгешеліктер – жан әрекетінің негізінде пайда болатын, үздіксіз өзгеріп отыратын уайым-сезімдер комплексі. Ерікті – жан болмысының ядросы ретінде анықтап, волюнтаризмге жақындата түсу бағытындағы дайындық жұмысын Юм атқарды. Ол қандай да бір объективті жалпымәнді заңдылықтардың болуын терістеп қана қоймай, адам субстанционалдылығын то-

лығымен жойды. Нәтижесінде берік те, анық ештеңе жоқ екендігін жар салған радикалды актуализм пайда болды.

Ішкі, психикалық сфераға қатыстыны Вильгельм Вундт негіздеді – адам жаны таза актуалдылық, ал субстанция категориясы материалды сфераға ғана тиесілі. Психикалық – абстракцияларда ғана құрамдас бөлімдерге ажыратыла алады. Жан – әрдайым белсенді биологиялық және ғарыштық табиғи болмыстың алғашқы күштерімен іштей байланысты. Ал адам міндеті – осы байланысты сақтау және тереңдету.

Романтизм дәуірінен кейінгі XIX ғасырда адам жанының сезімдік жағын ең шеткі планға ығыстырған натуралистік философия кең тарады. Соған қарамастан онда иррационалистік философияның қайта оралуына негіз болған тенденция бар болатын. Дәлірегі ол – сезімнің және сенімнің философиясы болды, ақыл-ойға сүйенетін ойлауды төменгі разрядты, қосалқы деп санады және барлық өзгеріссіз формалар мен нормаларды тоқтаусыз қалыптасу ағынында ерітуге тырысты.

Карл Густав Карустың ой саптауы да, осындай, көп бөлігі ұғынылмаған иірімдер шоғырына бағытталды. Оның ілімі бойынша, жан мен сананы теңестіруге болмайды. Керісінше, жан өз мәні бойынша – бейсананы жаратушы өмір. Жанның бұл өмірі тән тіршілігімен қосылып ажырамас бірлік құрайды.

Рационалистік қатып-семуге, интеллектуалдық өркениетшілдікке және жеңілділікке қарсы аналогиялық күресті Фридрих Генри Якоби жүргізді.

Иоганн Георг Гамани де ақыл-ой беретін білім кедергі ғана келтіреді, өйткені ол нағыз алғашқы себепке апаратын жолды жасырады деп санап, рационализмге – адам болмысының бастапқы біртұтас түпнегізден туындайтын творчестволық күштерін қарсы қойды. Ақыл-ой біліміне қарсы - өркениет адамы жоғалтқан (қараңғы жабайылардағы, сәбилердегі, ақылынан алжасқандардағы) санаасты күштерін қайта ояту қажеттігін тұжырымдады. Бұл кезеңдегі адам идеалы - өзін қоршаған ғарыштық және діни күштермен ішкі байланысын үзбейтін әрі өзінің дербес экзистенциясын сақтайтын бірегей де ұлы дарын иесі. (Индивидуалды мен иррационалды өмір тұтастығының диалектикасы иррационалистік антропологияның көп кейінгі формаларында жаңа көрініс табады).

Артур Шопенгауэрдің иррационалистік антропологиясында екі диалектикалық қайшылық

айқын көрініс тапты: қайшылыққа бір жағынан Платон рухында түсінілетін идеялар, ал екінші жағынан Кант рухында қарастырылатын қабылдау дүниесі түседі. Дүние мен адамның нағыз тірегі – ерік екендігі жарияланды.

Ерік туралы түсінікті Шопенгауэр радикалды түрде қайта қарастырды. Оған дейінгі философияда ерік – ақыл-ойдың практикалық түрі ретінде қарастырылып келген болатын. Шопенгауэр бірінші болып ақыл-ой мен ерікті бір-біріне қарсы қойды. Ерік, Шопенгауэр түсіндірмесінде, тылсым да соқыр Әлемдік күш. Ал ақыл-ой – сол соқыр күштің мағынасыз ұмтылыстарын іске асыратын құрал ғана. Ақыл-ой мен Еріктің арақатынасы туралы сұрақтың мұндай, жаңаша қойылысы Юнг философиясындағы адам өздігі (самость) туралы мәселеге ұласып, сол арқылы адам бейсаналылығы туралы концепцияларға жол ашылды. Осылайша Шопенгауэр философиясы – философиялық ізденістердің орталығындағы «Дүниені тану мүмкіндігі» туралы сұрақты «Адам тіршілігінің мағынасы» туралы сұрақпен алмастыруға бастама болды.

Нәтижесінде рационализмнің философиядағы рөлі мен мәні өзгерді. Оған енді Жаңа Замандағыдай, білу мүмкіндігі туралы сұраққа басқаша жауап бергенмен, білім, ғылымның рөлін терістемейтін эмпиризм емес – адам өміріндегі білім, білу фактісінің фундаменталдылығына күмән келтірген иррационализм, пессимизм, экзистенциализмдер қарсы тұрды. Егер Фихте және XX ғасыр басындағы бүкіл неміс трансцендентализмінде адам мәні – адамның ақыл-ойға ие тіршілік екендігіне тікелей байланыста қарастырылған болса, Шопенгауэрден кейінгі философиялық ағымдарға тән ортақ сипат – адам бойында ақыл-ойдың болуын терістеу.

Шопенгауэр иррационализмінде ерік – қандай да болмасын рационалды тәртіпке қарсы қойылды және принципіалды алогикалық табиғатқа ие деп түсінілді. Біз қанша тырысқанмен, ерік ешбір пайым категорияларына көнбейді. Ерікке объективті принцип те, ешбір форма мен құрылым да тән емес. Ерік өз-өзін барлығын қамтушы заң арқылы объективтендіреді. Мұнда барлығы да уақыт пен кеңістікте реттелген. Сонымен қатар индивидуализация принципі өз құқығын иеленіп, жанды көптүрлілік тудырады. Барлығын қамтитын Әлемдік Ерікте еріп кеткен адам тек осында ғана нағыз индивидуумға айналады.

Ерік ретіндегі адам – қабылдау дүниесінде индивидуумға және рационалды тіршілікке

айналады. Канттық үлгіде қарастырылған трансценденталды сипатқа ие мұндай құбылыстар дүниесі өз себебі ретіндегі ерікпен ғана емес, келесі өзекті фактормен, дәлірегі – идеялар дүниесімен де байланысты.

Осылайша, Шопенгауэр иррационализмнің өзгеше сипаттағы диалектикалық мотивін негіздеді: Дүниеүсті идеялар патшалығын мойындай отырып бұл мәселеде Платонмен бірікті. Мұндай түсінік – бастапқы түпнегіз тезисінен туындады, бірақ оған тәуелді емес: егер қабылдау ретіндегі Дүние жалпы және тұтас алғанда Әлемдік Ерікке қызмет ететін болса, ал оған прагматизмге жақын қарама-қарсы идеялар жатса, адам – оның көмегімен Еріктің ықпалынан босануға көмек беретін құрал болып табылады. Осы жерде Идеялар дүниесі мен Ерік дүниесінің диалектикалық қатынасы толық көлемде көрінеді.

Өнердегі идеяларды пайымдау арқылы адам октын-октын тоқтаусыз Ерік билігінен босана алады. Және бұл – Өмірге деген Ерікті радикалды терістеудің этикалық позициясына дайындық болады.

Шопенгауэрдің адам мәселесінде үш негізгі фактор (иррационалды ерік, қабылдаулар дүниесі және идеялардың мәңгі дүниесі) – өзара байланыспаса да, өзара ішкі бірлігі болмаса да бір-біріне жақын орналасқан. Шопенгауэрдің ерік ілімінде иррационализмді шегіне жеткізе дамытуы – болмыстың рационалды элементтерін өзге сфераға ығыстырып, әрі оларды Ерікке қарсы қоя алуының арқасында. Ал, түрлі сфералар арасындағы байланыстың болмауы – оның төлемі болды.

Иррационализм – табиғаттағы логикалық байланыстардың болуын, қоршаған дүниені тұтас және заңды деп қабылдауды терістеп, Гегель диалектикасын және ондағы даму идеясын сынады. Қоршаған дүние: тұтастығы, ішкі заңдылықтары, даму заңдары жоқ ақылға емес, аффект, ерік-тілек сияқты қозғаушы күштерге ғана бағынатын, бөлшектелген, түйдектелген хаос екендігі туралы ой – иррационализмнің басты идеясы.

Адам және оның санасы негізіне ерікті алғанына қарамастан Шопенгауэр адамның табиғатқа ғана емес, оның өзіне-өзі билік ете алу мүмкіндігіне сенбеді. Адам тағдыры заттар мен құбылыстардың бүкіләлемдік хаосы тізбегінде жүреді және ғаламдық қажеттілікке бағынышты. Жеке адамның еркі қоршаған дүниенің еріктер жиынтығы алдында шарасыз, әрі оған бағынышты. Шопенгауэр адам бақытына сенбеді.

Шопенгауэрдің жеткілікті негіз туралы төрттік заңы, волюнтаризмі мен пессимизмі өз замандастарына түсініксіз болып, қабылданбағанына, танылмағанына қарамастан, бей-классикалық идеалистік философияның (иррационализм, символизм, «өмір философиясы») және позитивизмнің дамуында үлкен рөл атқарды. Шопенгауэрден кейінгі ойшылдар үшін (біртұтас байланысқа ие болу мақсатында) иррационализмнің кейбір ұшқары тезистерінен бас тарту қажеттілігі туды. Бұл бағыттағы алғашқы қадамды өзінің «ұғынылмаған» (неосознанный) туралы теориясында (Шопенгауэрдің түрлі сфераларын біріктіруге тырысу арқылы) Эдуард фон Гартман жасады.

Гартман рационалды элементке маңызды орын бөледі. Абсолюттің «ұғынылмаған» екендігі туралы анықтамадан-ақ иррационалдың приоритеті көрініс береді. Рационалды – Ерік сияқты, «ұғынылмағанның» теңқұқылы атрибуты. Осылайша Гартман Шопенгауэр мен Гегельді біріктіруге тырысты. Бастапқыда Абсолюттің бұл екі атрибуты үйлесімде болған. Бірақ еріктің – уақыт пен кеңістікке енуінен ол гармония бұзылған. Еріктің соқыр, импульсивті шабуылы оның руханилықпен бірліктегі тұтастығын жойған. Содан бері ол өзінің бұзып-жоюшылық жолымен жүреді. Адамға жүктелетін міндет – хаостық күштерді рухтың көмегімен қайта игеріп-тежеп, рухсыздық жолынан ауытқытып, гармонияға қайта әкелу. Осындай идея арқылы Шопенгауэрдің Еріктің абсолютті иррационалды сипаты туралы тезисі жұмсартты.

Фридрих Ницше басқа жолмен жүрді. Шопенгауэрдің түрлі сфералараның синтезіне жетуге тырысудың орнына ол барлығын иррационалдыға ендірді. Соған қарамастан ол рационалды элементтерді толық ығыстыра алмады. Рационалды элементтер иррационалдың ішінен қайта-қайта жоғары көтеріліп, диалектикалық қайшылықтардың түйінін құрады. Ең алдымен Ницше кесімді түрде (Шопенгауэр ілімінде бар) платондық дәстүрден бас тартты. Кез-келген объективті формалар мен нормалар жүйесі терістелді. Адам өмірі ешбір абстрактылы жалпымәнді ұстанымдарға бағынбайды деп түсінілді. Барлық мәңгі мәнді құндылықтар жүйесі – тіршілігі тоқтаған рухтың абстрактылы-формалды ұстанымдары ретінде әшкереленді. Мысалы, Ницше құндылықтардың қатаң жүйеге келтірілмеуін, керісінше, құндылықтарды орнататын творчестволық өмірге тәуелділік болуға тиістілігін және құндылықтардың қайта саралануын талап етті.

Адам болмысын анықтайтын уақыттан жоғары идеялар деген жоқ. Ондай идеялар – өзінің бастапқы негізінен бөлініп кеткен рационалистік интеллектінің конструкциялары ғана.

Сондықтан адамды оның алғашқы негізі – өз өмірі тұрғысынан қарастыру қажет. Адамның сократтық және аполлондық картиналарына дионисийлік образ қарсы қойылуға тиіс. Өйткені адам дегеніміз, шындап келгенде – сезім, инстинкт, виталдылық. Ал пайым қосалқы рөл атқарады. Адам мәнін сана, рух немесе рационалдылық емес, керісінше, ұғынылмаған творчестволық өмір, кемерінен асып атқылаған қаранғы, хаостық ұмтылыстар анықтайды. Адамды өмірдің барысына, қалыптасуға қатысты ететін – осындай инстинктивті, виталды күштер. Адам – «дегеніміз» емес, ол – «қалыптасу үстіндегі». Хайуанға қарағанда адам керісінше – адамның қалыптасуы біржолата аяқталған жоқ. Ол – мүмкіндіктерге толы, ашық, аяқталмаған дайындық. Адамда, бүкіл тіршілікте өзгеріссіз қалатын ештеңе жоқ. Барлығы да үздіксіз, тоқтаусыз қозғалыста. Ешқандай да тұрақты болмыс, уақыттан тысқары заңдар жүйесі жоқ. Абсолютті реалдылық, «өзінде-болмыс», Ницше пікірінше, қайшылық. «Бүкіл-тұтастық» дионисийлік өмір, Ницше пікірінше субстанция да, болмыс та емес, ол – гераклиттік қалыптасу. Осылайша, Ницше ілімі – ұшқары иррационализм. Бірақ оның философиясында Ницшенің өзі шешуші мән беріп сипаттайтын және тоқтаусыз ағымдылықтан босану деп атайтын идея: біртектінің мәңгі қайта оралуы туралы идея бар. Егер Гераклит бір өзенге екі рет түсу мүмкін емес деп үйретсе, (өйткені ол үздіксіз ауысып отырады және сонымен қатар бір нәрсе дәл сол күйінде екінші рет қайталанбайды), Ницше өзеннің әрдайым қайта оралып, алдынала белгіленген мүмкіндіктерді іске асыратынын айтады.

Бұл иррационалистік алғышарттарға қайшы. Өйткені дәйекті иррационализм бір нәрсеге дәл сол күйде қайтып оралу дегенді білдірмейді, өйткені оның пікірінше, бір нәрсенің екі рет қайталануы тіпті де мүмкін емес. Ницшенің «мәңгі қайта оралу» идеясы иррационалистік концепцияға жаңа сипат берді. Шеңбер бойынша іске асатын мәңгі қозғалыс кезеңінің ұзақтығын қалай түсінсек те – бәрібір мұнда толық детерминизм және ешбір ауытқуды білмейтін әрі өзгеріссіз, уақытқа тәуелсіз болғандықтан жалпыға бірдей мәңгі заң салтанат құрады. Шеңбер бойынша қозғалыс идеясы – детерминистік

рационализмнің соңы болды. «Сократизм» және «плюрализм» осы жерде қайта бас көтерді.

Бірақ Ницшенің иррационализмі тағы бір мәселеге – индивидуализмге қатысты шектелген. Егер Шопенгауэрде «индивидуалдылық принцип» ерік сферасынан бөлінген болса, Ницшеде ол иррационалдының диалектикалық сәтіне айналдырылған. Өйткені Ницше бір жағынан, дионисийлік өмірде бәрін қамтитын биологиялық-ғарыштық творчестволық күш ретінде қарастырылса, екінші жағынан Ницше үшін аристократтық индивидуализм аса маңызды.

Ницше сананың абстрактылы, жеңілтек, үстірт әрекетінен көрініс беретін және сұрқай, дөрекі, қарабайыр өмірден рахат табатын қоғамдық, тобырлық адам табиғатынан жиренеді, дәл осы тобырлық жануар ретіндегі қоғамдық адамды жою қажет деп санады. Оның орнына Ницше өз идеалын заңдармен, нормалармен, жалпы дәстүрмен байланысы жоқ, жақсылық пен жамандықтың арғы бетінде өмір сүретін, бұқараға қосылмайтын данышпан, өз күшіне сенімді жоғарыадамды ұсынды. Бүгінгі күннің адамы – нағыз болмысқа, «асқақадамға» апаратын жолдағы аралық бекет. Ал жердегі дамудың түпкі мақсаты – қарапайым адамшылықты жеңіп және соның нәтижесінде нағыз индивидуалдылықты иеленіп, тұлғаға айналатын «асқақадам».

Ницше іліміндегі виталды-волюнтаристік өмір индивидуалдандырылған. Және ол өмір өзінің жоғарғы формаларына жекелеген ұлы адамдар арқылы көтеріле алады деп тұжырымдалды. Нәтижесінде бір ғана, барлығын қамтитын жалғыз ерік емес, монада сияқты тұлға орталығын құрайтын индивидуалдылыққа ие көптеген еріктер бар. Әйтсе де бұл жерде де қайтадан жалпы иррационалистік тенденция бой көрсетеді – бұл еріктер тұрақты да өзгеріссіз субстанцияға ие емес, өйткені олардың өздері тоқтаусыз қалыптасу үстінде. Ерік актісінен жоғары тұратын және оны билейтін ешбір субъект жоқ. Еріктен, әрекеттен тысқары тұрған болмыс жоқ. «Мен»-де субстанция жоқ, субстанция ұғымын рухани өмір сферасына көшіру – оның сипатын бұрмалауға тең болар еді. Сондықтан индивидуумды жалпы қалыптасудан азат ету мүмкін емес. Сондықтан Ницше ілімінде табиғаттың ғана ақиқаттығы, дұрыстығы, жеке тіршілікке тұтас ғарыш қана ақиқаттық сипат беретіндігі туралы идея қалыптасты. Бұған дейін, Ницше іліміндегі иррационалдының диалектикасы екі мәселеде – жалпы детер-

минизм-де және жеке адамның индивидуалдылығына қатысты көрінген болатын. Оның үшінші қыры да бар. Ұшқары иррационализм ғасырлар бойы қалыптасқан тәртіптер мен формаларға ғана емес, субъект ретінде адам өзі қалыптастыратын құрылымдарға қарсы тұрады. Ницше бұл жерде адам жасаған формалардың тұрақты болуына қарсы. Оның пікірінше, ол құрылымдар өмір ағынының ажырамас бөлігі, сондықтан абсолютті өзгермес мәнге ие бола алмайды. Олар әрдайым өзін творчествоның қуатымен жасап шығарған нақты адаммен байланысын сақтайды.

«Болуға деген ерік» – адамның форма жасаушы белсенділігі үшін Ницше ұсынатын формула осындай. Өмірдің терең мәні творчестволық, спонтанды, өз шеңберінен шығып және жаңа формалармен күш-бағытын үздіксіз өзгертетін «болуға деген ерік». Адам формалар мен нормаларды, өмірлік-мағынаны практикалық әрекеттерден туындата отырып, өз бойына бекітеді. Ақиқат және ізгілік ұғымдары Ницше ілімінде прагматикалық тұрғыдан қарастырылады. Кез-келген ақиқат және кез-келген норма өмірдегі қолданысына байланысты бағаланады. Олар, Ницше пікірінше, сырттан берілген, тәуелсіз де жалпы мәндер емес, санамен ұғынылмаған, творчестволық, форма жасаушы өмір туындылары. Олар теориялық ойлау дайын күйінде тапқан объектілер емес, әрекеттер нәтижесі.

Құндылықтар адамның белсенді әрекетінің арқасында тіршілік етеді. Оларды өмір бекітеді, сондықтан құндылықтар өмірге тәуелді. Дәл осы, өмірдің нақты практикаға жақындығы Ницше үшін қандай да болмасын категориялар жүйесінің өзгеріссіздігін терістеуге мүмкіндік береді. Кант және Гегель Ницше үшін платонизмге қайта оралу дегенді білдіреді. Ал одан қашу қажет. Осылайша Ницше антропологиясында диалектиканың иррационалды бастапқы түпнегізі үш жақтан шектеледі. Бірақ бұл, өзара қарсы тұрған үш инстанция – өз мәндері бойынша алғашқы болып табылатын иррационалдымен салыстырғанда екінші планға ығысады.

Қазақ философиясында – тұлға бойында рационализм мен иррационализмнің қатар, қарсы тұратындығы, бір жағынан адам үшін

ақыл-ойдың маңыздылығын түсіну, ал екінші жағынан адам болмысының маңызды мәселелерін шешудегі рационалды ойлаудың мүмкіндіктерінің шектілігін мойындау, ақыл-ойдың сәт сайын, қадам сайын сенімсіздікте, күдік-күмән мен қайшылық билігінде болатындығын, адам табиғаты терең парадоксалдылық пен абсурдтарға толылығын және оны түсіну үшін интеллект қолданатын әдістерден өзге әдістер қажеттігін сезіну кезеңінің бейнесі ретінде иррационалистік, мистикалық ойлар тізбегі туындады.

Данышпан Абай дүние тылсымын ұғыну үшін жүрекпен сезіну қажеттігін жырлады. Адам жанының иірімін жүрекпен ғана ұғынуға болатындығын, өйткені оның табиғаты иррационалды, өйткені жүректің өз тәртібі, өз логикасы, ақыл-ой білмейтін-түсінбейтін өз принциптері бар екендігін, ақыл-ой қарамағына енбегеніне қарамастан жүректің принциптеріне мәнділік пен ақиқаттылық тән екенін тұжырымдады (2).

Рационалды мен иррационалды арасындағы қайшылықтың үйлесімін табу бағытындағы ізденістері негізінде Шәкәрім өзінің иррационалды антропологиясын қалыптастырды, Абай көзқарастарын дамыта отып адамның ішкі дүниесінің приоритеттілігін негіздеді.

Шәкәрім философиясының өзегі болып табылатын «ұждан» – Тәңірі мен дүние, шексіз бен уақытшаның, объект пен субъектінің арасын жалғастырушы жан қажеті, жан сұранысы. Онтологиялық жағынан ұждан жаннан, жан – Алғашқы Себептен таратылады. Бірақ әрбір адамның жаны болғанмен, бәрі бірдей ұжданды болмауы мүмкін. Өйткені «жанның неге ұмтылатынын, ұжданды тілейтінін кейбіреу надандықтан біле бермейді» (3) Шәкәрімнің мұндай пікірінде Сократтың даймонион – «жан даусымен» үндестік бар.

Шәкәрімше, имандылықтың жоғарғы сатысында ақыл «рухани көзбен көру» қабілетіне ие болады, сол арқылы адам Құдіретті ақиқатпен байланысады, оны таниды. Барлық рухани күштерді (ақыл, сезім, ұждан, қайратты) тұтастыққа біріктіру арқылы адам мистикалық интуиция дәрежесіне көтеріледі деп түсіндірді Құдайбердіұлы.

Әдебиеттер

- 1 Брюнинг В. Философская антропология // Западная философия: Итоги тысячелетия. – Екатеринбург: «Деловая книга», Бишкек, «Одиссей», 1997. – С. 304.
- 2 Абай. Шығармалар жинағы. – Алматы, 1963.
- 3 Құдайбердіұлы Ш., Үш анық. – Алматы, 1991. – 25 б.

References

- 1 Brjuning V. Filosofskaja antropologija // Zapadnaja filosofija: Itogi tysjacheletija. – Ekaterinburg: «Delovaja kniga», Bishkek, «Odissej», 1997. – S. 304.
- 2 Abaj. Shyғarmalar zhinaғы. – Almaty, 1963.
- 3 Kudaiberdiuly Sh., Ysh anyr. – Almaty, 1991. – 25 b.

ШЕТЕЛ БАСЫЛЫМДАРЫ

ЗАРУБЕЖНЫЕ ПУБЛИКАЦИИ

FOREIGN PUBLICATIONS

¹Кудашов В.И., ^{2*}Бегалинова К.К.

¹Сибирский федеральный университет,
Россия, г. Красноярск

²Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы
*e-mail: kalima910@mail.ru

ПРОБЛЕМА «ЧЕЛОВЕК – МИР» В БУДДИЗМЕ: СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ

В статье рассматриваются проблемы человека и мира в буддизме. Показывается особенность решения этой проблемы в современном религиоведении, которая раскрывается через основополагающие категории буддийского вероучения. Человек в земной жизни хочет приобрести многого, но достигает лишь призраков. Учение Будды раскрывает призрачность всего существующего в мире. Отсюда проистекают и страдания человека, которые выступают субстанцией человеческого бытия. Спасение человека, по мнению буддизма, находится в руках самого человека. Цель человеческой жизни, соответственно – это уход от всяких желаний, страданий, отрешенность от мира вещей, разрушение башни призраков и обретение нирваны (угасание), состояния, когда угасают все страсти, эмоции и желания.

Авторы подчеркивают, что все базовые понятия буддизма, его понимание проблем человека и мира, согласно традиции, были выстраданы, пережиты Буддой в его просветлении и сформулированы им в Бенаресской проповеди. Раскрываются благородные истины, восьмеричный путь спасения – путь к просветлению (самадхи), а затем и к нирване. Дается анализ основных понятий буддизма – кармы, сансары, дхармы, самадхи, мокшы, нирваны и др. Исследуются проблемы сложной обрядности буддизма, культовой практики, в частности, медитации, молитвы, поклонения ступам – культовым сооружениям. Буддизм раскрывается как гуманная, высокодуховная религия, имеющая право на существование в наш информационный век.

Ключевые слова: религия, буддизм, Будда, просветление, нирвана.

¹Kudashov V.I., ²Begalinova K.K.

¹Siberian Federal University, The Russian Federation, Krasnojarsk,

²Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty

* e-mail: kalima910@mail.ru

The problem of «Man-Peace» in Buddhism: essence and features

The article examines the problems of man and the world in Buddhism. A feature of the solution of this problem in modern religious studies is revealed, which is revealed through the fundamental categories of Buddhist dogma. A person in earthly life wants to gain a lot, but only achieves ghosts.

The Buddha's teaching reveals the illusory nature of everything that exists in the world. Hence the suffering of man, which is the substance of human existence. The salvation of man, according to Buddhism, is in the hands of man himself. The goal of human life, accordingly, is the withdrawal from all desires, sufferings, detachment from the world of things, the destruction of the tower of ghosts and the attainment of nirvana (extinction), a state where all passions, emotions and desires are quenched.

The authors emphasize that all the basic concepts of Buddhism, its understanding of the problems of man and the world, according to tradition, were suffered, experienced by the Buddha in his enlightenment and formulated by him in the Benares sermon. The noble truths are revealed, the eightfold path of salvation is the path to enlightenment (samadhi), and then to nirvana. The analysis of the basic concepts of Buddhism – karma, samsara, dharma, samadhi, moksha, nirvana, etc. is given. Problems of complex ritual of Buddhism, cult practice, in particular, meditation, prayer, worship of stupas – cult constructions are investigated. Buddhism reveals itself as a humane, highly spiritual religion that has the right to exist in our information age.

Key words: religion, Buddhism, Buddha, enlightenment, nirvana.

¹Кудашов В.И., ²Бегалинова К.К.

¹Сібір федералдық университеті, Ресей Федерациясы, Красноярск,
²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.
* e-mail: kalima910@mail.ru

Буддизмде «адам-әлем» туралы мәселе: мәні және ерекшелігі

Мақалада буддизмдегі адам-әлем мәселелері қарастырылады. Заманауи дінтанудағы осы мәселенің шешілуінің ерекшеліктері буддалық ілімнің негізгі категориялары арқылы көрініс табады. Бұл өмірде адам көп нәрсеге қол жеткізгісі келеді, бірақ тек елестерге ие болады. Будда ілімі әлемдегі жаратылыстың жалғандығын, өткіншілігін ашып көрсетеді. Осыдан бастап адам болмысының субстанциясы болып табылатын адам қайғы-қасіреті пайда болады. Буддизм бойынша адамның құтқарылуы оның өз қолында. Адам өмірінің мәні барлық нәпсіден, қайғы-қасіреттен бас тарту, заттар әлемінен оқшаулану, елестер мұнарасын қирату және нирванаға, яғни адамның барлық құмарлықтары, эмоциялары мен тілектері сөнетін күйге жету.

Авторлар, дәстүрге сәйкес, Будданың рухани ашылуы кезінде және Бенарес насихатында буддизмнің негізгі ұғымдары, оның адам мен әлем байланысы мәселелерін түсінуді қалыптастырғанын атап өтеді. Ізгі ақиқат, құтқарылудың сегіз жолы – рухани ашылуға (самадхи), одан кейін нирванаға жету жолы қарастырылады. Буддизмнің карма, сансара, дхарма, самадха, мокша, нирвана сияқты негізгі ұғымдарына талдау беріледі. Буддизмнің рәсімдерінің, культтық практикаларының күрделілігі, оның ішінде, медитация, дұға, аяққа тағзым ету ғұрпы – культтық құрылыстарға табыну мәселелері зерттеледі. Буддизмнің біздің ақпараттық қоғамда өмір сүруге құқығы бар гуманды, жоғары рухани дін ретінде мәні ашылады.

Түйін сөздер: дін, Буддизм, Будда, ағартушылық, нирвана.

Введение

В наш интернет-компьютерный век не ослабевают проблемы религии, религиозного сознания. Наблюдается интерес к ранним религиозным системам, в частности и к буддизму, который дает специфический ответ на вопросы человеческого существования, его смысла жизни. Как показывает духовно-культурная практика, религиозная вера выступает неизменным спутником человека во все времена и эпохи. Вера является важнейшей частью мировоззрения человека, его жизненной позицией, убеждением, этическим и нравственным правилом, нормой и обычаем, по которым он живет, действует, мыслит и чувствует. Вера – универсальное свойство человеческой природы. В восточных религиях религиозная вера, доктрины религии в основном непосредственно связаны с личным психическим опытом и естественно вытекают из него. Например, все базовые понятия буддизма, его доктрины, согласно традиции, были выстраданы, пережиты Буддой в его просветлении и сформулированы им в Бенаресской проповеди. Они близки сознанию и современного человека. Отсюда и проявляется интерес к этому учению, которое старше христианства на 500, а ислама – на 1300 лет.

Методы исследования. Для раскрытия темы использовались несколько методов, среди которых системно-структурный, компаративистский, исторический, логический, а также анализ, синтез и дедукция. Обращение к этим методам обус-

ловлено тем, что истоки буддийского мировоззрения, вероучения находятся в недрах древней религиозно-философской системы, они связаны с развитием науки, новой духовной среды. Человек этого периода по-новому осмысливает своё бытие, свою связь с природой и Космосом, и это осмысление, понимание мира и человека буддизмом сегодня, специфически трансформируясь, включается в современную картину жизнедеятельности общества.

Теоретическими источниками статьи явились исследования Вейнберга И.П. [1], Джеймса У. [2], Молодцовой Е.Н. [3], Токарева С.А. [4] и других исследователей восточной религии и философии.

Результаты. Буддизм относится к числу древнейших мировых систем, получивших свое название от слова «будда», что означает «пробужденный», «просветленный». Для этой религии характерен особый взгляд на проблемы мира и человека. Истина, открывшаяся основоположнику этого учения – Будде, заключается в том, что в основе всякого зла лежит желание, а на его вершине – призрак. Человек жаждет многого, но достигает лишь призраков. Учение Будды – это учение о призрачности всего существующего в мире. Цель человеческой жизни, соответственно, это уход от всяких желаний, отрешенность от мира вещей, разрушение башни призраков и обретение нирваны (угасание), состояния, когда угасают все страсти, эмоции и желания.

Со временем Будда формулирует четыре **благородные истины**, составившие основу буддийского учения:

«Вот, о монахи, благородная истина о страдании: рождение – страдание, старость – страдание, пребывание с немилым – страдание, недостижение желаний – страдание и, словом, вся пятеричная привязанность к земному – суть страдание». Первая истина утверждает, что все существующее подвержено страданию.

«Вот, о монахи, благородная истина о происхождении страдания: Это Тришна (желания, жажда), ведущая от возрождения к возрождению, вместе с радостью и вместе с желанием, которое находит здесь и там свою радость жажда бытия, жажда тленности». Вторая истина утверждает, что причиной страдания являются желания и привязанности.

«Вот, о монахи, благородная истина об уничтожении страдания: полное освобождение от этой Тришны, конечная победа над страстями, их изгнание оставление». Третья истина утверждает, что от страданий можно избавиться.

«И вот, монахи, благородная истина о пути, ведущем к прекращению всякой скорби и страдания: это поистине священный восьмеричный путь: правильные взгляды, правильная решимость, правильная речь, правильное поведение, правильное направление мысли, правильное созерцание». Четвертая истина утверждает, что есть путь, избавляющий от страданий [5].

Эти истины явились плодом многолетних размышлений Будды во время странствований по Индии. Он обрел сотни учеников и последователей. Скончался Будда в возрасте 80 лет. К этому времени его учение уже было распространено на значительной территории Индии. Последователи Будды создали монашеские общины (сангхи), а через год собрались на первый собор, чтобы записать его учение. Вскоре появились первые буддийские книги: «Винная-питака» («Корзина дисциплины»), «Сутта-питака» («Корзина бесед») и «Абхидхарма-питака» («Корзина Абхидхармы»). Через сто лет ученики собрались на второй собор. Правивший Индией царь Ашока провозгласил буддизм государственной религией. В это же время создается буддийский канон – «Типитака» или «Трипитака» («Три корзины»). Текст канона годами передавался из уст в уста и впервые был записан лишь в I веке до н.э. на Цейлоне.

Буддизм утверждает, что спасение человека находится в его собственных руках. Для этого ему нужно пройти «Восьмеричный путь», суть которого сводится к следующему:

Правильные взгляды, т.е. придерживаться взглядов, основанных на «благородных истинах».

Правильная решимость, т.е. готовность к подвигу во имя истины.

Правильная речь, т.е. произнесение доброжелательных, искренних и правдивых речей.

Правильное поведение, т.е. непричинение зла.

Правильный образ жизни, т.е. ведение мирного, честного и чистого образа жизни.

Правильное усилие, т.е. самовоспитание и самообладание.

Правильное внимание, т.е. активная бдительность сознания.

Правильное сосредоточение, т.е. придерживаться верных методов созерцания и медитации [6].

Каждое из этих положений – некая ступень на пути к просветлению (самадхи), а затем и к нирване. Буддизм не отрицает индуистского учения о сансаре (перевоплощении), однако вносит в него существенные коррективы. Так, если брахманы утверждали, что «хороших перерождений» можно достичь путем добросовестного выполнения дхармы (правил праведного поведения) каждой конкретной кастой, то буддизм уже всякое перерождение считает несчастьем и злом. Соответственно высшей целью буддизма является прекращение цепи перевоплощений и достижение нирваны.

Буддизм также воспринял и «закон кармы». Однако, если у брахман на судьбу можно влиять, совершая предписанные каждой касте жертвы, почитая брахман и не нарушая многочисленных запреты, то в буддизме жертвы, обряды и запреты не имеют значение. На судьбу можно повлиять только собственным поведением, помыслами, поступками и действиями.

Все живые существа умирают и вновь рождаются, причем новое рождение, более или менее, благоприятное, обусловлено кармой – общим итогом поступков в текущей и предыдущей жизни. Постоянный круговорот рождений и смертей называется в буддизме сансарой. Схематически он изображается в виде колеса бытия, приводимого в движение страстями, которые имеют облик разных животных. Выбраться из круга перерождений, достичь нирваны (освобождения) можно только в результате упорной духовной практики. Человеческое рождение среди всех прочих наиболее благоприятно для достижения освобождения. Люди не страдают так сильно, как призраки или животные, и не столь беззаботны, как божества. Человеческое бытие предоставляет

достаточно стимулов и реальных возможностей заниматься духовной практикой [7].

Вместе с тем буддизм подчеркивает, что любые живые существа достойны сострадания в равной степени, поскольку они испытывают муки и в одной из жизней можно оказаться в положении любого из них. Все могут достичь и просветления, так как обладают природой Будды. Иными словами, буддизм не возвышает человека за счет принижения других существ. Справедливое и милосердное отношение ко всем формам жизни является уникальной особенностью этой древней религии. Другой важный момент в буддийском учении о человеке – отрицание существования души как единой, неделимой и постоянной сущности. Человек, по буддистским понятиям, представляет собой поток сознания, состоящий из дхарм – отдельных появляющихся и исчезающих «частиц». Этот поток напоминает реку, только на первый взгляд кажущуюся единой. На самом деле он постоянно меняется, подчиняясь определенным законам.

Дхармы разделяются на отдельные группы – скандхи. Обычно насчитывается пять скандх. Первые три – чувства, ощущения, опознавания и влияния прежних действий (карма), которые могут быть благоприятными, неблагоприятными или нейтральными. Они формируются в процессе жизни, распадаются при смерти и определяют последующее рождение, в котором сохраняются «частицы» сознания. Четвертая группа называется самскрара, что буквально переводится как «собрание», «аккумуляция». Это самые разнообразные факторы. Всего их насчитывают в разных школах буддизма 51 или 75 [7].

Самскарары, являющиеся психическими элементами, подразделяются на всегда присутствующие (например, память), а также добродетельные (такие, как вера, спокойствие, скромность, невозмутимость) и недобродетельные, или омрачающие (тупость, лень, злоба, зависть, жадность, гордыня и т.п.). Есть также нейтральные самскарары (сон, размышление и др.), которые могут быть, в свою очередь, положительными или отрицательными. К «неспсихическим» самскарарам относят качества связанности и разъединения, возникновения и угасания, жизненную силу. Все эти факторы определяют, в частности, перерождения. Пятая, последняя, скандха представлена сознанием, точнее, его различными видами. Их насчитывается восемь [7].

Для разных школ буддизма общим является понимание того, что колебания, или «волнения», отдельных элементов влекут страдания. Чтобы

его прекратить навсегда, необходимо успокоить «частицы» потока сознания, в том числе устранить негативные эмоции. Тогда можно обнаружить собственную природу Будды. Эта проблема наиболее полно раскрывается в дзен-буддизме, который признает основные постулаты классического буддизма, верит в наличие будды в теле каждого человека. Одно из центральных его положений – понятие вселенской Пустоты. «Пробужденный» человек сливается с этой пустотой, тем самым растворяясь во Вселенной и ощущая свою неразрывную с ней связь. В этом состоянии нет более границ между внешним и внутренним, человеком и окружающим миром, субъектом и объектом. Человек видит мир единым. Поэтому, медитируя, дзен-буддист часами может смотреть на голую стену, не проводя различий между стеной и чем-либо иным в этом мире.

Поскольку дзен-буддизм является разновидностью махаяны, то, чтобы достичь просветления, последователям вовсе не обязательно покидать семью и уединяться в монастырях. «Пробуждение» сознания может произойти в любой момент, это зависит от состояния сознания и его готовности к обретению свободы, а не внешних условий. «Всякое место на этой земле – самое лучшее, всякое время в этом мире – самое лучшее», гласит дзен.

В отличие от других разновидностей буддизма, дзен-буддизм не проводит различий между миром нирваны и миром сансары. Они абсолютно равноценны, поскольку «тело будды распространено везде», его можно встретить и в земной жизни, и в великой Пустоте.

Основные принципы дзен-буддизма, сформулированные Бодхидхармой, сводятся к следующему: не опираться на иероглифы (не использовать слова и тексты для проповеди), использовать передачу вне слов, созерцать свою изначальную природу, стать буддой. Истинным учителем в конечном итоге для человека является он сам, ибо истина находится внутри него. «Утверждением ничего нельзя утвердить, отрицанием ничего нельзя опровергнуть. Искать мудрость вне себя – вот верх глупости», гласит дзен.

Теория дхарм в китайском буддизме переросла в учение о ли и ши. Ли – это основа и сущность всех вещей, явлений материального мира, он внечувственен, воспринимается только интеллектом. Необходимым модусом ли является ши, под которым понимается мир окружающих явлений, зависящих друг от друга. Истинно существующим является только ли, а ши, т.е. внешний мир предметов, иллюзорен. Но ли само по себе

не существует, оно присутствует в каждом ши. Поэтому ли выступает в качестве субстанции и сущности всех ши. Категория ли в дзен-буддизме отождествляется с истинной пустотой, которая является абсолютной высшей реальностью, т.е. Буддой. В рамках учения о ли была разработана совершенно новая теория о Едином, отличная от всех других учений Востока. Единое в ней понимается как состояние Будды, озарение, просветление, высшее абсолютное состояние, лишённое всяческих противоречий, находящееся в вечной гармонии с самим собой. Этот процесс Дайсэцу Тайтаро Судзуки описывает следующим образом: «Вот средство. Что бы вы ни делали – или сидели, или лежали, – пусть ваш разум постоянно будет сосредоточен на этой «половой тряпке». Настанет время, когда ваш разум неожиданно остановится, подобно крысе, оказавшейся в тупике. Затем вы погрузитесь в нечто неизвестное с криком: «А, вот оно!». Когда раздаётся этот крик, вы открываете себя. В то же самое время вы обнаруживаете, что все учения древних авторитетов, изложенные в буддистской Трипитаке, даоистских писаниях и в конфуцианской классике, являются не чем иным, как простыми комментариями к вашему собственному неожиданному возгласу «А, вот оно!» [8, с. 332-333]. Как видим, озарение – это сложный процесс, требующий особой подготовки. «Оно нисходит на тебя внезапно, как интуитивный толчок, как внутреннее просветление, как нечто, что нельзя выразить словами и образами» [9]. Озарение – это важный этап познавательной деятельности дзен-буддиста, в процессе которого раскрывается Истина. Средствами, ускоряющими озарение, являются парадоксальные загадки, называемые коанами, направленные на напряжённую работу мозга, в процессе которой возможно нахождение ответов; диалоги – вьнда между мастером и его учеником, стимулирующая умственную работу. Коаны строятся следующим образом (примеры простых коан): «Мастер дзэн Му Нан имел лишь одного последователя. Его звали Сёдзю. Когда Сёдзю завершил изучение дзэн, Му Нан позвал его к себе в комнату. «Я старею, – сказал он, – и насколько мне известно, ты единственный, кто будет нести это учение. Вот книга. Семь поколений пережила она от мастера к мастеру. Много пунктов добавил сюда и я, сообразно своему пониманию. Это очень ценная книга, и я передаю её тебе, этим признавая тебя преемником». «Если эта книга так важна, то вам лучше оставить её у себя, – ответил Сёдзю. – Я перенял от вас дзэн безо всяких книг и вполне

доволен этим». «Я это знаю, – сказал Му Нун, – но даже если это и так, рукопись семь поколений переходила от мастера к мастеру. Ты можешь её хранить как символ принятия учения. Возьми». Разговор происходил вблизи жаровни. Почувствовав в руках книгу, Сёдзю тут же бросил её в пылающие угли. У него не было тяги к вещам. «Что ты делаешь?», – во весь голос крикнул никогда ещё не сердившийся Му Нун. «Что ты говоришь?!», – крикнул ему в ответ Сёдзю» [10, с. 282]. Или: «Дзёсю спросил Нансэна: «Что есть Путь?». «Путь – это повседневная жизнь», – ответил Дзёсю. «А можно ли этому научиться?», – спросил Дзёсю. «Путь не принадлежит воспринимаемому миру. Также не принадлежит он и миру невоспринимаемому. Познание – иллюзия, непознавание – бессмыслица. Если ты хочешь достичь истинного пути – отдайся свободе, какая есть у неба. Ты не назовёшь это ни хорошим, ни плохим», – ответил Нансэн. При этих словах Дзёсю прозрел». Как видим, за внешними словами и действиями в приведённых коанах кроется глубинный смысл, разгадать который может только посвящённый.

В целом, раскрытие подлинной сущности человека, возвращение к состоянию изначальной недифференцированности, нерасчленённости сознания на субъект и объект, к его первородной цельности, незамутнённости и достижение состояния просветления в форме озарения является целью гносеологии буддизма.

Как видим, в процессе своего исторического развития буддизм выработал свою сложную систему методов воздействия на сознание адептов с целью достижения состояния Будды, лёгших в основу буддийской практики психотренинга и психической саморегуляции.

В отличие от индуизма с его сложной обрядностью, культовая практика в буддизме чрезвычайно проста. В неё входят медитация, молитвы и поклонения ступам – культовым сооружениям, связанным с памятью о земной жизни Будды. Паломники обычно обходят вокруг больших ступ, оставляя в специальных сосудах пожертвования. Широкое распространение в буддизме имеет многократное название имени того или иного будды и повторение мантры. Самая популярная мантра – «Ом мани падме хум!». Считается, что тот, кто произнесет эту мантру сто тысяч раз, сумеет обрести просветление. Данную мантру называют «сокровищем мудрости» или «кратким учением». Мани – это символ просветления, падме – это лотос, символизирующий соединение мужского и женского

начал, полное постижение мудрости, ом и хум – восклицания, которыми часто начинаются и заканчиваются буддийские мантры. Их назначение – усилить действие магической формулы.

Выводы

Буддизм – это, прежде всего, религия свободы. Она отрицает аскетизм как единственный и важнейший путь к спасению, предпочитая ему

следование «восьмеричному пути». Неверно понимать буддизм как призыв отказа от жизни, скорее, это призыв отказаться от рабства собственных желаний и привязанностей. Буддийское учение несет в себе много оригинального, самобытного. Своеобразные психоэнергетические практики, медитативные традиции буддизма – это огромный вклад в сокровищницу религиозных и эзотерических знаний всего мира.

Литература

- 1 Вейнберг И.П. Человек в культуре древнего Ближнего Востока. – М., 1986.
- 2 Джеймс У. Многообразие религиозного опыта. – М., 1983.
- 3 Молодцова Е.Н. Традиционные знания и современная наука о человеке. – М., 1996.
- 4 Токарев С.А. Ранние формы религии. – М., 1990.
- 5 Томас Э. Будда. История и легенды. – М.: Центполиграф, 2003. – 350 с.
- 6 Пятигорский А. Введение в изучение буддийской философии. – М.: Новое литературное обозрение, 2007. – 288 с.
- 7 Кудашов В.И. Религиозная антропология «небиблейской традиции». – Красноярск, 2005. – 184 с.
- 8 Васильев Л.С. История религий Востока. – М.: Книжный дом «Университет», 2000. – С.332-333.
- 9 Пути восхождения к мудрости. Хрестоматия-Антология. – Акмола, 1997. – С.138-143.
- 10 История китайской философии. – С. 282.

References

- 1 Vejnberg I.P. People in the culture of the ancient Near East. – M., 1986.
- 2 James W. the varieties of religious experience. – M., 1983.
- 3 Molodcova E.N. traditional knowledge and modern science about the person. – M., 1996.
- 4 Tokarev S.A The earliest forms of religion – M., 1990.
- 5 Tomas E'. The history and legends. – M.: Centpoligraf, 2003. – 350 s.
- 6 Pyatigorskij A. Vvednie v izuchenie buddijskoj filosofii. – M.: Novoe literaturnoe obozrenie, 2007. – 288 s.
- 7 Kudashov V.I. Religioznaya antropologiya «nebiblejskoj tradicii». – Krasnoyarsk, 2005. – 184 s.
- 8 Vasil'ev L.S. Istoriya religij Vostoka. – M.: Knizhny'j dom «Universitet», 2000. – S.332-333.
- 9 Puti vossozhdeniya k mudrosti. Xrestomatiya-Antologiya. – Akmola, 1997. – S.138-143.
- 10 Istoriya kitajskoj filosofii. – S. 282.

ҒЫЛЫМИ ӨМІР

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

SCIENTIFIC LIFE

¹Рысбекова Ш.С., ²Тунгатова У.

¹Доктор философских наук, профессор

²PhD докторант 1 курса, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

УЛУЧШЕНИЕ РЕЛИГИОЗНОГО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ

В рамках выполнения государственного социального заказа КГУ «Управление по делам религий г. Алматы» по социально значимому проекту «Мониторинг качества и эффективности преподавания предмета «Светскость и основы религиоведения» в общеобразовательных школах» Общественным объединением

«Академия Педагогических Наук» и кафедрой религиоведения и культурологии КазНУ им. аль-Фараби проведен семинар для учителей общеобразовательных школ, преподающих дисциплину «Светскость и основы религиоведения». В семинаре приняли участие 76 учителей из 8 районов Алматы.



Принимавший участие в работе семинара руководитель Управления по делам религий г. Алматы А.Р. Есенбеков подчеркнул важность данного предмета в реализации государственной политики в сфере религии. Председатель правления Академии. Председатель правления Академии Педагогических наук, профессор А.К. Кусаинов и Отличник образования РК, профессор КазНУ К.К. Кунапина подняли проблемные вопросы преподавания «Светскости и основ религиоведения» в школах города Алматы.

Спецификой данного социального проекта является привлечение высококвалифицированных специалистов. На семинаре выступили и выполнили проект преподаватели кафедры религиоведения и культурологии факультета философии и политологии КазНУ им. аль-Фараби. Заведующая кафедрой доктор философских наук, профессор А.Д. Курманалиева выступила

с докладом на тему «Актуальные вопросы преподавания религиоведения в Казахстане», где были показаны действия деструктивных организаций, методы их выявления и определения, современные технологии вербовки в религиозные деструктивные группы. Профессор Н.Ж. Байтенова дала всесторонний анализ «Современной религиозной ситуации в Казахстане». Своеобразным и интересным был тренинг доцента У.Б. Толешовой на тему «Эффективное использование инновационных технологий в проведении занятий по религиоведению». Далее следовала работа в фокус-группах совместно с профессором Е.Е. Буровой.

Учителя выразили свою признательность Управлению по делам религий г.Алматы и организаторам семинара за полезную информацию. Всем участникам были вручены сертификаты об участии в семинаре.

ABOUT THE AUTHORS – АВТОРАР ТҮРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР

Abdrasilova G. – Candidate of Philosophy, Associate professor of al-Farabi Kazakh national university

Aimukhambetov T.T. – Senior teacher of L.N. Gumilev Eurasian National University

Baibulatov M. – undergraduate student of “Religious Studies” specialty, Egyptian University of Islamic Culture “Nur-Mubarak”

Baitenova N. – Doctor of Philosophy, Professor of al-Farabi Kazakh national university

Begalinova K. – Doctor of Philosophy, Professor of al-Farabi Kazakh national university

Borbassova K. – Doctor of Philosophy, Professor of al-Farabi Kazakh national university

Buzheyeva A. – PhD doctoral of “Religious studies” specialty, al-Farabi Kazakh national university

Kamalova F. – PhD doctoral of “Religious studies” specialty, al-Farabi Kazakh national university

Kantarbaeva Zh. – Candidate of Philosophy, Associate professor of al-Farabi Kazakh national university

Kudashov V. – Syberian Federal University (Russia)

Meirbaev B. – Candidate of Philosophy, Associate professor of al-Farabi Kazakh national university

Sakbayeva A. – undergraduate student of “Religious studies” specialty, al-Farabi Kazakh national university

Seitakhmetova N.L. – Doctor of Philosophy, Professor of Institute Philosophy, Political science and Religious studies

Yessekeyeva E.F. – Master of Human sciences, teacher of al-Farabi Kazakh national university

Zhorabek Zh. – undergraduate student of “Religious studies” specialty, al-Farabi Kazakh national university

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

<i>Байтенова Н.Ж., Сақбаева А.Қ.</i> Діни терроризм мен экстремизмді алдын-алу шаралары.....	4
<i>Aimukhambetov T.T., Seitakhmetova N.L., Yessekyeva E.F.</i> Interaction between the state and religious confessions in the Christian world: historical analysis.....	9
<i>Борбасова Қ., Бужеева А., Байбулатов М.</i> Елуіншілер діни бірлестігінің миссионерлік қызметі	16
<i>Meirbaev B.B., Zhorabek Zh.G.</i> Religion and politics in the Islamic world	23
<i>Байтенова Н.Ж., Камалова Ф., Кантарбаева Ж.О.</i> Қазақстанның киелі жерлерін зерттеу ыңғайлары мен әдіснамалық негіздері.....	29
<i>Абдрасилова Г.З.</i> Ғаламдық пессимизм және антропологиялық проблематика.....	37

Шетел басылымдары Зарубежные публикации

<i>Кудашов В.И., Бегалинова К.К.</i> Проблема «Человек – мир» в буддизме: сущность и особенности	45
---	----

Ғылыми өмір Научная жизнь

<i>Рысбекова Ш.С., Тунгатова У.</i> Улучшение религиозного воспитания молодежи	52
Авторлар туралы мәліметтер	53

CONTENTS

<i>Baitenova N., Sakbayeva A.</i> Prevention of religious terrorism and extremism.....	4
<i>Aimukhambetov T.T., Seitakhmetova N.L., Yesseyeva E.F.</i> Interaction between the state and religious confessions in the Christian world: historical analysis.....	9
<i>Borbassova K., Buzheyeva A., Baibulatov M.</i> Missionary activities of the Pentecostal religious association.....	16
<i>Meirbaev B.B., Zhorabek Zh.G.</i> Religion and politics in the Islamic world	23
<i>Baitenova N.Zh., Kamalova F., Kantarbaeva Zh.</i> Methodological foundations and approaches to research sacral places of Kazakhstan	29
<i>Abdrasilova G.Z.</i> Ecumenical pessimism and anthropological problems	37
Foreign publications	
<i>Kudashov V.I., Begalinova K.K.</i> The problem of “Man-Peace” in Buddhism: essence and features.....	45
Scientific Life	
<i>Rysbekova Sh.S., Tungatova U.</i> Improvement of religious education of youth.....	52
About the authors	53

УСПЕЙТЕ ПОДПИСАТЬСЯ НА СВОЙ ЖУРНАЛ

АКЦИЯ!!!

**Каждому подписчику
ПУБЛИКАЦИЯ СТАТЬИ
БЕСПЛАТНО!!!**

- Акция действительна при наличии квитанции об оплате годовой подписки.
- Статья должна соответствовать требованиям размещения публикации в журнале.
- Статья печатается в той серии журнала, на которую подписался автор.
- Все нюансы, связанные с публикацией статьи, обсуждаются с ответственным секретарем журнала.

Издательский дом
«Қазақ университеті»
г. Алматы,
пр. аль-Фараби, 71
8 (727) 377 34 11, 221 14 65

АО «КАЗПОЧТА»
г. Алматы,
ул. Богенбай батыра, 134
8 (727 2) 61 61 12

ТОО «Евразия пресс»
г. Алматы,
ул. Жибек Жолы, 6/2
8 (727) 382 25 11

ТОО «Эврика-пресс»
г. Алматы,
ул. Кожамкулова, 124, оф. 47
8 (727) 233 76 19, 233 78 50